

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazma hüququnda

Musayev Babək Aydın oğlu

**“Azərbaycan Respublikasının ixrac siyasətinin təkmilləşdirilməsi və
transmillələşmə proseslərinə qoşulması məsələləri”**

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İstiqamətin şifri və adı: 060401 Dünya iqtisadiyyatı

İxtisasın adı: Beynəlxalq iqtisadi münasibətlər

Elmi rəhbər:

i.e.d., dos. M.A.İbrahimov

Magistr proqramının rəhbəri:

i.e.n., dos. M.Cəmilov

Bakı - 2015

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3
FƏSİL I. Azərbaycan xarici ticarət əlaqələrin mahiyyəti və tədqiqi	
1.1. Ölkənin xarici iqtisadi əlaqələrinin mahiyyəti.....	8
1.2. Azərbaycanın inkişafında xarici ticarət əlaqələrinin əhəmiyyəti.....	14
1.3. Azərbaycanın xarici ticarət əlaqələrinin mövcud vəziyyəti.....	16
FƏSİL II. Azərbaycanın xarici ticarət əlaqələrinin təhlili və ixrac siyasətinin vəziyyəti	
2.1. Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrinin regional xüsusiyyətinin təhlili.....	22
2.2. Azərbaycanın regional iqtisadi inteqrasiya birliklərində iştirakı.....	29
2.3. Azərbaycanın regionda iqtisadi güc mərkəzinə çevrilməsi və onun dünya iqtisadiyyatındakı çəkisinin yüksəldilməsi perspektivləri.....	44
FƏSİL III. Azərbaycan Respublikasının dünya transmilləşmə proseslərində ixrac siyasətini təkmilləşdirilməsi yolları	
3.1. Azərbaycan Respublikasının transmilləşmə proseslərində iştirakının prioritet istiqamətləri.....	54
3.2. Azərbaycan Respublikasının transmilləşmə proseslərində iştirakının prioritet istiqamətləri.....	69
3.2. Azərbaycan Respublikasının ixrac siyasətinin təkmilləşdirilməsi yolları və transmilləşmə proseslərinə qoşulması istiqamətləri.....	87
NƏTİCƏ.....	108
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT.....	112
REZÜME.....	116

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: 2002-ci ildə Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetində çıxışında Azərbaycan xalqının ümumi milli lideri Heydər Əliyev demişdir: «Bazar iqtisadiyyatına keçid uzun prosesdir ... yalnız bu prosesi ardıcıl surətdə həyata keçirərək Azərbaycanın iqtisadiyyatını daha çox inkişaf etdirə və xalqımızın rifah halını daha da yaxşılaşdırmaq bilərik ... Eyni zamanda bu, nəzəriyyə ilə bağlıdır, dünya təcrübəsi ilə bağlıdır. Dünya təcrübəsini siz – bizim mütəxəssislər, alimlər, bu sahənin müvafiq işçiləri toplamalısınız. Nəzəriyyəni – yeni nəzəriyyə icad etməyə ehtiyac yoxdur – ümumiləşdirmək, bizim iqtisadiyyatımıza uyğunlaşdırmaq sizin vəzifənizdir. ... İqtisadçılar gərək apardığımız islahatların hər birinin həm həyata keçirilmə prosesini, həm də nəticələrini təhlil etsinlər. Ola bilər, bundan yaxşı əsərlər də yazıla bilər. Bu da sizin elmi əsərləriniz olacaqdır» [11].

Yeni iqtisadi sistemə keçid üçün Azərbaycanda hüquqi baza yaradılmış, yeni təşkilati-idarəetmə strukturları formalaşdırılmış, istehlak bazarı xeyli inhisarsızlaşdırılmış, iqtisadi idarəetmənin bazar vasitələrindən geniş istifadə olunmasına başlanılmışdır. Son on ildə həyata keçirilən sistemli və geniş əhatəli iqtisadi islahatlar ölkənin sosializm iqtisadi sistemindən bazar sisteminə keçməsi üçün tələb olunan maddi-texniki bazanın yaradılması üçün iqtisadiyyata böyük həcmdə investisiya cəlb edilməsinə şərait yaratdı. Bütün uğurlarla yanaşı Azərbaycanın iqtisadiyyatının müasir durumunun iddiaçı tərəfindən qiymətləndirilməsi göstərir ki, iqtisadiyyatda öz həllini gözləyən problemlər də meydana çıxmışdır. Azərbaycanda varlı ölkənin varlı dövləti formalaşdırılmalıdır. Ölkədə yaranan ümumi daxili məhsulun yalnız beşdə biri dövlətə məxsusdur ki, bu da bir tərəfdən dövlətin investisiya resurslarını məhdudlaşdırır, digər tərəfdən başqa ölkələrlə müqayisədə 2-2,5 dəfə azdır. Milli iqtisadiyyatın bazar sisteminin tələblərinə cavab verən maddi-texniki bazasının yaradılmasının hələlik başlanğıc mərhələsindədir. Onun istehsal

strukturu milli bazarda istehlakın strukturuna adekvat deyil. Tarazlıq iqtisadi inkişafa nail olunmamışdır. İqtisadi sistemdə ciddi uyğunsuzluqlar mövcuddur: məcmu tələbin və məcmu təklifin azlığı; struktur disbalansı; faktiki işləyənlər fəal əmək resurslarına nisbəti; məcmu təklifin məcmu tələbdən bir neçə dəfə çox olması; investisiyaların iqtisadi və sosial səmərəliliyinin aşağı səviyyəsi; Respublikanın ümumi gəlirləri ilə dövlət gəlirlərinin azlığı; hüquqi və fiziki şəxslərin pul qənaitinə nisbətən daxili investisiyaların azlığı dövrüydəki ümumi pul kütləsinin ümumi daxili məhsula nisbətinin azlığı və digərləri. Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin dediyi kimi «Bizə çoxşaxəli iqtisadiyyat – yalnız neftdən və neftin qiymətlərindən asılı olmayan iqtisadiyyat lazımdır». Göstərilən uyğunsuzluqların aradan qaldırılmasının və iqtisadi tarazlığın yaradılmasının bərpa olunmasının əsas vasitələrindən biri məhz səmərəli xarici ticarət siyasətinin aparılmasından asılıdır. Ölkəmiz geniş mənada dünya transmilləşmə proseslərinə qoşularaq düşünülmüş ixracı stimullaşdıran siyasətini və idxaləvəzedici tədbirləri həyata keçirilməlidir.

İqtisadi inkişafı ilə bağlı digər mühüm məsələ böyük miqyaslı xarici investisiyalardan adekvat iqtisadi səmərə əldə edilməsidir. Azərbaycan artıq xarici investor kimi öz ixrac potensialını gücləndirilməsinə nail olmalıdır.

İndiki mərhələdə Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafında bir-biri ilə sıx surətdə bağlı olan bir neçə problem əsasən də rəqabətqabiliyyətin artmasında əsasən investisiyaların vasitəsi ilə həll edilə bilər: istehsalın yüksək inkişaf tempini saxlamağa mümkündür.

Problemin öyrənilmə səviyyəsi. Müstəqillik dövründə Azərbaycan alimlərindən Ziyad Səmədzadə, Ağasəlim Ələsgərov, Şəmsəddin Hacıyev, Əvəz Bayramov, Müşviq Quliyev, Sabir Cümşüdoğ, Tərbiz Əliyev, Müşviq Atakişiyev, Şamil Səmədzadə, Səttar Səfərov, Aqil Əliyev, Arif Şəkərəliyev, Məhiş Əhmədov, Rasim Həsənov və başqaları xarici ticarət siyasətinin konsepsiyasına, onun nəzəri əsaslarına və onların nəticəsində əldə edilmiş uğurların yekunlarına çoxsaylı məqalələr, monoqrafiyalar və elmi-tədqiqat

işləri həsr etmişlər. İqtisadi islahatlar dövründə Azərbaycan Respublikasında xarici ticarət siyasətinin iqtisadi və sosial səmərəliliyinin nəzəri aspektlərinə təhlilinə və qiymətləndirilməsinə, ixracın dövlət tənzimləmə vasitələrinə ölkədə iqtisadi tarazlığın yaradılmasında investisiyaların roluna, daxili investisiyaların əhəmiyyətli dərəcədə artırılması ehtiyatlarının aşkar edilməsinə həsr olunmuş kompleks elmi-tədqiqat işi aparılmamışdır.

Odur ki, iddiaçı məhz Azərbaycan iqtisadiyyatında yaranmış durumu və yerli xüsusiyyətləri nəzərə almaqla, ixracın iqtisadi tarazlığa və iqtisadi artıma təsirinin tədqiqinə bütünlükdə iqtisadi islahatların tərkib hissəsi kimi yanaşır və onu qiymətləndirir.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri. Tədqiqatın əsas məqsədi ixracı tənzimləyən elmi-nəzəri ümumiləşdirmələr aparmaqdan, investisiya fəallığını artıran xarici investisiyaların artım ehtiyatlarını aşkarlamaqdan və Azərbaycanda milli iqtisadiyyatın formalaşmasına yönəldilmiş investisiyaları iqtisadi və sosial səmərəliliyini təhlili etmək və qiymətləndirməkdən onların yüksəldilməsini təmin edən tövsiyələrin işlənilməsindən ibarətdir.

Bu məqsədə nail olmaq üçün tədqiqatın vəzifələri aşağıdakı kimi müəyyən edilmişdir:

- Xarici ticarətin tənzimlənməsində istifadə olunan iqtisadi nəzəriyyələri təhlil etmək və ümumiləşdirmək;
- ixracın iqtisadi səmərəliliyinin müəyyən edilməsi metodologiyasını təkmilləşdirmək;
- inkişaf etmiş və inkişaf edən ölkələrin ixrac siyasətini tənzimlənməsi və investisiya fəaliyyətində dövlətin iştirakı barədə təcrübəsini tarazlı və davamlı iqtisadi inkişaf konsepsiyasına iddiaçının münasibətini formalaşdırmaq, belə iqtisadi inkişafın investisiya təminatına yönəldilmiş elmi tövsiyələr hazırlamaq;

Tədqiqatın metodologiyası və nəzəri əsasları. Tədqiqatın məqsəd və vəzifələrinə uyğun onun metodu və instrumentariyası seçilmişdir. İqtisadi fikir

inkişaf edir və yeni nəzəri fikirlərin meydana gəlməsini müəyyən dövrdə bu və ya digər ölkədə yaranmış iqtisadi vəziyyət şərtləndirir. Ölkənin iqtisadi artımında ixrac siyasətinin tədqiqat həlledici rol mənsub olduğuna görə, tədqiqat iqtisadi tarazlıq və investisiya siyasətini, investisiyaların tənzimlənməsi mexanizmlərini, onların faktiki iqtisadi və sosial səmərəliliyini əhatə edilir. Bu tədqiqatda iqtisadi tarazlıq, ümumi yığım, qənaət və investisiyalar arasındakı qarşılıqlı təsir əlaqələri ətraflı təhlil edilir. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən hazırlanmış və təsdiq edilmiş metodoloji normativ materiallardan geniş istifadə olunmuşdur. Milli hesablar sisteminin materialları tətbiq edilməklə investisiyaya resurslarının yaranması, istifadəsi, iqtisadi səmərəliliyi və onların iqtisadi artıma təsiri müəyyən edilmişdir. Ölkə iqtisadiyyatının son on ildə inkişafının kompleks təhlili aparılmışdır.

Tədqiqat prosesində iqtisadi-statistik, statistik qruplaşdırma, müqayisəli iqtisadi təhlil və müşahidə metodlarından istifadə edilmişdir. Bu tədqiqat işində iqtisadi inkişafın tempi və proporsiyaları, dövlətin kredit, pul, inflyasiya, məşğulluq, əhalinin əmanətləri normativ-hüquqi baza və investisiyalarla qarşılıqlı əlaqəsi olan digər amillər təhlil edilmişdir.

Sahə səviyyəsində ixracın həcmi, strukturu və faktiki iqtisadi səmərəliliyi, iqtisadi səmərəliliyə təsir edən amillər, artım elementlərindən istifadənin səviyyəsi tədqiq edilmişdir. Ölkənin təbii resurslarını, daxili və xarici bazarların tələbini, əmək resurslarından tam istifadə olunmasının zəruriliyini nəzərə almaqla gələcək investisiyaların prioritet istiqamətlərinin müəyyən edilməsi mexanizmlərindən istifadə olunmuşdur.

Beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq, ölkə üzrə investisiyaların səmərəliliyinin təhlili onların həm iqtisadi və həm də sosial səmərəliliyini əhatə etmişdir. İqtisadi, sosial və struktur halların qarşılıqlı əlaqələri və təsirləri dərinlən təhlil edilir.

Ölkədə aparılan iqtisadi islahatların kompleksliliyi və idarə olunması mexanizmləri, habelə onların nəticələri müasir iqtisadi nəzəriyyələrin tələbləri

baxımından ətraflı müqayisə edilir, iqtisadi nəzəriyyədən kənarlaşmalar, uyğunsuzluqlar və fərqlər aşkarlanır.

Milli iqtisadiyyatın investisiya təminatının xüsusiyyətlərini və yollarını aşkar etmək üçün Azərbaycanda yeni sistemin yaranması və problemləri tarazlı inkişafın tələbləri baxımından tədqiq edilməsi baza kimi qəbul edilmişdir.

Milli iqtisadiyyatın müasir durumunun qiymətləndirilməsini yekunları müasir iqtisadi nəzəriyyələrinin tələbləri ilə müqayisə edilərkən Azərbaycanda istifadə oluna bilən nəzəri ümumiləşdirmələr edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası. Dissertasiya işində Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin statistik məlumatlarından, İqtisadi İnkişaf və Maliyyə Nazirliklərinin, Milli Bankın məlumatlarından, iqtisadi ədəbiyyatda və kütləvi informasiya vasitələrində dərc olunmuş məlumatlardan istifadə edilmişdir.

İşin quruluşu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, 3 фясил, 1 şəkil, 3 qrafik, 26 diaqramm və nəticədən ibarət olmaqla, 116 səhifəni, 8 cədvəli əhatə edir.

Fəsil 1. Azərbaycan xarici ticarət əlaqələrin mahiyyəti və tədqiqi

1.1. Ölkənin xarici iqtisadi əlaqələrinin mahiyyəti

Beynəlxalq iqtisadi əlaqələr bir çox səbəblər üzündən zəruridir. Beynəlxalq iqtisadi əlaqələr millətlər üçün çoxlu əmtəə müxtəlifliyi yaradır. Beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin əsasında isə ehtiyatlarda, zövqlərdə və psixologiyalarda olan müxtəliflik durur.

Xarici iqtisadi əlaqələrin inkişafı ayrı-ayrı ölkələrin milli iqtisadiyyatının beynəlxalq təsərrüfat miqyasında inteqrasiyasının sürətləndirilməsinin əsas şərtidir. Ölkələr iqtisadi inteqrasiya axınlarına qoşularaq bu yolla öz istehsal güclərini, istehsalın səmərəliliyini və bütün bunların nəticəsində isə əhalinin ümumi rifah səviyyəsini artırmağa çalışırlar. Beynəlxalq əmək bölgüsünün üstünlüklərindən maksimum istifadə edilmədən, xarici iqtisadi əlaqələrin bütün formaları intensiv şəkildə genişləndirilmədən ölkə iqtisadiyyatının inkişafında əsaslı dönüş aparmaq mümkün deyildir. Dünya ölkələrindən heç biri öz inkişafını xarici ölkələrdən təcrid olunmuş şəkildə təmin edə bilmədiyinə görə öz aralarında beynəlxalq və regional səviyyədə iqtisadi əlaqələr yaratmağa çalışırlar.

1920-ci ildə ADR müstəqilliyini itirdikdən sonra xarici iqtisadi əlaqələr SSRİ-nin dövlət inhisarı altında cəmləşmişdi. Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrinin Moskva tərəfindən müəyyən olunduğu bir şəraitdə respublikada bu sahənin idarə olunması üçün hər hansı quruma ehtiyac duyulmurdu. Azərbaycanın iqtisadi əlaqələri şərti olaraq SSRİ-nin tərkibində baş verirdi. 1991-ci ildə Azərbaycan iqtisadiyyatının sahələri üzrə məhsul göndərilməsi (daxili qiymətlərlə) cəmi -12,2 mln. rub olmuşdursa, ondan xaricə ixracat cəmisi 744 min manat idi. Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələri SSRİ-nin tərkibində mübadilə əlaqələrindən 16,7 dəfə az idi. Mövcud bu əlaqə də Moskva inhisarı altında həyata keçirilirdi.

Texnologiyanın, işçi qüvvəsinin hərəkəti isə daha çox qapalı və birtərəfli xarakter daşıyırdı.

Azərbaycanın istehsal etdiyi məhsul dünya ölkələrində özünə satış bazarı tapa bilməyən komanda iqtisadiyyatının texnologiyası əsasında istehsal olunmuş mallardan ibarət idi. Siyasi istiqlaliyyət əldə edilməsi xarici aləmlə mövcud olmuş köhnə əlaqələr sisteminə yenidən baxılmasını tələb edir. Bu dövrdə respublikamızın iqtisadi inkişafının əsas məsələlərindən biri xarici iqtisadi əlaqələrin düzgün istiqamətdə qurulması zərurətini yaradır. Azərbaycan hazırda dünyanın 84 ölkəsi ilə qarşılıqlı iqtisadi-ticarət əlaqələrinə malikdir. Ölkənin iqtisadi potensialı, xammal və mineral ehtiyatlarla zənginliyi, təbii şəraiti və əlverişli iqtisadi-coğrafi mövqeyi əməkdaşlıq imkanlarını artırır.

Yeni iqtisadi sistemə keçidi normal həyata keçirmək üçün Azərbaycan daimi olaraq beynəlxalq inteqrasiyaya qoşulmalı və öz potensial imkanlarından istifadə edərək orada fəal iştirak etməlidir.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, ölkələr arasında iqtisadi əlaqələr daima artır və genişlənir. Ölkələrin istər iqtisadi, istərsə də təbii potensial onların bir-biri ilə əlaqə qurmasını vacibləşdirir. Buna görə də, hər bir ölkə üçün onun xarici iqtisadi əlaqələri, eləcə də, xarici ticarət əlaqələri nəinki önəmlidir, hətta ölkənin müqəddəratını da müəyyənləşdirir.

Ümumiyyətcə, siyasəti iqtisadiyyatsız düşünülməsi mümkün deyil. İqtisadi əlaqələr ölkələrin siyasi əlaqələrində də ən mühüm şərtidir. Belə ki, hər bir ölkənin siyasi müttəfiqi müəyyənləşdirilərkən iqtisadi maraqlar da nəzərə alınmalı və hər bir tərəfin maraqları ödənilməlidir.

Belə olan halda, siyasi münasibətlər də formalaşır və iqtisadi əlaqələri qarşılıqlı olaraq yaxşı vəziyyətdə olan ölkələr bir – birinin siyasi maraqlarını da hər zaman nəzərdə saxlayır.

Ölkələrin xarici iqtisadi əlaqələri təbii bir prosesdir. Bu prosesin də bir neçə obyektiv əsasları var. Bu əsasları aşağıdakı kimi sıralamaq lazımdır:

Ümumdünya əmək bölgüsü

Təsərrüfat həyatının beynəllilləşməsi

Özünün iqtisadi marağ və mənafe dairəsindən çıxış edən hər bir dövlət həmişə başqa dövlətində iqtisadi əlaqələr yaratmağa ehtiyac hiss edir. Ancaq bir reallıq da var ki, ideoloji, siyasi, dini və iqtisadi fərqlər dünya dövlətlərinin inteqrasiyasının qarşısını almaq iqtidarında deyil. Çünki inteqrasiya prosesinin əsasında dünyanın bütün iqtisadi, elmi-texniki potensialını, intellektual fikrini texnoloji sıçrayış üçün səfərbər etmək, insan aqlının yüksək nəticələrindən bəşəriyyətə naminə istifadə etmək məcburiyyəti dayanır.

Xarici iqtisadi əlaqələrin inkişafı ayrı-ayrı ölkələrin milli iqtisadiyyatının beynəlxalq təsərrüfat miqyasında inteqrasiyasının sürətləndirilməsinin əsas şərtidir. Ölkələr iqtisadi inteqrasiya axınlarına qoşularaq bu yolla öz istehsal güclərini, istehsalın səmərəliliyini və bütün bunların nəticəsində isə əhalinin ümumi rifah səviyyəsini artırmağa çalışırlar. Beynəlxalq əmək bölgüsünün üstünlüklərindən maksimum istifadə edilmədən, xarici iqtisadi əlaqələrin bütün formaları intensiv şəkildə genişləndirilmədən ölkə iqtisadiyyatının inkişafında əsaslı dönüş aparmaq mümkün deyildir. Dünya ölkələrindən heç biri öz inkişafını xarici ölkələrdən təcrid olunmuş şəkildə təmin edə bilmədiyinə görə öz aralarında beynəlxalq və regional səviyyədə iqtisadi əlaqələr yaratmağa çalışırlar.

Ölkələr arasında iqtisadi əlaqələrin əsas mahiyyətlərindən biri beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyadır. Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya dövlətlərin siyasi və təsərrüfat sistemlərinin iqtisadi cəhətdən birləşməsi olub, milli təsərrüfatlar arasında BƏB-in müxtəlif səviyyələrdə həyat keçirilməsidir.

Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya əmtəə və xidmətlərin sərbəst hərəkəti, kapital və iş qüvvəsinin beynəlxalq hərəkəti, birgə iqtisadi, valyuta-maliyyə, elmi-texniki, sosial, xarici və hərbi siyasətin razılığı ilə həyata keçirilməsinə əsaslanır. Dünya dövlətləri iqtisadi inteqrasiya yolu ilə öz istehsal güclərini, istehsalın səmərəliliyini və bütün bunların nəticəsində isə əhalinin rifahını yüksəltməyə səy göstərirlər.

Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyanın ən mükəmməl forması ümumi bazardır.

Ümumi bazar inteqrasiyanın mühüm mərhələsidir.

Gömrük birliyinin təbii nəticəsi olaraq birliyə daxil olan ölkələr arasında istehsal amillərinin (iş qüvvəsi, kapital, sahibkarlıq) sərbəst hərəkəti təmin olunduqda bu ölkələr arasında “ümumi bazar” yaradılmış olur.

II Dünya müharibəsindən sonra yaranmış beynəlxalq inhisarlardan biri Avropa İqtisadi Birliyi və ya “Ümumi bazar”dır. “Ümumi bazar”ın yaradılması ilə ölkələr arasında qarşılıqlı ticarət, iş qüvvəsinin hərəkəti və kapitalın yerləşdirilməsi sahəsində mövcud olan maneələr aradan qaldırılır.

İqtisadi inteqrasiya prosesi ilk növbədə təsərrüfat subyektlərinə (firmalara, idarələrə, təşkilatlara, müəssisələrə və s. təsərrüfat subyektlərinə) imkan verir ki, bütün region miqyasında iqtisadi resurslardan (maliyyə, maddi, əmək) yeni texnologiya və texnikadan istifadə etməklə iqtisadi inteqrasiyaya daxil olan dövlətlərin bazarlarının tələbatını ödəmək üçün məhsul istehsalını həyata keçirsinlər.

İkincisi isə, region miqyasında ölkələrin iqtisadi inkişaf səviyyələrinin bir-birinə yaxınlaşması, yaranmış sosial problemlərin birgə həlli, əhalinin məşğuliyyəti, sosial təminatı və səhiyyənin gələcək inkişafı təmin edilsin.

Xarici iqtisadi əlaqələrin inkişafı ayrı-ayrı ölkələrin milli iqtisadiyyatının beynəlxalq təsərrüfat miqyasında inteqrasiyasının sürətləndirilməsinin əsas şərtidir. Ölkələr iqtisadi inteqrasiya axınlarına qoşularaq bu yolla öz istehsal güclərini, istehsalın səmərəliliyini və bütün bunların nəti-cəsində isə əhalinin ümumi rifah səviyyəsini artırmağa çalışırlar. Beynəlxalq əmək bölgüsünün üstünlüklərindən maksimum istifadə edilmədən, xarici iqtisadi əlaqələrin bütün formaları intensiv şəkildə genişləndirilmədən ölkə iqtisadiyyatının inkişafında əsaslı dönüş aparmaq mümkün deyildir. Dünya ölkələrindən heç biri öz inkişafını xarici ölkələrdən təcrid olunmuş şəkildə təmin edə bilmədiyinə görə öz aralarında beynəlxalq və regional səviyyədə iqtisadi əlaqələr yaratmağa çalışırlar.

Azərbaycan Respublikası 1991-ci ildə dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra iqtisadi sahədə öz suveren hüquqlarını gerçəkləşdirməyə və müstəqil siyasət aparmağa başlamışdır. Bu siyasətin başlıca istiqamətlərini müxtəlif mülkiyyət

formaları əsasında yaradılan iqtisadi sistem, bazar iqtisadiyyatına keçid və dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya təşkil etmişdir.

Dövlət müstəqilliyinin bərpasından sonra ötən qısa tarixi dövr ərzində Azərbaycan Respublikasının iqtisadi siyasəti və gərgin fəaliyyəti nəticəsində, ağır ilkin şərtlərə baxmayaraq, ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişafı və dünya təsərrüfat sisteminə inteqrasiyası sahəsində çox böyük nailiyyətlər əldə olunmuşdur. Ən böyük nailiyyət isə ondan ibarətdir ki, bu dövrdə ölkəmizdə aparılan müstəqil dövlət quruculuğu prosesində iqtisadi islahatların və inkişafın mahiyyət etibarını ilə yeni bir modeli - Azərbaycan modeli yaranmışdır.

Azərbaycan Respublikası dövlət müstəqilliyini qazandıqdan sonra onun xarici iqtisadi siyasətinin mühüm istiqamətlərindən birini beynəlxalq maliyyə-kredit və iqtisadi qurumlarla əlaqələr təşkil etmişdir. Ötən dövr ərzində bu sahədə kifayət qədər iş görülmüşdür. Azərbaycan, demək olar ki, bütün nüfuzlu beynəlxalq qurumlara, o cümlədən 1992-ci ildə Beynəlxalq Valyuta Fonduna, Dünya Bankına, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankına, İslam İnkişaf Bankına, 1999-cu ildə Asiya İnkişaf Bankına üzv qəbul olunmuşdur.

Sahibkarlığı inkişaf etdirmək, əlverişli biznes və investisiya mühiti yaratmaqla daxili və xarici investisiyaları cəlb etmək, qeyri-neft sektorunun inkişafına nail olmaq bu mərhələdə həyata keçirilən iqtisadi siyasətin səciyyəvi xüsusiyyətlərindən biri olmuşdur. Həyata keçirilmiş məqsədyönlü tədbirlər nəticəsində Azərbaycanda sahibkarlar təbəqəsi formalaşmış, özəl sektorun ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında rolu daha da artmışdır.

İqtisadiyyatda mülkiyyətin çoxnövlülüyü təmin olunması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər davamlı iqtisadi inkişafa öz müsbət nəticəsini vermişdir. Belə ki, özəlləşdirməyə başlayan zaman özəl sektorun ÜDM-də payı faktiki olaraq 10%-dən az olmasına baxmayaraq hazırda onun xüsusi çəkisi 85%-ə çatmışdır.

Beləliklə, neft strategiyasının həyata keçirilməsi nəticəsində müstəqilliyin ilk illərində baş vermiş tənəzzülün qarşısı uğurla alındı və 1995-ci ildən Azərbaycanda keçid dövrünün yeni mərhələsi - bərpa və dinamik inkişaf dövrü başlandı. 1995-2003-cü illər ərzində ÜDM 90,1%, dövlət büdcəsinin gəlirləri 3 dəfə, ölkənin

valyuta ehtiyatları 85 dəfə, sənaye məhsulunun həcmi 25,2%, kənd təsərrüfatı istehsalının həcmi 53,9%, xarici ticarət dövriyyəsi 4 dəfə, iqtisadiyyatda məşğul olanların orta aylıq real əmək haqqı 5,6 dəfə artdı, inflyasiya səviyyəsi 2-3%-ə qədər endirildi, bütün maliyyə mənbələri hesabına iqtisadiyyata yönəlmiş investisiyaların ümumi həcmi 20 milyard ABŞ dollarını keçdi.

Azərbaycan Respublikasının yeni çalarlarla zənginləşdirilmiş sosial-iqtisadi siyasətin strateji məqsədləri sərbəst bazar münasibətlərinə və özünüinkışaf qabiliyyətinə malik olan sosialyönümlü, diversifikasiya olunmuş milli iqtisadiyyatın formalaşdırılması və dünya təsərrüfat sistemində inteqrasiyasının təmin olunmasıdır.

Davamlı və dinamik inkişaf məntiqinə əsaslanan bu siyasətin həyata keçirilməsi nəticəsində qazanılmış uğurlar daha da möhkəmləndirilmiş, bu dövrdə makroiqtisadi sabitlik qorunub saxlanılmış, iqtisadiyyatın diversifikasiyası, qeyri-neft sahələrinin, regionların inkişafı sürətlənmiş, strateji valyuta ehtiyatlarının səmərəli istifadəsi təmin olunmuş, milli valyutanın sabitliyi, bank sisteminin etibarlılığı artırılmış, konservativ xarici borclanma strategiyası həyata keçirilmiş, sahibkarlığa dövlət dəstəyi gücləndirilmiş, əhalinin sosial rifahı davamlı olaraq yaxşılaşmışdır.

İqtisadiyyatın diversifikasiyası ilə bağlı nəzərdə tutulmuş tədbirlərin sistemli və ardıcıl reallaşdırılması üçün dövlət başçısının müvafiq fərman və sərəncamları ilə “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”, “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı”, “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı” və bir sıra sahəvi inkişaf proqramları təsdiq edilmiş və uğurla icra olunur.

Ölkənin regionlarında mövcud olan iqtisadi potensialdan tam və səmərəli istifadə olunmasını, sosial-iqtisadi vəziyyətin yaxşılaşdırılmasını və iqtisadiyyatın tarazlı inkişafını təmin etmək məqsədilə uğurla icra olunan dövlət proqramları ölkə başçısının regionların inkişafına göstərdiyi diqqətin bariz nümunəsi olmaqla,

regionların kompleks inkişafına, o cümlədən infrastruktur sahələrinin bərpası və genişləndirilməsinə, yeni istehsal və emal müəssisələrinin, sosial-mədəni obyektlərin yaradılmasına, yeni iş yerlərinin açılmasına, əhalinin həyat səviyyəsinin daha da yüksəldilməsinə səbəb olmuşdur.

1.2. Azərbaycanın inkişafında xarici ticarət əlaqələrinin əhəmiyyəti

Azərbaycanda bazar iqtisadiyyatına keçid prosesi xüsusi mülkiyyətə əsaslanan on minlərlə müəssisə, cəmiyyət, birlik, təşkilatlara vasitəsiz xarici ticarət əlaqəsi yaratmağa və valyuta-təsərrüfat əməliyyatları aparmağa imkan verdi. Artıq istənilən müəssisə xarici iqtisadi fəaliyyətlə məşğul olmaq hüququna malikdir. Böyük təbii sərvətlərə və iqtisadi ehtiyatlara malik olan Azərbaycanın gələcək iqtisadi inkişafı, həlledici dərəcədə onun ümumdünya təsərrüfatı sisteminə fəal və səmərəli inteqrasiyası prosesindən asılıdır. Beynəlxalq təcrübə təsdiq edir ki, iqtisadiyyatın inkişafı və beynəlmilləşdirilməsində xarici investisiya qoyuluşunun böyük üstünlükləri vardır. Investisiya qoyuluşu respublikanın milli iqtisadiyyatı ilə dünya iqtisadiyyatı arasında daha səmərəli inteqrasiyanı təmin edir. Ölkənin iqtisadi inkişafında xarici iqtisadi investisiyanın digər rolu, onun sahibkarlıq fəaliyyətinə müsbət təsiri ilə bağlıdır. Xarici ölkələrin Azərbaycana investisiya qoyuluşu milli iqtisadiyyatın formalaşması, işgüzar münasibətlər, sahibkarlıq fəaliyyəti formalarına daha geniş meydan verilməsi və maliyyə-kredit münasibətlərinin inkişafı üçün əlverişli şərait yaradır. Belə bir şəraitdən səmərəli istifadə edərək gənc müstəqil respublika öz təbii-iqtisadi, elmi-texniki potensialını beynəlxalq miqyasda tanıtmaya məqsədlə çoxtərəfli iqtisadi inteqrasiya əlaqələrinə daxil olur.

1998-ci ildə minlərlə müəssisə və firma xarici iqtisadi əlaqələrin iştirakçısı olmuş, 84 ölkə ilə xarici iqtisadi əlaqə qurmuşdur.

Göstərilən faktlar son illər xarici iqtisadi fəaliyyət sahəsində baş verən struktur və keyfiyyət dəyişikliklərinə əyani sübutdur və eyni zamanda, Azərbaycan dövlətinin beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya əlaqələrinə qoşulmasının nümunəsidir.

Azərbaycanın xarici iqtisadi münasibətlərinin və əlaqələrinin məzmunu və əsas istiqamətini ifadə edən bu cəhətlərinin hər biri ölkənin gələcək inkişafında fəaliyyət proqramının tərkib hissəsi olmalıdır. Azərbaycanın xarici iqtisadi inteqrasiya əlaqələrinin; formalaşmasında daha faydalı və səmərəli iqtisadi münasibətlərin yaradılmasına üstünlük verilməlidir. Əgər göstərilən prinsip əsasında inteqrasiya prosesi həyata keçirilərsə, respublikamızın inkişafında böyük nailiyyətlər əldə etmək mümkündür.

Xarici ölkələrlə iqtisadi əməkdaşlıq Azərbaycanın milli iqtisadiyyatının çoxşahəli inkişafının təmin etmək üçün böyük üstünlüklər verə bilər. Məhz buna görə Azərbaycanın milli iqtisadiyyatının formalaşması şəraitində xarici ölkələrlə qarşılıqlı iqtisadi əlaqələr və bu əlaqələrin inkişafı böyük əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan bir çox həyati əhəmiyyətə malik siyasi və iqtisadi məsələlər baxımından dünyanın yaxın və uzaq, böyük və kiçik dövlətlərinin, beynəlxalq və regional təşkilatların diqqətini özünə cəlb edən bir qütbdür. Mühüm strateji əhəmiyyətli ərazidə yerləşən ölkəmizdə dünyanın nəhəng dövlətlərinin mənafeyi toqquşur, onlar arasında nüfuz dairəsi uğrunda dərin rəqabət mübarizəsi gedir. Azərbaycan Respublikası öz sosial-iqtisadi inkişafında xarici ölicələrlə əməkdaşlığın daha da genişləndirilməsinə can atır və beynəlxalq əmək bölgüsünün dərinləşməsindən irəli gələn üstünlüklərdən maksimum dəyərəlməyə çalışır. Siyasi istiqlalıyyət əldə edilməsi, inzibati-amirlik sistemindən bazar iqtisadiyyatı sistemə keçilməsi, uzun müddət mövcud olmuş köhnə xarici iqtisadi əlaqələr sisteminə yenidən baxılması və bərabər hüquqlu, qarşılıqlı faydalı münasibətlərin yaradılması üçün mühüm zəmin təşkil edir. SSRİ-nin süqutu böyük bir ərazidə geopolitik vəziyyəti kökündən dəyişdirərək, Azərbaycanın beynəlxalq əlaqələrinin səmərəliliyinin artırılması və intensivləşdirilməsi, beynəlxalq əmək bölgüsünün üstünlüklərindən respublikanın mənafeyinə uyğun olaraq istifadə edilməsi üçün geniş perspektivlər açdı.

Azərbaycan Respublikasının xarici iqtisadi siyasəti dedikdə, beynəlxalq iqtisadi əlaqələrdə qarşıya qoyduğu məqsədlərin həyata keçirilməsinə yönəldilmiş fəaliyyəti nəzərdə tutulur. Xarici iqtisadi siyasət iqtisadi anlayış olub ümumi

iqtisadi siyasətin tərkib hissəsidir və ölkənin sosial-iqtisadi proqramı ilə bilavasitə əlaqədardır. Azərbaycan hökumətinin xarici iqtisadi fəaliyyət sahəsində qəbul etdiyi qərarlar iqtisadiyyatın bütün istiqamətlərinə təsirini göstərir. Azad bazar münasibətlərinə keçid şəraitində dövlətin daxili və xarici iqtisadi siyasətini bir-birindən təcrid etmək mümkün deyildir.

Müstəqil Azərbaycan Respublikasında müxtəlif mülkiyyət formalarının inkişafı, iqtisadiyyatın yüksək maddi-texniki bazaya malik olması, əmək bölgüsü və koope-ra-si-yasının geniş vüsət alması və s. milli iqtisadiyatımızın bey-nəlxalq əməkdaşlıqda mövqeyinin daha da artmasına ob-yektiv zərurət yaradır.

Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra xarici iqtisadi siyasətini artıq özü müəyyən etməyə başlamışdır. Ölkəmizin Asiya və Avropanın kəşiməsində çox əlverişli coğrafi mövqedə yerləşməsi bu siyasətin uğurla həyata keçirilməsinə müsbət təsirini göstərmişdir.

Son illərdə xarici ticarətin inkişafında yüksək göstəricilərə nail olunmuşdur. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsindən verilən məlumata görə, 2011-ci ilin yanvar-dekabr ayları ərzində Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi 36 326,9 milyon ABŞ dolları, o cümlədən idxalın həcmi 5708,6 milyon ABŞ dolları, ixracın həcmi isə 6058,3 milyon ABŞ dolları təşkil etmişdir.

1.3. Azərbaycanın xarici ticarət əlaqələrinin mövcud vəziyyəti

Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra xarici iqtisadi siyasətini artıq özü müəyyən etməyə başlamışdır. Ölkəmizin Asiya və Avropanın kəşiməsində çox əlverişli coğrafi mövqedə yerləşməsi bu siyasətin uğurla həyata keçirilməsinə müsbət təsirini göstərmişdir.

Müstəqil Azərbaycan Respublikasında müxtəlif mülkiyyət formalarının inkişafı, iqtisadiyyatın yüksək maddi-texniki bazaya malik olması, əmək bölgüsü və kooperasiyasının geniş vüsət alması və s. milli iqtisadiyatımızın beynəlxalq əməkdaşlıqda mövqeyinin daha da artmasına obyektiv zərurət yaradır.

Beləliklə, Azərbaycanın neft sənayesinin yaxın onilliklərdə inkişafı Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Neft Strategiyası çərçivəsində imzalanmış müqavilələrlə təmin edilmişdir. Neft sektorunun bütün əhəmiyyətinə baxmayaraq, ümumi daxili məhsulun formalaşmasında onun payı hələlik 18-19 %-dir. Bundan əlavə, Azərbaycanda xarici investisiya bank sektoruna da yatırılmışdır. Belə ki, respublika ərazisində xarici kapitalın iştirakı ilə 23 bank fəaliyyət göstərməkdədir. Xarici kapital 7 bankın nizamnamə kapitalının 50%-dən 100%-ə qədərini, 14 bankın nizamnamə kapitalının isə 50%-dən az olan hissəsini təşkil edir. Xarici bankların yerli filiallarının sayı isə 2-yə bərabərdir. Bundan əlavə “Nabukko” layihəsinin gündəmdə olması ölkə ərazisinə xarici investorların marağını daha da artırır.

Qloballaşma prosesinin sürətləndiyi və rəqabət şərtlərinin daha da çətinləşdiyi müasir dövrdə yalnız iqtisadi cəhətdən güclü ölkələr qloballaşmanın faydalarından yararlanırkən, iqtisadiyyatı zəif olan ölkələr bu prosesdə ciddi itkilərlə üzlənməkdədir. Bu amil hər bir ölkənin iqtisadi cəhətdən güclənmək istəyini şərtləndirən əsas amillərdən biridir. Azərbaycan Respublikasında son illərdə tətbiq edilən iqtisadi siyasət və həyata keçirilən iqtisadi islahatlar nəticəsində ölkə davamlı və yüksək iqtisadi artım tempinə nail olmuş və iqtisadi cəhətdən daha da güclənmişdir. Bu iqtisadi artım əhalinin sosial-iqtisadi vəziyyətinin daha da yaxşılaşdırılmasına, real pul gəlirlərinin artmasına, ölkədə irimiqyaslı infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsinə öz töhfəsini vermişdir. 2011-ci ildə də ölkə iqtisadiyyatının qlobal dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya olması sahəsində ciddi nailiyyətlər əldə edilmiş, iqtisadiyyatın bütün sahələrində, o cümlədən, sahibkarlığın inkişafı, biznes mühitinin yaxşılaşdırılması, rəqabət qabiliyyətinin artırılması, xarici ticarətin inkişafı sahəsində əhəmiyyətli işlər görülmüş və Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzvolma prosesi ilə bağlı işlər davam etdirilmişdir. 2011-ci ildə ölkədə istehsal olunan məhsulların ixrac imkanlarının artırılması xüsusi diqqət mərkəzində olmuşdur. Bu çərçivədə, neft ölkəsi olan Azərbaycanda davamlı iqtisadi inkişafın təmin olunması baxımından mühüm olan qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi və istehsal olunan malların xarici

bazarlara çıxarılmasının asanlaşdırması istiqamətində işlər davam etdirilmiş və mövcud ixrac potensialının daha səmərəli reallaşdırılmasına və potensialın artırılmasına xüsusi əhəmiyyət verilmişdir.

2011-ci il ərzində ikitərəfli ticarət əlaqələrinin tənzimlənməsi və inkişaf etdirilməsi istiqamətində bir sıra işlər görülmüşdür. Bu sahədə, Azərbaycan Respublikasının xarici ölkələr ilə iqtisadiyyat və ticarət sahəsində müqavilə-hüquq bazasının genişləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi məqsədilə yeni sazişlərin razılaşdırılması istiqamətində görülən işlər xüsusi yer tutmuşdur.

İl ərzində Azərbaycan Respublikasının Argentina, Bosniya-Herseqovina, Tunis, Suriya, İndoneziya və Rusiya Federasiyasının bir sıra subyektləri ilə ticarət-iqtisadi əməkdaşlıq haqqında sazişlərinin razılaşdırılması istiqamətində müvafiq işlər görülmüş, həmçinin Almaniya-Azərbaycan xarici ticarət palatasının yaradılmasına dair müqavilə layihəsinə baxılmış və aidiyyəti üzrə rəy və təkliflər bildirilmişdir.

Bu istiqamətdə həmçinin, MDB çərçivəsində müzakirə edilən “Sərbəst ticarət zonası haqqında” müqavilə layihəsi üzrə müvafiq işlər görülmüşdür. Belə ki, müqavilə layihəsinə dair Azərbaycan tərəfinin mövqeyinin müəyyənləşdirilməsi- ilə bağlı müvafiq işlər görülmüş, həmçinin, müqavilə layihəsi üzrə İşçi Qrupunun keçirilmiş iclaslarında iştirak təmin edilmişdir.

Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan Respublikası arasında bağlanılması nəzərdə tutulan Assosiasiya Sazişi ilə bağlı yaradılmış ticarət və ticarətlə əlaqəli məsələlərə dair IV İşçi Qrupu çərçivəsində müvafiq tədbirlər həyata keçirilmişdir. Assosiasiya Sazişi ilə bağlı üçüncü plenar iclas 2011-ci ilin 25-26 yanvar tarixlərində Bakıda, növbəti plenar iclaslar isə 18 mart və 6 oktyabr 2011-ci il tarixlərində müvafiq olaraq Brüssel və Bakı şəhərlərində keçirilmişdir. Üçüncü plenar iclasda IV İşçi Qrupu çərçivəsində Avropa İttifaqının təqdim etdiyi ticarət və ticarətlə əlaqəli məsələlərə dair müzakirə başlıqları (Assosiasiya Sazişinin müvafiq fəsiləri) müzakirə edilmiş və iclasdan sonra müzakirə başlıqları ilə bağlı aidiyyəti dövlət orqanlarının yeni rəy və təklifləri ümumiləşdirilərək Avropa İttifaqına təqdim olunmuşdur. 2011-ci il ərzində xarici ticarət fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsinin

təkmilləşdirilməsi istiqamətində müvafiq tədbirlər həyata keçirilmişdir. Bu istiqamətdə ilk növbədə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 8 fevral 2011-ci il tarixli 40s nömrəli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “2011-2013-cü illər üçün qeyri-neft məhsullarının ixracının stimullaşdırılmasına dair Tədbirlər Planı”na uyğun olaraq işlər görülmüşdür. Tədbirlər Planına uyğun olaraq “Xarici ticarətin dövlət tənzimlənməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsi hazırlanaraq razılaşdırılmaq üçün aidiyyəti üzrə təqdim edilmişdir. Eyni zamanda sərəncamın icrasının əlaqələndirilməsi həyata keçirilmiş, Tədbirlər Planının icra vəziyyəti ümumiləşdirilmişdir.

2011-ci ildə həmçinin Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sədrliyi ilə Nazirlər Kabinetinin 12 iyul 2011-ci il tarixində keçirilmiş iclasında verilmiş tapşırıqların icrası barədə iqtisadi inkişaf nazirinin 20 iyul 2011-ci il tarixli F-83 nömrəli əmrin icrası ilə bağlı “Dövlət satınalmaları haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə” Qanun layihəsi hazırlanaraq aidiyyəti üzrə təqdim edilmişdir.

2011-ci ildə həmçinin digər dövlət orqanları tərəfindən hazırlanmış və xarici ticarət fəaliyyətinə aid olan normativ-hüquqi aktların layihələrinə baxılmış və rəy bildirilmişdir. Bu istiqamətdə yeni Gömrük Məcəlləsinin qəbul edilməsi ilə əlaqədar “Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinin təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiqi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2011-ci il 15 sentyabr tarixli, 499 nömrəli Fərmanının icrası ilə əlaqədar hazırlanmış normativ-hüquqi aktların layihələrinə baxılmış və aidiyyəti üzrə rəy və təkliflər təqdim edilmişdir.

2011-ci ildə qeyri-neft sektorunun ixrac potensialından daha da səmərəli istifadəsi və bütövlükdə xarici bazarlara çıxış imkanlarının genişləndirilməsi məqsədilə Azərbaycan mənşəli malların güzəştli şərtlərlə ixrac imkanlarının artırılması istiqamətində işlər davam etdirilmişdir.

Bu çərçivədə bir sıra inkişaf etmiş ölkələr tərəfindən tətbiq edilən Ümumiləşdirilmiş Preferensiyalar Sistemi (GSP) proqramlarından Azərbaycan ixracatçılarının istifadə səviyyəsinin artırılması istiqamətində işlər görülmüşdür.

Qeyd olunan proqramlar çərçivəsində Azərbaycan məhsullarının dünya bazarlarının böyük bir hissəsinə, o cümlədən ABŞ, Avropa Birliyi ölkələri, İsveçrə, Kanada, Türkiyə, Yaponiya və Norveçə rüsumsuz və ya aşağı dərəcəli rüsumlarla ixrac edilməsi imkanları ilə əlaqədar sahibkarların məlumatlandırılmasına xüsusi əhəmiyyət verilmişdir.

Belə ki, cari ilin 21 may tarixində Yevlax şəhərində “Aran İqtisadi rayonunun sosial-iqtisadi inkişafı: İstehsalın modernləşdirilməsi ilə rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalının artırılması” mövzusunda, 27 may tarixində Gəncə şəhərində “Azərbaycan regionlarının davamlı sosial-iqtisadi inkişafı: Nailiyyətlər və perspektivlər” mövzusunda, 4 iyun tarixində Quba şəhərində “Regionlarda ixrac yönümlü məhsul istehsalı: Mövcud potensial və perspektivlər”, 1 noyabr və 4 noyabr tarixlərində Gəncə və Bakı şəhərlərində “Qeyri-neft ixracının artırılmasında ekoloji təmiz kənd təsərrüfatının rolu (Türkiyə-Azərbaycan təcrübə mübadiləsi)” mövzusunda keçirilmiş konfransda, 13 avqust tarixində Bakı Biznes Mərkəzində və 16 dekabr tarixində Abşeron rayonunda müvafiq olaraq ixracatçı şirkətlərin menecerləri və yerli sahibkarlarla “Yeni və mövcud ixrac bazarları və onlara çıxış imkanı” mövzusunda keçirilmiş görüşlərdə iştirak edilmişdir. Keçirilən tədbirlərdə şöbənin rəhbərliyi və əməkdaşları tərəfindən GSP proqramları ilə bağlı sahibkarlara ətraflı məlumatlar verilmiş, konkret məhsul növləri və bazarlar üzrə Azərbaycan mənşəli məhsullara verilən güzəştlər haqqında sahibkarların sualları cavablandırılmış, ixracatılara Avropa İttifaqı bazarları haqqında ətraflı məlumatlar əldə edə biləcəyi və İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin internet səhifəsindən də keçid verilən “Export Helpdesk” adlı internet səhifəsi və istifadə qaydaları izah edilmişdir.

Azərbaycan istehsalçıları tərəfindən təqdim olunan rəqabətqabiliyyətli məhsulların siyahısına yenidən baxılmış və məlumatlar yenilənərək saytda yerləşdirmək məqsədilə MDB-nin İcraiyə Komitəsinə təqdim olunmuşdur. Sözügedən siyahı İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin saytında da yerləşdirilmişdir.

2011-ci ildə xarici ticarət dövriyyəsinin göstəriciləri
(milyon ABŞ dollar)

Ölkə qruplarının adı	Xarici ticarət dövriyyəsi	İdxal	İxrac	Ticarət balansı
Cəmi	36 326.9	9 756.0	26 570.9	16 814.9
Keçid dövrünün iqtisadiyyatlı ölkələri	6 847.9	2 905.1	3 942.8	1 037.7
MDB ölkələri	5 477.9	2 553.5	2 924.4	370.9
Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələri	1 370.0	351.6	1 018.4	666.8
Bazar iqtisadiyyatı inkişaf etmiş ölkələr	22 826.2	4 249.5	18 576.7	14 327.2
Qərbi Avropa ölkələri	19 320.4	3 366.7	15 953.7	12 587.0
o cümlədən:				
Avropa Birliyi	18 924.6	3 148.0	15 776.6	12 628.6
Qərbi Avropanın digər ölkələri	395.8	218.7	177.1	-41.6
Bazar iqtisadiyyatında inkişaf etmiş digər ölkələr	3 505.8	882.8	2 623.0	1 740.2
İnkişaf edən ölkələr	6 652.8	2 601.4	4 051.4	1 450.0
Keçid iqtisadiyyatlı və mərkəzləşmiş planlı iqtisadiyyatı olan ölkələr	682.8	629.8	53	-576.8
İnkişaf edən digər ölkələr	5 970.0	1 971.6	3 998.4	2 026.8

Bundan əlavə, qeyri-neft sektoru üzrə xarici ticarətin dinamikası, ixracın tərkibi və coğrafi strukturu, əsas idxal mallarının strukturu təhlil edilmiş, qeyri-neft sektoru üzrə idxal və ixrac dövriyyəsinə, həmçinin bir sıra ölkə və ölkə qrupları ilə ticarət əlaqələrinə dair arayışlar hazırlanmışdır.

Dünya bazarlarında və bir sıra ölkələrdə əsas məhsulların qiymətlərinin dəyişmə dinamikası təhlil edilmiş və arayışlar hazırlanmışdır. Bundan əlavə, MDB ölkələrinin paytaxt şəhərlərində əsas ərzaq məhsullarının qiymətlərinin dəyişmə dinamikası haqqında müqayisəli təhlillər aparılmışdır.

İxrac-idxal əməliyyatlarının 67,8 faizi Avropa, 22,6 faizi Asiya, 8.7 faizi Amerika, 0.8 faizi Afrika qitəsi ölkələri ilə aparılmışdır. Okeaniya ölkələri ilə isə bu göstərici 0.1 faizlə ifadə olunur ki, bu da özünü idxal prosesində göstərir.

Cədvəl 1.2

2011-ci ildə xarici ticarət əlaqələrinin coğrafi quruluşu (milyon ABŞ dollar)

Qitələr	Xarici ticarət dövriyyəsi		İdxal		İxrac	
	həcmi	xüsusi çəkisi, %	həcmi	xüsusi çəkisi, %	həcmi	xüsusi çəkisi, %
Cəmi	36 326.9	100.0	9 756.0	100.0	26 570.9	100.0
Avropa qitəsi	24 644.9	67.8	5 645.1	57.9	18 999.8	71.5
Asiya qitəsi	8 201.3	22.6	3 182.2	32.6	5 019.1	18.9
Amerika qitəsi	3 180.2	8.7	891.6	9.1	2 288.6	8.6
Afrika qitəsi	277.6	0.8	14.4	0.2	263.2	1
Okeaniya	22.9	0.1	22.7	0.2	0.2	0

Fəsil 2. Azərbaycanın xarici ticarət əlaqələrinin təhlili və ixrac siyasətinin vəziyyəti

2.1. Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrinin regional xüsusiyyətinin təhlili

Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrinin regional xüsusiyyətinin təhlilində Azərbaycanın Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyası mühüm yerlərdən birini tutur. Ümumilikdə, Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya təsərrüfat mexanizmlərinin yaxınlaşmasına, qarşılıqlı uyğunlaşmasına və artımına gətirən, dövlətlərarası sazişlər formasını qəbul edən və razılaşdırılmış şəkildə dövlətlərarası orqanlar tərəfindən tənzimlənən obyektiv iqtisadi qarşılıqlı təsir prosesidir.

İnteqrasiya prosesləri iqtisadi regionalizmin inkişafına gətirib çıxarır ki, bunun da nəticəsində ayrı-ayrı ölkələr qrupu öz aralarında ticarət üçün, bir sıra hallarda isə istehsal amillərinin regionlararası hərəkəti üçün daha əlverişli şərait yaradırlar.

İqtisadi inteqrasiyanın əsasında müstəqil fəaliyyət göstərən subyektlərin iqtisadi maraqları və beynəlxalq əmək bölgüsü durur.

İqtisadi inteqrasiyaya nə öz-özünə baş verən bazar prosesi, nə də məqsədyönlü tənzimlənən proses kimi baxmaq olmaz. Bu, dialektik vəhdət olmaqla eyni bir prosesin hər iki tərəfini – həm obyektiv, həm də subyektiv tərəflərini əks etdirir.

İnteqrasiya prosesləri iqtisadi regionalizmin inkişafına gətirib çıxarır ki, bunun da nəticəsində ayrı-ayrı ölkələr qrupu öz aralarında ticarət üçün, bir sıra hallarda isə istehsal amillərinin regionlararası hərəkəti üçün daha əlverişli şərait yaradırlar. Aydın görünən proteksionist cəhətlərinə baxmayaraq, iqtisadi regionalizm beynəlxalq iqtisadiyyatın inkişafı üçün mənfi amil hesab edilmir. Lakin bu zaman nəzərə alınmalıdır ki, inteqrasiya edən ölkələr qrupu qarşılıqlı iqtisadi əlaqələrini liberallaşdırarkən üçüncü ölkələrlə qarşılıqlı əlaqələr üçün

İnteqrasiya proseslərinin başlanmasına qədər mövcud olmuş şərtlərdən daha pis şərtlər müəyyən etməməlidirlər. Başqa sözlə, iqtisadi regionalizm bir qrup ölkələr arasında əlaqələri sadələşdirərkən bütün digər ölkələrlə əlaqələri mürəkkəbləşdirməməlidir. Regionalizm üçüncü ölkələrlə ticarət şəraitini pisləşdirməyə qədər o beynəlxalq iqtisadiyyatın inkişafının müsbət amili hesab edilir.

İnteqrasiyanın çıxış nöqtəsi iqtisadi sistemin ilkin subyektlər səviyyəsindəki birbaşa beynəlxalq iqtisadi (istehsal, elmi-texniki, texnoloji) əlaqələr hesab edilir. Bu əlaqələr eninə və dərininə inkişaf etməklə bazis səviyyəsində milli təsərrüfatların mərhələ-mərhələ artımına gətirib çıxarırlar. Bunun ardınca qaçılmaz olaraq dövlət iqtisadi, hüquqi, fiskal, sosial və digər sistemlərin qarşılıqlı uyğunlaşması və idarəetmə strukturlarının yaranması baş verir.

İnteqrasiya onu digər qarşılıqlı iqtisadi fəaliyyət formalarından fərqləndirən bir sıra əhəmiyyətli əlamətlərlə xarakterizə olunur:

- üzv-ölkələrin iqtisadi siyasətinin razılaşdırılması;
- milli qanunvericiliklərin, norma və standartların yaxınlaşması;
- milli istehsal proseslərinin bir-birləri ilə qarşılıqlı qovuşması, region çərçivəsində istehsal prosesinin texnologiya vahidliyinin formalaşması;
- istehsalda, elm və texnikada beynəlxalq ixtisaslaşma və kooperasiyanın geniş inkişafı;
- üzv-ölkələrin iqtisadiyyatlarında baş verən struktur dəyişiklikləri;
- inteqrasiya prosesinin məqsədyönlü tənzimlənməsi, regional idarəetmə orqanlarının inkişafı.

Qeyd etmək zəruridir ki, inteqrasiya inkişaf etdikcə meydana gələn dinamik effektlər sırasında müxtəlif ölkələrin istehsalçıları arasında artan rəqabəti. Bu rəqabət qiymətlərin artımının qarşısını alır, əmtəələrin keyfiyyətinin yaxşılaşmasına gətirib çıxarır, yeni texnologiyaların yaradılmasını stimullaşdırır və s. İnteqrasiya nəticəsində üzv-ölkələr masştab iqtisadiyyatının üstünlüklərindən istifadə etməyə başlayırlar ki, bu da istehsalın həcmünün artırılmasına, eyni zamanda xərclərin aşağı salınmasına imkan verir.

Aşağıdakı cədvəldə isə ayrı-ayrılıqda xarici ticarət dövriyyəsində MDB dövlətlərinin 2009-cu il ilə 2010-cu ilin müqayisəli təhlilini nəzərdən keçirə bilərik.

Cədvəl 2.1.

Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət dövriyyəsində MDB dövlətlərinin payı (mln ABŞ dolları)

	Dövriyyə		İdxal		İxrac		Saldo	
	2009 yanvar- sentyabr	2010 yanvar- sentyabr	2009 yanvar- sentyabr	2010 yanvar- sentyabr	2009 yanvar- sentyabr	2010 yanvar- sentyabr	2009 yanvar- sentyabr	2010 yanvar- sentyabr
Cəmi:	14370,7	20212,1	4 377,3	4 544,27	9 993,3	15667,89	5 616,0	11123,62
MDB	2 064,04	2 840,01	1 322,45	1 423,04	741,59	1 416,97	-580,86	-6,07
Belarus	98,29	89,44	94,35	85,20	3,94	4,24	-90,41	-80,96
Qazaxıstan	118,23	221,18	27,76	191,74	90,47	29,44	62,71	-162,30
Qırğızıstan	4,87	37,88	0,55	0,73	4,32	37,15	3,77	36,42
Moldova	5,98	2,90	2,26	2,75	3,72	0,15	1,46	-2,60
Özbəkistan	14,72	18,05	9,77	7,10	4,95	10,95	-4,82	3,85
Rusiya	1 351,30	1 303,54	793,20	776,51	558,10	527,03	-235,10	-249,48
Tacikistan	6,82	5,26	0,50	0,32	6,32	4,94	5,82	4,62
Türkmənistan	47,25	204,74	21,32	10,01	25,93	194,73	4,61	184,72
Ukrayna	416,58	957,02	372,74	348,68	43,84	608,34	-328,90	259,66

MDB çərçivəsində bir sıra mühüm sənədlər tərtib olunmuşdur, o cümlədən:

- MDB-nin 2020-ci ilə qədər dövr üçün iqtisadi inkişaf strategiyası;
- MDB-nin 2020-ci ilə qədər dövr üçün iqtisadi inkişaf strategiyasının birinci mərhələsinin (2009-2011-ci illər) həyata keçirilməsi üzrə Tədbirlər Planı;

- 2003-2010-cu illərdə iqtisadi sahədə MDB üzv dövlətləri arasında əməkdaşlığın səmərəliliyinin artırılması və inkişafına yönəlmiş tədbirlərin İcra Planı;
- MDB-yə üzv dövlətlər arasında ticarət-iqtisadi əlaqələri, sosial-iqtisadi vəziyyəti əks etdirən, eyni zamanda inkişaf perspektivləri haqqında illik məcmuələr;
- MDB-yə üzv ölkələrdə MDB-nin 20 illiyinə həsr edilmiş tədbirlərin keçirilməsi nəzərdə tutulur.

Hal-hazırda, MDB çərçivəsində azad ticarət zonası haqqında saziş layihəsinin razılaşdırılmasına dair danışıqlar aparılmaqdadır.

Qeyd olunan sənədlərə uyğun olaraq, Azərbaycanda müxtəlif tədbirlər həyata keçirilir, zəruri məlumatlar tərtib olunur. 20 noyabr 2009-cu il tarixində “Müstəqil Dövlətlər Birliyində malın mənşə ölkəsinin müəyyən edilməsi Qaydaları haqqında Saziş” imzalanmışdır.

Əgər XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan bir neçə yaxın ölkəyə balıq, kürü, neft və ipək çıxarırdısa, hazırda Azərbaycan dünyanın çox ölkəsi ilə ticarət edir.

Azərbaycan xarici ölkələrə neft, neft məhsulları və avadanlıqlar, pambıq lifi, tütün, spirtli içkilər (şərab), soyuducu və kondisionerlər, əlvan metallar və kimya məhsulları göndərir, əvəzində isə ərzaq məhsulları (yağ, un, şəkər, taxıl, sitrus meyvələr), avtomobil və sənaye avadanlıqları, metal və meşə materialları, yüngül sənaye malları (parça, paltar, ayaqqabı), mineral gübrə və məişət əşyaları alır.

Azərbaycan gələcəkdə xammal əvəzinə daha çox hazır sənaye məhsulları ixrac etməyi planlaşdırır.

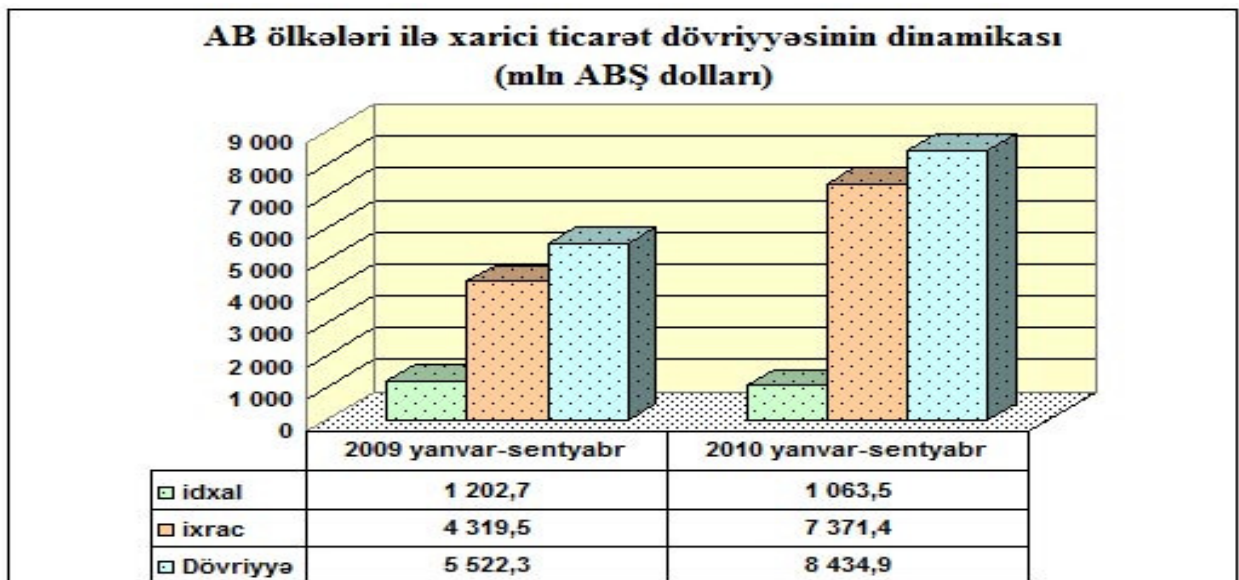
Həmçinin, Azərbaycan dövlətlərarası - regional proqramlarda iştirak edir. Bunlar İNOQEYT və TRASEKA proqramlarıdır.

İNOQEYT - Avropa Komissiyası tərəfindən neft və qaz tədarükünün idarə edilməsinə yardım göstərən Aİ-nin texniki yardım proqramıdır. Proqramın məqsədi regional neft və qaz boru kəmərləri sistemlərinin, infrastrukturunun bərpa edilməsi, müasirləşdirilməsi üzrə səylərə dəstək göstərilməsindən ibarətdir.

TRASEKA – “Yeni İpək Yolu” adlandırılan Avropa-Qafqaz-Asiya nəqliyyat dəhlizi Mərkəzi Asiya, Qafqaz və Avropa arasında nəqliyyat əlaqələrini inkişaf etdirən proqramdır. TRASEKA-nın məqsədi hazırda mövcud olan yollara əlavə olaraq Avropadan Qara dəniz və Qafqaz vasitəsi ilə Mərkəzi Asiyaya ən tez və ən ucuz ikitərəfli yolun yaradılmasından ibarətdir. 1998-ci ildə TRASEKA üzrə Əsas Çoxtərəfli Saziş imzalanmışdır. Azərbaycan bu layihədə Aİ-nin əsas tərəfdaşdır. 2000-ci ildən etibarən TRASEKA Hökumətlərarası Komissiyanın Katibliyi Bakıda yerləşir.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin məlumatına əsasən, 2010-cu ilin 9 ayında Azərbaycan Respublikasının Avropa Birliyi ölkələri ilə xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi 8 434,9 mln ABŞ dolları, o cümlədən idxalın həcmi 1 063,5 mln. ABŞ dolları, ixracın həcmi 7 371,4 mln. ABŞ dolları təşkil etmiş, xarici ticarət saldosu isə müsbət 6 307,9 mln. ABŞ dolları olmuşdur.

2010-cu ilin 9 ayında Avropa Birliyi ölkələrinin Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət dövriyyəsindəki payı 41,7 %, o cümlədən idxalda 23,4 %, ixracda isə 47,1 % təşkil etmişdir.

Diqram 1.

2009-cu ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə, 2010-cu ilin 9 ayında Avropa Birliyi ölkələri ilə xarici ticarət dövriyyəsi 52,7 %, o cümlədən ixrac 70,7 %

artmış, idxal isə 11,6 % azalmışdır. Bunu aşağıdakı cədvəldə aydın şəkildə görə bilərik (Cədvəl 2.2.).

Cədvəl 2.2.

**Azərbaycanın Avropa Birliyi ilə ticarət əlaqələrinin inkişaf dinamikası,
(milyon ABŞ dollarla)**

AB ölkələri ilə xarici ticarət dövriyyəsinin dinamikası (milyon ABŞ dolları)			
	2009 yanvar-sentyabr	2010 yanvar-sentyabr	Əvvəlki ilin müvafiq dövrünə nisbətən dəyişmə, %-lə
Dövriyyə	5 522,3	8 434,9	52,7
faizlə xüsusi çəkisi	38,4	41,7	
İdxal	1 202,7	1 063,5	-11,6
faizlə xüsusi çəkisi	27,5	23,4	
İxrac	4 319,5	7 371,4	70,7
faizlə xüsusi çəkisi	43,2	47,1	
Saldo	3 116,8	6 307,9	

B

u ölkələri ilə ayrı-ayrılıqda ticarət əlaqələrinin inkişafına gəldikdə isə burada İtaliya, Fransa, Böyük Britaniya, Almaniya, Yunanıstan, İspaniya öndədirlər. 2010-cu ilin 9 ayı ərzində İtaliyanın Azərbaycanın ümumi ixracında payı 67,73%, Fransanın payı 21,28%, Almaniyanın payı 0,09 %, İspaniyanın payı 2,42% olub. Eyni dövrdə idxalda vəziyyət isə aşağıdakı kimi olub: Böyük Britaniya 20,21%, Almaniya – 33,87%, Fransa – 7,50%, İtaliya – 6,93%, Niderland – 3,11%, İsveç – 2,41%. Digər AB ölkələrinin ayrı-ayrı illərdə həm ixracda, həm də idxalda payları 1-2%-ə çatsa da, bu cür hallar sabitliyi ilə seçilmir və epizodik xarakter daşıyır. (Cədvəl 2.3.).

Cədvəl 2.3.

Avropa Birliyi üzrə ölkələrin xarici ticarət dövriyyəsi üzrə xüsusi çəkisi

(min ABŞ dolları ilə)

Ölkələr	İxrac	Faizlə xüsusi çəkisi	İdxal	Faizlə xüsusi çəkisi	Dövriyyə	Faizlə xüsusi çəkisi
İtaliya	4 992 437,63	67,73	74 097,27	6,93	5 066 534,90	60,03
Fransa	1 568 813,79	21,28	80 221,32	7,50	1 649 035,11	19,54
Almaniya	6957,96	0,09	362 207,73	33,87	369 165,69	4,37
Birləşmiş Krallıq	5 194,32	0,07	216 083,15	20,21	221 277,47	2,62
İspaniya	1 78 502,62	2,42	13 387,66	1,25	191 890,28	2,27
Yunanıstan	1 69 389,56	2,30	10 594,15	0,99	179 983,71	2,13
Rumıniya	92 339,14	1,25	12 775,65	1,20	105 114,79	1,25
Bolqarıstan	88 939,93	1,21	8 589,47	0,80	97 529,40	1,16
Malta	95 731,31	1,30	255,21	0,02	95 986,52	1,14
Portuqaliya	86 971,88	1,18	659,00	0,06	87 630,88	1,04
Niderland	51 225,38	0,70	33 271,87	3,11	84 497,25	1,00
Avstriya	778,04	0,01	48 795,54	4,56	49 573,58	0,59
Belçika	1177,80	0,02	34 587,66	3,23	35 765,46	0,42
Çexiya Respublikası	95,76	0,001	34 322,27	3,21	34 418,03	0,41
Kipr	23 266,59	0,32	5 277,05	0,49	28 543,64	0,34
İsveç	70,73	0,001	25 724,19	2,41	25 794,92	0,31
Polşa	5087,19	0,07	17 903,90	1,67	22 991,09	0,27
Finlandiya	24,38	0,0003	21 029,91	1,97	21 054,29	0,25
Litva	1180,92	0,02	12 969,94	1,21	14 150,86	0,17
Slovakiya	355,00	0,01	12 557,61	1,17	12 932,61	0,15
Danimarka	6,28	0,0001	8 452,17	0,79	8 458,45	0,10
Macarıstan	43,12	0,0006	8 382,62	0,78	8 425,74	0,10
Lüksemburq	126,73	0,002	6 737,43	0,63	6 864,16	0,08
Latviya	2 139,68	0,03	4 489,43	0,42	6 629,11	0,08
Estoniya	336,42	0,01	6 171,01	0,58	6 507,43	0,08
İrlandiya	26,02	0,0004	5 969,25	0,56	5 995,27	0,07
Sloveniya	4,11	0,0001	3 904,64	0,37	3 908,75	0,05
Cəmi:	7 371 402,29	100,00	1 063 533,33	100,00	8 434 935,62	100,00

Ümumilikdə isə, Azərbaycanın AB ilə ticarət əlaqələrinin təxminən 90%-i AB-nin liderlərinin (Böyük Britaniya, Almaniya, İtaliya və Fransa) və ya başqa sözlə “dördlüyün” payına düşür.

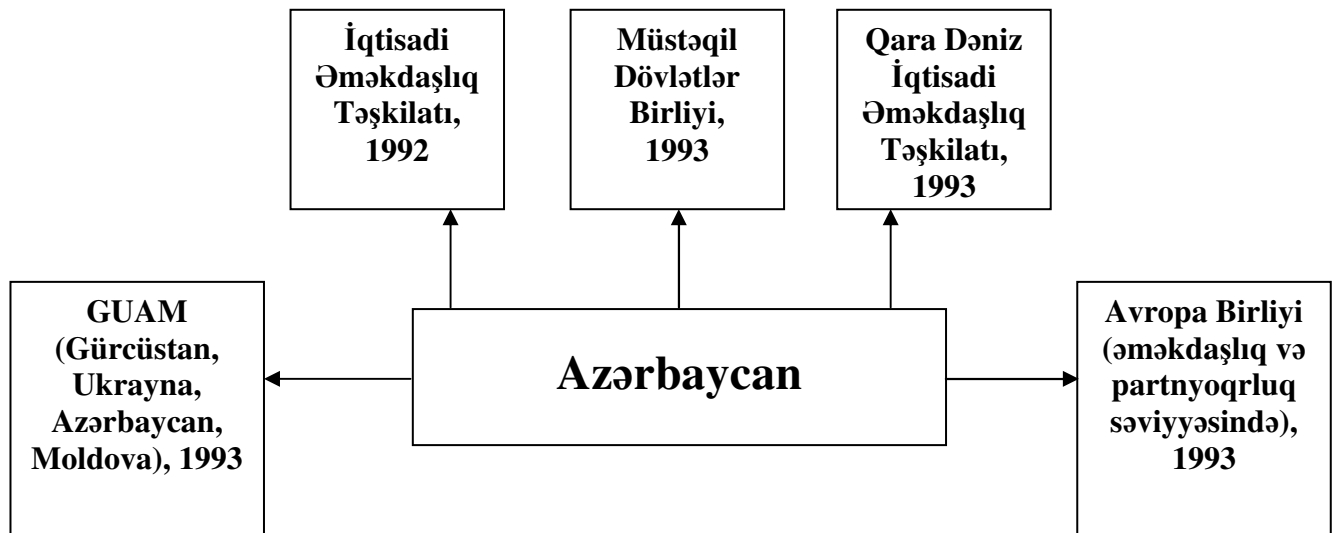
2.2. Azərbaycanın regional iqtisadi inteqrasiya birliklərində iştirakı

Azərbaycanın xarici iqtisadi strategiyasının əsas prioritet istiqamətlərindən biri onların müasir dünya təsərrüfat proseslərinə aktiv şəkildə qoşulmaları, qlobal geoiqtisadi məkanda baş verən yeni meyllərə adekvat şəkildə reaksiya verməkdən ibarətdir.

Azərbaycanın beynəlxalq inteqrasiya birliklərində iştirakı barədə ümumi məlumatı Şəkil 1-də görmək olar.

Şəkil 1.

Azərbaycan beynəlxalq inteqrasiya birlikləri sistemində

Bütün ölkələrdə inteqrasiyanın inkişafının nəticəsi kimi inteqrasiya birlikləri çərçivəsində beynəlxalq ticarətin artımı çıxış edir.

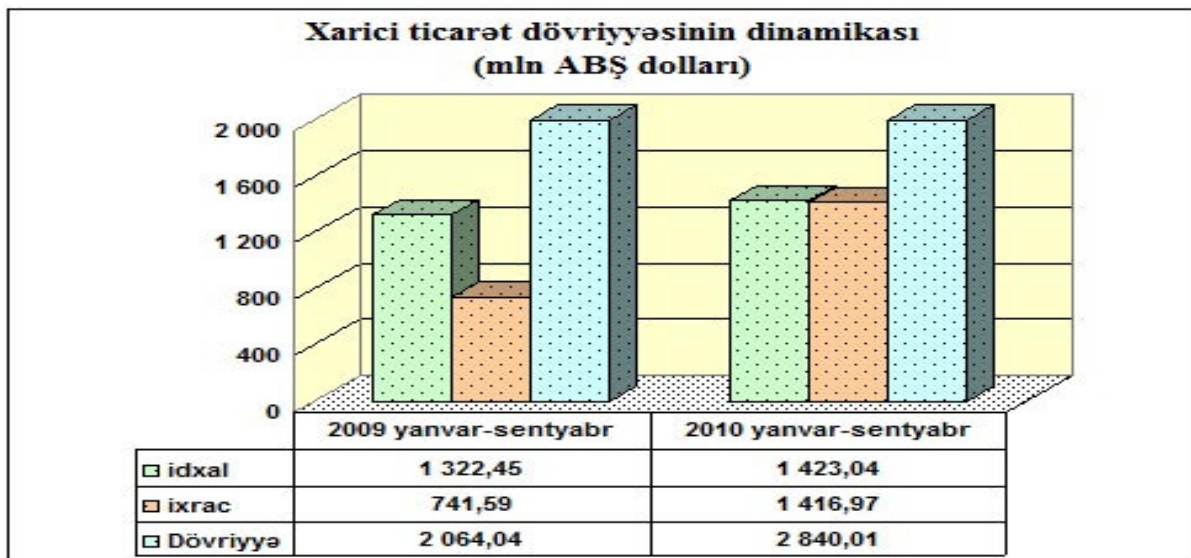
90-cı illərin əvvəllərində əsasən siyasi xarakter daşıyan və keçmiş SSRİ ölkələri arasında dövlətlərarası münasibətlərin qurulması məqsədini daşıyan Müstəqil Dövlətlər Birliyi hazırda daha çox üzv ölkələr arasında iqtisadi

integrasiyanın konkret çərçivələrinin müəyyənləşdirilməsinə yönəlmişdir. Azərbaycan Respublikası bir sıra MDB ölkələri ilə azad ticarət rejimini yaratmış, sərbəst sərmayə üçün hüquqi baza tərtib olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsindən verilən məlumata əsasən, 2010-cu ilin 9 ayı ərzində Azərbaycan Respublikasının MDB dövlətləri ilə ümumi ticarət dövriyyəsinin həcmi 2 840,01 mln. ABŞ dolları, o cümlədən idxalın həcmi 1 423,04 mln. ABŞ dolları, ixracın həcmi 1 416,97 mln. ABŞ dolları təşkil etmiş, xarici ticarət saldosu isə mənfi 6,07 mln. ABŞ dolları olmuşdur.

2010-cu ilin 9 ayı ərzində MDB dövlətlərinin Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət dövriyyəsindəki payı 14,05 %, o cümlədən idxalda 31,32 %, ixracda isə 9,04 % təşkil etmişdir.

2009-cu ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə, bu dövrdə MDB dövlətləri ilə ümumi xarici ticarət dövriyyəsi 37,60 % o cümlədən idxal 7,61 %, ixrac isə 91,07 % artmışdır.

Diaqram 2

Azərbaycan Respublikası dövlət müstəqilliyini qazandıqdan sonra onun xarici iqtisadi siyasətinin mühüm istiqamətlərindən birini beynəlxalq maliyyə-kredit və iqtisadi qurumlarla əlaqələr təşkil etmişdir. Ötən dövr ərzində bu sahədə kifayət qədər iş görülmüşdür. Azərbaycan, demək olar ki, bütün nüfuzlu beynəlxalq qurumlara, o cümlədən 1992-ci ildə Beynəlxalq Valyuta Fonduna, Dünya Bankına,

Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankına, İslam İnkişaf Bankına, 1999-cu ildə Asiya İnkişaf Bankına üzv qəbul olunmuşdur.

1920-ci ildə ADR müstəqilliyini itirdikdən sonra xarici iqtisadi əlaqələr SSRİ-nin dövlət inhisarı altında cəmləşmişdi. Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrinin Moskva tərəfindən müəyyən olunduğu bir şəraitdə respublikada bu sahənin idarə olunması üçün hər hansı quruma ehtiyac duyulmurdu. Azərbaycanın iqtisadi əlaqələri şərti olaraq SSRİ-nin tərkibində baş verirdi. 1991-ci ildə Azərbaycan iqtisadiyyatının sahələri üzrə məhsul göndərilməsi (daxili qiymətlərlə) cəmi -12,2 mln. rub olmuşdursa, ondan xaricə ixracat cəmisi 744 min manat idi. Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələri SSRİ-nin tərkibində mübadilə əlaqələrindən 16,7 dəfə az idi. Mövcud bu əlaqə də Moskva inhisarı altında həyata keçirilirdi. Texnologiyanın, işçi qüvvəsinin hərəkəti isə daha çox qapalı və birtərəfli xarakter daşıyırdı.

Siyasi istiqlaliyyət əldə edildikdən sonra Azərbaycanın iqtisadi inkişafının əsas məsələlərindən biri xarici iqtisadi əlaqələrin düzgün istiqamətdə qurulması zərurəti olmuşdur. Azərbaycan hazırda dünyanın 84 ölkəsi ilə qarşılıqlı iqtisadi-ticarət əlaqələrinə malikdir. Ölkənin iqtisadi potensialı, xammal və mineral ehtiyatlarla zənginliyi, təbii şəraiti və əlverişli iqtisadi-coğrafi mövqeyi əməkdaşlıq imkanlarını artırır.

Göstərilən faktlar son illər xarici iqtisadi fəaliyyət sahəsində baş verən struktur və keyfiyyət dəyişikliklərinə əyani sübutdur və eyni zamanda, Azərbaycan dövlətinin beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya əlaqələrinə qoşulmasının nümunəsidir.

Xarici ölkələrlə iqtisadi əməkdaşlıq Azərbaycanın milli iqtisadiyyatının çoxşahəli inkişafının təmin etmək üçün böyük üstünlüklər verir. Məhz buna görə Azərbaycanın milli iqtisadiyyatının formalaşması şəraitində xarici ölkələrlə qarşılıqlı iqtisadi əlaqələr və bu əlaqələrin inkişafı böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Xarici ticarətə müdaxilə etmək üçün istifadə edilən ən mühüm vasitələrdən biri gömrük tarifləridir. 10 iyun 1997-ci ildə Azərbaycan Respublikasında «Gömrük Məcəlləsi» qəbul edildikdən sonra 20 iyun 1995-ci ildə qəbul edilmiş «Gömrük tarifi» haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu qüvvəyə

minmişdir. Bu qanun, əsasən, daxili bazarın xarici bazarla səmərəli əlaqəsini təmin etməklə, xarici ticarətin dövlət tənzimlənməsinin mühüm vasitəsi olan gömrük tarifinin formalaşdırılması və tətbiqi, həmçinin Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçən mallardan rüsum tutulması qaydalarını müəyyən etmişdir.

Azərbaycan Respublikasının xarici iqtisadi münasibətlərinin əsas xüsusiyyəti beynəlxalq, regional və yerli xarakterli iqtisadi təşkilatlara daxil olmaq və bununla da ictimai həyatın bütün sahələrində bu təşkilatlara inteqrasiya olunmaqdır. Müstəqillik bərpa etdikdən sonra (1991-ci ilin oktyabr ayının 18-ində) Azərbaycanın ilk əməkdaşlıq münasibətləri əldə etdiyi beynəlxalq iqtisadi təşkilatları aşağıdakılardır:

- İslam Konfransı Təşkilatı (İKT) – 8 dekabr 1991-ci il;
- İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı (EKO) – fevral 1992-ci il;
- Beynəlxalq Valyuta Fondunun və Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı – 1992 - ci il;
- Qara dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı (QİƏT) – 1993-cü il;
- Ümumdünya Ticarət Təşkilatı (keçmiş QATT) müşahidəçi statusunda - 1993-cü il;
- Müstəqil Dövlətlər Birliyi (MDB) – 1993-cü il;
- Avropa Şurası – 25 yanvar 2001-ci il.

Azərbaycan dünyada müsəlman respublikalarından biri kimi qəbul edildiyi üçün bir neçə beynəlxalq islam təşkilatlarına da üzv olmuşdur. Bunlardan ən nüfuzlusu və daha çox iştirakçı üzv ölkələrin sayına görə bütün islam dünyası ölkələrini (28 ölkə) özündə birləşdirən **İslam Konfransı Təşkilatı**dır (İKT).

İslam Konfransı Təşkilatı müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycanın inteqrasiya oldunduğu ilk regional səviyyəli təşkilatdır. İslam Konfransı Təşkilatının əsası 1969-cu ildə müsəlman ölkələrinin dövlət və hökumət başçılarının iştirakı ilə Rabat şəhərində (Mərakeşin paytaxtı) qoyulmuşdur. Təşkilat 1972-ci ildən rəsmi şəkildə təsis edilib, onun nizamnaməsi üzv ölkələr tərəfindən qəbul olunubdur. Azərbaycan Respublikası da müstəqillik əldə etdikdən

sonra, 1991-ci ilin dekabr ayının 8-dən həmin təşkilatın üzvüdür. Həmin vaxtdan bu günə kimi də iştirakçı ölkə kimi İKT-nin bütün samit və konfranslarında fəal iştirak edir və qəbul olunan qətnəmələrin tələblərindən irəli gələn məsələləri yerinə yetirir. Bundan əlavə Azərbaycan Respublikası İKT-nin iqtisadi və ticarət, sosial və mədəni istiqamətli yerli, regional və beynəlxalq səviyyəli komitələrində fəal təşkilati fəaliyyət həyata keçirir.

İslam İnkişaf Bankı və İslam Həmrəylik Fondu ilə Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyatının üç müxtəlif sahəsinə investisiya vəsaitləri və kapital qoyuluşları yatırmışlar. Beləki, həmin xarici kapital və investisiya vəsaitləri kənd təsərrüfatının inkişafı üçün əsasən meliorasiya və su təsərrüfatı sahəsinə yönəldilmişdir.

Azərbaycanın fəal iştirak etdiyi və onun beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya əlaqələrində mühüm yer tutan regional inteqrasiya birliklərindən biri də **İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatıdır** (İƏT). Azərbaycanın İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı ilə münasibətləri 1991-ci ilin fevral ayında, hələ respublika SSRİ-nin tərkibində olarkən qurulmuşdur.

Hazırda İƏT çərçivəsində bir sıra proqramlar həyata keçirilir. Əsas məqsəd üzv-ölkələr arasında iqtisadi əlaqələrin möhkəmləndirilməsi və inteqrasiya proseslərinə kömək etməkdir. Təşkilat çərçivəsində üzv ölkələr arasında bir sıra prioritet sahələr, o cümlədən kənd təsərrüfatı, nəqliyyat, energetika, ticarət və investisiya üzrə əməkdaşlıq aparılır. Azərbaycan İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı daxilində regional iqtisadiyyatın liberallaşdırılması proseslərində fəal iştirak edir. Belə ki, üzv dövlətlər arasında iqtisadi əməkdaşlığın gücləndirilməsi və regiondaxili ticarətin artırılması məqsədilə Azərbaycan 10 müxtəlif sazişə, o cümlədən "İƏT üzv dövlətləri arasında Ticarət Əməkdaşlığına dair Çərçivə Saziş", "İƏT regionunda Tranzit Nəqliyyatı haqqında Saziş"ə qoşulmuşdur. "İƏT regionunda investisiyaların təşviqi və qorunması haqqında Saziş" Azərbaycan Respublikası tərəfindən imzalanmış, lakin ratifikasiya edilməmişdir.

Təşkilat çərçivəsində Bakıda bir sıra mühüm tədbirlər, o cümlədən 5 may 2006-cı ildə Bakıda İƏT Dövlət və Hökumət Başçılarının 9-cu Sammiti keçirilmişdir.

2008-ci il 14-16 dekabr tarixlərində Tehranda İƏT üzv dövlətlərinin Maliyyə və İqtisadiyyat nazirlərinin 3-cü iclası və 2009-cu ilin 18-19 yanvar tarixlərində Tehranda İƏT üzv dövlətlərinin Ticarətin Təşviqi üzrə Təşkilatlarının 1-ci iclası keçirilmişdir.

Azərbaycan Respublikası 1992-ci ildən **Beynəlxalq Valyuta Fondunun** və Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankının üzvüdür. BVF-nun Bakı şəhərində nümayəndəliyi fəaliyyət göstərir.

İkinci Dünya müharibəsindən sonra 1944-cü ilin iyul ayında ABŞ-ın Bretton – Vuds şəhərində BMT-nin valyuta konfransında beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlıq çərçivəsində 45 ölkənin nümayəndələrinin görüşü zamanı Vasiqton Konsensusu konsepsiyası əsasında yaradılmış BVF öz fəaliyyətinə 01 mart 1947-ci il tarixindən etibarən başlamışdır.

BVF-nun əsas məqsədi qlobal, regional və yerli kontekstdə makroiqtisadi və maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi, beynəlxalq ticarətə yardım, tam məşğulluğun və davamlı iqtisadi artımın sürətləndirilməsi, yoxsulluğun azaldılması, dünya üzrə beynəlxalq ödəmələr sisteminin bərpa edilməsi, valyuta kurslarının tənzimlənməsi, beynəlxalq valyuta-maliyyə bazarlarında beynəlxalq əməkdaşlığın artırılması, valyuta məhdudiyyətlərinin aradan qaldırılması və s.-dən ibarətdir. Hazırda BVF-nin 187 üzvü vardır.

Azərbaycan Beynəlxalq Valyuta Fonduna (BVF) 18 sentyabr 1992-ci il tarixində qoşulmuşdur. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə naziri Azərbaycanın Beynəlxalq Valyuta Fondundakı Müdiri, Azərbaycan Mərkəzi Bankının Sədri isə əvəzedici müdiridir.

Fonda üzv qəbul edilərkən ilkin kvota 117 mln. SDR (168 mln. ABŞ dolları) olmuş, 2000 – ci ildən isə kvotamız artırılaraq 160.9 mln SDR-ə çatdırılmışdır. BVF-nin proqramları xüsusilə inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün bir qayda olaraq Struktur İslahatları Proqramı (SİP) çərçivəsində həyata keçirilir.

Özündə müxtəlif siyasət alətlərinin konfigurasiyasını birləşdirən SİP-in epizodik hallarda ziddiyyətli nəticələr verməsinə baxmayaraq ümumilikdə aparılmış emperik və retrospektiv təhlillər onların müsbət nəticələrini sübut edir. BVF-nin Azərbaycanla əməkdaşlıq əlaqələri də SİP kontestində qurulmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, əməkdaşlıq əlaqələrinin ilkin qiymətləndirilməsi dövründə BVF-nin Azərbaycanda həyata keçirdiyi proqramların iqtisadi səmərəsi böyük olmuşdur. Belə ki, 1992–1994-cü illərdə ölkənin üzləşdiyi dərin iqtisadi böhrandan çıxmaq məqsədilə BVF-nin maliyyə dəstəyi ilə aparılmış struktur islahatları proqramı daxili və xarici balansın tarazlaşdırılması və iqtisadi sabitliyin təmin edilməsinə imkan vermişdir. 1995-ci ildən başlayaraq struktur islahatları çərçivəsində aparılmış sərt fiskal və monetar siyasət nəticəsində dövlət büdcəsinin kəsinin inflyasiya mənbələri hesabına maliyyələşdirilməsinə son qoyulmuş, bu sahədə xarici maliyyə mənbələrinə üstünlük verilmiş və bununla da inflyasiya 1996-cı ildən özünün hiperinflyasiya səviyyəsindən – 6%-dən də aşağı düşmüş, manatın ABŞ dollarına olan məzənnəsi sabitləşmiş və real iqtisadi artıma nail olunmuşdur.

BVF ilə Azərbaycan Hökuməti arasında Maddələr Sazişinin IV Maddəsinə uyğun olaraq indiyədək Azərbaycan hökumətinə iqtisadi proqramların həyata keçirilməsinin dəstəklənməsinə təqdim edilmiş maliyyə yardımları ilə yanaşı BVF texniki yardım, institusional və monetar idarəetmə üzrə potensialın artırılması üzrə Azərbaycanda bir sıra sahələrdə, o cümlədən dövlət xərclərinin idarə olunması, vergi-gömrük siyasəti və idarə olunması, mərkəzi bankçılıq, bank nəzarəti, pul siyasəti və statistika sahələrində texniki yardımlar da göstərmişdir. Azərbaycanda makroiqtisadi təhlillər və siyasət, maliyyə proqramlaşdırılması, fiskal siyasət və idarəçilik, mərkəzi bank mühasibatlığı və bank nəzarəti sahələrində BVF tərəfindən təmin edilmiş təlimlərdən bəhrələnmişdir.

BVF-nin ekspertlərinin Mərkəzi Banka mütəmadi səfərləri təşkil edilir. Bu səfərlər zamanı qısa müddətdə inflyasiyanın səviyyəsini azaltmaq və orta müddətdə inflyasiya proqnozlarının sabitləşdirilməsi üçün Mərkəzi Bankın apardığı siyasətlər, ölkənin bank sisteminin həssaslığının qiymətləndirilməsi, məzənnə və faiz dərəcəsi siyasəti, müdaxilə və sterilizasiya, manatla pul bazasının

artımı, bank sistemində likvidlik şəraitinin inkişafı və xarici valyuta ehtiyatlarının diversifikasiya planları və digər məsələlər barədə BVF ekspertləri ilə müzakirələr aparılır.

2011-ci il ərzində BVF ilə əməkdaşlıq çərçivəsində bank nəzarəti çərçivəsinin gücləndirilməsi məqsədilə tənzimləyici normativ aktların və likvidlik normalarının təhlil edilməsi, likvidlik tələblərinin təkmilləşdirilməsi üzrə tövsiyələrin verilməsi, nəzarət təcrübəsi, həmçinin çirklə pulların yuyulması və terrorizmin maliyyələşdirilməsinin qarşısının alınması, bu sahədə bank nəzarətinin gücləndirilməsi üzrə məsləhət xidmətinin göstərilməsi məqsədilə BVF-nin missiyasının səfəri təşkil edilmişdir. Hazırda, pul və məzənnə siyasəti çərçivəsinin təkmilləşdirilməsi, orta müddətli perspektivdə sərbəst üzən məzənnə rejiminə keçid, həmçinin, Mərkəzi Bankın monetar, makroiqtisadi, real və xarici sektorlar üzrə statistik göstəricilərdəki kəmiyyət və keyfiyyət meyarlarının artırılması, statistik proseslərin formalaşması işini təkmilləşdirilməsi üzrə texniki yardımın göstərilməsi məqsədilə BVF-nin missiyasının səfəri razılaşdırılmışdır.

Azərbaycan Respublikası **Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı (QDİƏT)** çərçivəsində də iqtisadi inteqrasiya proseslərində iştirak edir. Həmçinin, Azərbaycan bu təşkilatın təsisçilərindən biridir. Azərbaycan Respublikası QDİƏT-in yaradılmasının ilk mərhələsindən başlayaraq təşkilatın fəaliyyətində, Bosfor Qətnaməsi və İstanbul Bəyannaməsinin hazırlanmasında iştirak etmişdir. Azərbaycan 1992-ci ildən bu təşkilatın üzvüdür. Bu günə kimi Azərbaycan Respublikası QDİƏT çərçivəsində 11-dən çox müxtəlif rəsmi sənədlərin hazırlanmasında və qəbul olunmasında iştirak etmişdir. Azərbaycan Respublikası Təşkilatın bir sıra işçi qruplarında, o cümlədən regionda ticarətin liberallaşdırılmasını təmin edən sənədlərin hazırlanması məqsədilə toplanan qrupların iclaslarında fəal iştirak edir. 2005-2007-ci illər ərzində Azərbaycan Respublikası enerji üzrə işçi qrupun fəaliyyətini koordinasiya etmişdir.

Azərbaycan həmçinin, Qara Dəniz regionunun inkişaf etdirilməsi və regionda əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsi məqsədilə tərtib olunan Qara Dəniz dairəvi avtomagistral yolunun tikintisi layihəsində iştirak edir.

QDIƏT-in Xarici İşlər Nazirləri Şurasının 2009-cu il 15-16 aprel tarixində keçirilən 20-ci toplantısının qərarına əsasən, təşkilata sədrliyi 2009-cu ilin 1 may tarixindən altı ay müddətində Azərbaycan həyata keçirmişdir.

Sərbəst ticarətin inkişaf etdirilməsi üçün dünya ölkələri **Ümumdünya Ticarət Təşkilatı** yaratmışdır. Bura 153 dövlət daxildir. Ümumdünya Ticarət Təşkilatına daxil olan dövlətlər üçün ümumi ticarət rüsumu müəyyənləşdirilmişdir. Ölkələr ticarət zamanı 5% - li gömrük rüsumu ödəyirlər. Ümumdünya Ticarət Təşkilatına Azərbaycan daxil deyildir. Bu isə bəzi siyasi səbəblərlə bağlıdır.

Belə ki, bu təşkilata daxil olmaq üçün onun tərkibində olan bütün dövlətlərin razı olması vacibdir. Ermənistan da bu təşkilata üzvdür, buna görə də Azərbaycanın təşkilata qoşulmasında problemlər yaranıb. Buna baxmayaraq, Azərbaycan Respublikası Beynəlxalq təşkilatlardan Ümumdünya Ticarət Təşkilatında müşahidəçi statusunda Ümumdünya Gömrük Təşkilatında isə daimi üzv statusunda iştirak edir.

Ümumdünya Gömrük Təşkilatında ölkəmizi Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi təmsil edir. Dövlət Gömrük Komitəsi Ümumdünya Gömrük Təşkilatının 1998 – ci ildən Maliyyə Komitəsinin və 2000 – ci ildən Siyasi Şurasının üzvüdür.

Müstəqil Dövlətlər Birliyi (MDB) ilkin dövrdə 3 dövlət – Rusiya, Ukrayna, Belarus tərəfindən qurulmuşdur. MDB-nin qurulması haqqında ilkin razılıq 1991-ci il, dekabrın 8-də qəbul edilmişdir. Bu dövlətlər SSRİ-nin dağılmasının (SSRİ faktiki olaraq 25 dekabr 1991-ci il Qorbaçovun istefasından sonra dağılıb) labüdlüyünü anlayır və öz aralarında sonralar siyasi, iqtisadi, mədəni əlaqələri genişləndirmək üçün bu qurumu təşkil etdilər. Həmçinin MDB SSRİ-nin "mədəni dağılmasını", onun mülklərinin keçmiş İttifaq ölkələri arasında paylaşdırmaq üçün təşkil edilmişdi.

Daha sonra Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Moldova, Tacikistan, Türkmənistan, Özbəkistan 21 dekabr 1991-ci ildə Alma-Atada Rusiya, Ukrayna və Belarus ilə birlikdə MDB-yə qoşulmaq haqqında razılığa gəldilər.

Azərbaycan Parlamenti bu qərarı yalnız 1993-cü ilin sentyabrında ratifikasiya etdi və MDB-nin tam hüquqlu üzvü oldu. 1993-cü ilin oktyabrında MDB-yə üzv qəbul edilən Gürcüstan 2008-ci ilin avqust ayında Rus ordusunun Gürcüstana daxil olmasından sonra həmin qurumun üzvlüyündən çıxdı.

Türkmənistan 2005-ci ildən MDB-də müşahidəçi kimi fəaliyyət göstərir.

MDB-yə daxil olmuş dövlətlərin əhalisinin ümumi sayı 2006-cı ildə 280 mln. nəfər olmuşdur.

Avropa Şurası 1949-cu ildə təsis olunub. Avropa Şurası özündə 46 üzv dövləti birləşdirən və insan hüquqlarının əsas prinsiplərini təmin edən Avropanın ən qədim və möhtəşəm təşkilatlarından biridir.

Avropanın gələcəyi ilə bağlı ən vacib qərarlar Şura tərəfindən verilir. Şura, bundan başqa, Avropa Parlamenti ilə birlikdə Avropa Birliyinin illik büdcəsini təsbit edir və AB adına beynəlxalq anlaşmalar imzalayır. Ortaq xarici siyasətlərin və təhlükəsizlik mövzuları qarşısında alınacaq qərarların əsas xətlərini müəyyən edir. Şura başçılığını hər Üzv Dövlət altı aylıq müddətə sırayla öz üzərinə götürür. Üzv Dövlətlərin Birlik nəzdindəki Səfirlərindən ibarət olan Daimi Təmsilçilər Komitəsi (Coreper) Şuranın işləri üçün lazım olan hazırlıqları eləyir və müəyyən hazırlıqları etmək və ya xüsusi mövzuları araşdırmaqla vəzifələndirilmiş komitələr təşkil edərək Şuranın təlimatlarını yerinə yetirir. Avropa Birliyi Anlaşmasında Birliyin fəaliyyətləri üç qrupa bölünür. (Birlik fəaliyyətləri, ortaq xarici siyasət və təhlükəsizlik siyasəti, ədalət və daxili işlər) Şura hökumətlərarası əməkdaşlığa dair iki sahədə əsas rol oynayır: Ortaq xarici siyasət və təhlükəsizlik siyasəti çərçivəsində ortaq vəziyyətləri tərif edir və ortaq qərarlar alır. Bu tədbirlərin tətbiq olunmasından da Birliyin təmsilçisi adından Şura Hakimiyyəti cavabdehdir. Şuranın məhkəmə və daxili işlər sahəsindəki əsas vəzifəsi ortaq hərəkətləri müəyyən etmək və Üzv Dövlətlərin imzalayacağı sazişləri hazırlamaq və təklif etməkdir. Avropa Birliyinin fəaliyyətlərinə bağlı olaraq son zamanlardakı bəzi inkişaf (Vahid Sənəd, Birlik Anlaşması) nəticəsində şərti çoxluq əsasında səsvermə qaydası tətbiq olunsada, vergiləndirmə kimi bəzi mövzularda hələ də yekdilliklə qərar alınması lazımdır. Şərti çoxluq üçün 87 səsədən 62-sinin qərarın

leyhinə olması və bu 62 səsin ən azı 10 dövlət tərəfindən verilməsi lazımdır. Şərti çoxluq qaydasına görə keçirilən səsvermələrdə Almaniya, Fransa, İtaliya və Birləşmiş Krallığın hərəyə 10 səsi, İspaniyanın 8 səsi, Belçika, Yunanıstan, Hollandiya və Portuqaliyanın hərəyə 5 səsi, Avstriya və İsveçin hərəyə 4 səsi, Danimarka, İrlandiya və Finlandiyanın hərəyə 3 səsi, Lüksemburqun isə 2 səsi vardır. Ancaq Şuranın Komissiya təkliflərini dəyişdirə bilməsi, ya da Parlamentin təklif etdiyi və Komissiyanın qəbul etdiyi dəyişiklikləri ləğv etməsi üçün yekdil səsvermə olmalıdır. Ortaq xarici siyasət və təhlükəsizlik siyasəti ilə ədalət və daxili işlər sahələrində Anlaşmada Şuraya bu mövzuda əksinə qərar alma haqqı verilmədiyi hallarda səs birliyi məcburidir.

24 yanvar 1992 - Azərbaycan parlamenti "xüsusi dəvət edilmiş qonaq" statusu almaq üçün Avropa Şurasına müraciət edib. Avropa Şurası Parlament Assambleyası 1996-cı ildə Azərbaycana "xüsusi dəvət edilmiş qonaq" statusu verdi.

20 yanvar 1998 - Prezident Heydər Əliyev "Azərbaycan Respublikası ilə Avropa Şurası arasında əməkdaşlığın dərinləşdirilməsi və Azərbaycan Respublikasının Avropada mənafelərinin müdafiə edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında" sərəncam imzalayıb.

17 yanvar 2001 - Avropa Şurası Nazirlər Komitəsi Azərbaycanın təşkilata tamhüquqlu üzv qəbul olunması haqqında qərar qəbul edib.

25 yanvar 2001 - Azərbaycan Avropa Şurasına tamhüquqlu üzv olub. Strasburqda, Avropa Şurasının mənzil-qərargahının qarşısındakı flaqştoka Azərbaycanın bayrağı qaldırılıb. Mərəsimdə Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev iştirak edib.

Azərbaycan demokratiya və iqtisadi inkişaf naminə təşkilat olan **GUAM** təşkilatının üzvü və yaradıcılarından biridir. Təşkilatın digər üzvləri Gürcüstan, Moldova və Ukraynadır. GUAM 1997-ci il, oktyabrın 10-da yaranmışdır.

Təşkilatın əsas məqsədləri olan demokratik dəyərlərin tanınması, qanun aliliyinin və insan hüquqlarının, davamlı inkişafın təmin olunması, ümumi təhlükəsizlik mühitinin yaradılması üçün Avropa integrasiyasının dərinləşməsi,

həmçinin iqtisadi və humanitar əməkdaşlığın genişləndirilməsi müasir Azərbaycan üçün aktualdır.

Bu gün GUAM çərçivəsində ən prioritet fəaliyyət istiqamətləri arasında “Ticarət və nəql etməyə yardım və azad ticarət zonasının fəaliyyəti haqqında” sənəd layihəsinin yerinə yetirilməsi hesab olunur. Bu sənədin icrasının nəticələri 2007-ci ilin 18-19 iyun tarixlərində Bakıda keçirilmiş GUAM-ın Zirvə Toplantısında müzakirə olunmuşdur.

Sonuncu dəfə Azərbaycan Respublikasının iştirakı ilə 2009-cu ilin 27-28 may tarixlərində Kiyevdə GUAM-ın iqtisadiyyat və ticarət üzrə 9-cu iclası keçirilmişdir. İclasda GUAM-ın iqtisadiyyat və ticarət üzrə 2009-cu il üçün hazırlanmış planının həyata keçirilməsi müzakirə edilmişdir.

GUAM üzv dövlətləri arasında əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunması aspektləri haqqında saziş layihəsi müzakirəsi üzrə 25 yanvar 2010-cu il tarixində Kiyev şəhərində iclas keçirilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsindən verilən məlumata əsasən, 2010-cu ilin 9 ayı ərzində Azərbaycan Respublikasının GUAM dövlətləri ilə ümumi ticarət dövriyyəsinin həcmi 1 285,19 mln. ABŞ dolları, o cümlədən idxalın həcmi 391,17 mln. ABŞ dolları, ixracın həcmi 894,02 mln. ABŞ dolları təşkil etmiş, xarici ticarət saldosu isə müsbət 502,85 mln. ABŞ dolları olmuşdur.

2010-cu ilin 9 ayı ərzində GUAM dövlətlərinin Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət dövriyyəsinəki payı 6,36 %, o cümlədən idxalda 8,61 %, ixracda isə 5,71 % təşkil etmişdir.

2009-cu ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə, bu dövrdə GUAM dövlətləri ilə ümumi xarici ticarət dövriyyəsi 68,6 % artmış, o cümlədən ixrac 2,6 dəfə çox olmuşdur.

Azərbaycan dövlətinin dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasında İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının (EKO) da xüsusi rolu vardır. Adıçəkilən təşkilata aşağıdakı ölkələr daxildir:

Azərbaycan Respublikası;

İran İslam Respublikası;

Türkiyə Cumhuriyyəti;

Əfqanıstan;

Pakistan;

Qırğızıstan;

Özbəkistan;

Türkmənistan;

Qazaxıstan;

Tacikistan.

Cədvəl 2.4.

Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət dövriyyəsində GUAM dövlətlərinin payı (2009-2010 yanvar-sentyabr ayları, milyon ABŞ dolları)

	Dövriyyə		İdxal		İxrac		Saldo	
	2009 yanvar- sentyabr	2010 yanvar- sentyabr	2009 yanvar- sentyabr	2010 yanvar- sentyabr	2009 yanvar- sentyabr	2010 yanvar- sentyabr	2009 yanvar- sentyabr	2010 yanvar- sentyabr
Cəmi:	14370,75	20212,16	4 377,36	4 544,27	9 993,39	15667,89	5 616,03	11123,62
GUAM	762,28	1 285,19	418,63	391,17	343,65	894,02	-74,98	502,85
Ukrayna	416,58	957,02	372,74	348,68	43,84	608,34	-328,90	259,66
Gürcüstan	339,72	325,27	43,63	39,74	296,09	285,53	252,46	245,79
Moldova	5,98	2,90	2,26	2,75	3,72	0,15	1,46	-2,60

Azərbaycan Respublikası XXI əsrin astanasında beynəlmiləşmə və inteqrasiya proseslərindəki öz inkişafını davam etdirməklə yadda qaldı və yeni əsrdə də bu inkişaf tempindəki nailiyyətləri ilə davam etdirdi. Beləki, 2001-ci ilin yanvar ayının 27-sində Avropa Şurasının Parlament Asambleyasına 43-üncü dövlət kimi üzv qəbul olunmuşdur. Onu da qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikası

Ermənistandan daha qabaq üzv qəbul olunmuşdur. Bunu Azərbaycan iqtisadiyyatının regional iqtisadi inteqrasiyada gercəkləşmiş uğuru kimi göstərmək olar.

90-cı illərin əvvəllərində əsasən siyasi xarakter daşıyan və keçmiş SSRİ ölkələri arasında dövlətlərarası münasibətlərin qurulması məqsədini daşıyan Müstəqil Dövlətlər Birliyi hazırda daha çox üzv ölkələr arasında iqtisadi inteqrasiyanın konkret çərçivələrinin müəyyənləşdirilməsinə yönəlmişdir. Azərbaycan Respublikası bir sıra MDB ölkələri ilə azad ticarət rejimini yaratmış, sərbəst sərmayə üçün hüquqi baza tərtib olunmuşdur.

Əgər XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan bir neçə yaxın ölkəyə balıq, kürü, neft və ipək çıxarırdısa, hazırda Azərbaycan dünyanın çox ölkəsi ilə ticarət edir.

Azərbaycan xarici ölkələrə neft, neft məhsulları və avadanlıqlar, pambıq lifi, tütün, spirtli içkilər (şərab), soyuducu və kondisionerlər, əlvan metallar və kimya məhsulları göndərir, əvəzində isə ərzaq məhsulları (yağ, un, şəkər, taxıl, sitrus meyvələr), avtomobil və sənaye avadanlıqları, metal və meşə materialları, yüngül sənaye malları (parça, paltar, ayaqqabı), mineral gübrə və məişət əşyaları alır.

Azərbaycan gələcəkdə xammal əvəzinə daha çox hazır sənaye məhsulları ixrac etməyi planlaşdırır.

Azərbaycan Respublikasının xarici iqtisadi münasibətlərinin əsas xüsusiyyəti beynəlxalq, regional və yerli xarakterli iqtisadi təşkilatlara daxil olmaq və bununla da ictimai həyatın bütün sahələrində bu təşkilatlara inteqrasiya olunmaqdır.

Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyatının beynəlmilləşməsinin və inteqrasiyasının müasir mahiyyəti Beynəlxalq Əmək Bölgüsünə (BƏB-ə) əsasən müəyyən olunur. Beləki, BƏB sayəsində dünya ölkələrinin dünya bazarında istehsal həcminin ümumi göstəricisi müəyyən olunur. Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya dövlətlər arasında istehsal amillərinin və malların sərbəst hərəkətini nəzərdə tutur. İqtisadi inteqrasiyaya uğrayan Azərbaycan Respublikası siyasi cəhətdən müstəqil olmaqla iqtisadi cəhətdən qarşılıqlı asılı vəziyyətdə olur.

Azərbaycan Respublikasının regional iqtisadi birləşmələrini nəzərdən keçirdikdə məlum olur ki, coğrafi mövqe mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İqtisadi

əməkdaşlığın mühüm istiqamətlərindən biri də ölkələrin iqtisadi inkişaf səviyyəsi ilə bağlıdır. Yaxın iqtisadi əməkdaşlıq daha çox eyni iqtisadi inkişaf səviyyəsində olan dünya ölkələri arasında özünü göstərir. Onlardan aşağıdakılar daha mühüm əhəmiyyət kəsb edir:

- iqtisadi inkişaf səviyyəsində yaxınlıq;
- ideoloji inkişaf səviyyəsində yaxınlıq;
- tarixi inkişaf səviyyəsində yaxınlıq;
- mədəni inkişaf səviyyəsində yaxınlıq;
- dini inkişaf səviyyəsində yaxınlıq;
- sosial inkişaf səviyyəsində yaxınlıq;
- siyasi inkişaf səviyyəsində yaxınlıq;
- hərbi inkişaf səviyyəsində yaxınlıq;
- coğrafi inkişaf səviyyəsində yaxınlıq;
- elmi inkişaf səviyyəsində yaxınlıq;
- texniki və texnoloji inkişaf səviyyəsində yaxınlıq.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Şimali Kipr Türk Respublikası təşkilatın texniki komitələrinin təşkil etdiyi tədbirlərində səs vermək hüququ olmadan iştirak edə bilər. Təşkilatın baş katibliyi İran İslam Respublikasının paytaxtı Tehran şəhərində yerləşir. İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatına rəhbərlik etmək üçün hər 4 ildən bir təşkilata üzv olan dövlətlərin nümayəndələri arasında “Baş katib” seçilir.

İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının tərkibində proqram, tədbir və layihələrinin icrasına fəaliyyət həyata keçirən 8 komitə nəzarət edir. Bu komitələrdə iştirakçı ölkələrin inkişaf perspektivlərində mühüm rol oynaya bilən layihə və proqram standartları işlənilib hazırlanır, onlara uzunmüddətli inkişaf perspektivlərini, region dövlətləri üçün əhəmiyyətə malik olan prioritet sahələrini müəyyənləşdirir.

2.3. Azərbaycanın regionda iqtisadi güc mərkəzinə çevrilməsi və onun dünya iqtisadiyyatındakı çəkisinin yüksəldilməsi perspektivləri

Azərbaycan iqtisadiyyatının dinamik surətdə inkişafı həyata keçirilən düşünülmüş siyasətin, sistemli və kompleks proqramların məntiqi nəticəsidir. Güclü iqtisadiyyat tezisini əməli fəaliyyətində gerçəkləşdirən dövlət başçısının düşünülmüş uzaqgörən siyasəti hər bir sahədə böyük uğurların əldə olunması ilə səciyyələnir. Regionda böyük güc mərkəzinə çevrilən Azərbaycan dünyanın aparıcı dövlətləri ilə çox səmərəli və qarşılıqlı hörmət əsasında münasibətlərini qurmuşdur.

Ümummillə lider Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi strategiya 2003-cü ildən Azərbaycana inamla rəhbərlik edən Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Bu strategiyanın yeni dövrün tələblərinə uyğun əhəmiyyətli dərəcədə zənginləşdirilməsi milli iqtisadiyyatın regional və qlobal sınaqlara dayanıqlığını artırmış, sosial-iqtisadi islahatlarla müəyyən edilmiş məqsədlərə nail olunmasını, o cümlədən həmin siyasətin əsasını təşkil edən əhalinin sosial vəziyyətinin yaxşılaşmasını təmin etmişdir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev 28 May - Respublika Günü ilə bağlı çıxışında vurğulamışdır ki, 2003-cü ildən sonra ölkəmizdə siyasi və iqtisadi islahatlar davam etdirilmişdir. Azərbaycan beynəlxalq aləmdə daha da möhkəm yerini tuta bilmişdir, regional müstəvidə, bizim təsir imkanlarımız böyük dərəcədə artmışdır. Bu gün Azərbaycan tərəfindən irəli sürülmüş təşəbbüslər regional inkişaf istiqamətlərini yüksək səviyyədə müəyyən edir. Siyasi islahatlarla yanaşı, iqtisadi sahədə böyük uğurlar əldə edilmişdir. Son 7-8 il ərzində ölkəmizin ümumi daxili məhsulu 3 dəfə artmışdır.

Bu, dünyada analoqu olmayan bir göstəricidir. Sənaye istehsalı da təxminən 3 dəfə artmışdır. Yoxsulluq səviyyəsində yaşayanların sayı 5 dəfə azalmışdır və bu gün bu rəqəm Azərbaycanda 9,1 faiz təşkil edir. Əminəm ki, görülmüş və görülməli əlavə tədbirlər nəticəsində biz ilin sonuna qədər yoxsulluğun daha da aşağı düşməsinə nail olacağıq. Ölkəmizdə bir milyona yaxın yeni iş yerləri açılmışdır ki, onların mütləq əksəriyyəti daimi iş yerləridir. Ölkə iqtisadiyyatının şaxələndirilməsi üçün çox ciddi addımlar atılmışdır və beləliklə, ölkəmizin

iqtisadiyyatı artıq dayanıqlı iqtisadiyyatdır. Beynəlxalq aləmdə, beynəlxalq maliyyə qurumları tərəfindən ölkədə aparılan iqtisadi islahatlara verilən yüksək qiymət mənim sözlərimi bir daha təsdiqləyir.

Uğurlu neft strategiyasının həyata keçirilməsi nəticəsində ölkəmizdə əhəmiyyətli strateji valyuta ehtiyatlarının yaradılması, manatın sabitliyinin təmin edilməsi və atılan digər müsbət addımların sayəsində qlobal iqtisadi böhran digər ölkələrlə müqayisədə Azərbaycana təsirsiz ötüşüb. Təsadüfi deyildir ki, həm beynəlxalq maliyyə təşkilatları, həm də tanınmış reyting agentlikləri və ekspertlər Azərbaycan iqtisadiyyatının dünya maliyyə-iqtisadi böhranına dayanıqlığını birmənalı ifadə etmişlər.

Ölkə iqtisadiyyatının öz dayanıqlığını, eyni zamanda, dünyada hökm sürən maliyyə və iqtisadi böhran zamanı göstərdiyini, hətta böhranlı illərdə iqtisadiyyatımızın artdığını və bütün investisiya layihələrinin icra edildiyini vurğulayan dövlətimizin başçısının sözlərinə görə, keçən il ölkə iqtisadiyyatına 16 milyard dollar sərmayə qoyulmuşdur: "Hesab edirəm ki, bu il bu rəqəm daha da böyük olacaqdır. Bu il büdcəmizə edilən əlavələr, yəni dürüsləşmə nəticəsində tarixdə ilk dəfə Azərbaycan büdcəsi 20 milyard dollardan çox olacaqdır. Bu, böyük nailiyyətdir, böyük göstəricidir. Nəzərə alsaq ki, 2003-cü ilin dövlət büdcəsi cəmi 1,2 milyard dollar idi, biz əyani şəkildə görürük ki, son 7-8 il ərzində bu istiqamətdə böyük işlər görülmüşdür. Büdcəmizin artımı bizə imkan verir ki, Azərbaycanda həm infrastruktur layihələri icra edilsin, həm də sosial məsələlər öz həllini tapsın. Son illər ərzində maaşlar və pensiyalar bir neçə dəfə artırılmışdır. Bu gün pensiyaların orta həcmi əməkhaqqının orta həcmnin 40 faizini təşkil edir. Bu da onu göstərir ki, Azərbaycan özünü dünyaya sosial dövlət kimi təqdim edir. Bizim siyasətimiz məhz bundan ibarətdir".

Azərbaycanda hər bir sahə üzrə düşünülmüş proqram vardır. Möhtərəm Prezidentimizin təbirincə desək, bunlar sadəcə olaraq, bir niyyət sənədi, şüar toplusu deyil, düşünülmüş, konkret tədbirlər planıdır. İstər sosial məsələlərin həllində, istərsə də iqtisadi islahatların həyata keçirilməsində regional inkişaf proqramı uğurla icra edilir. Azərbaycanın sürətli inkişafını təmin etmək məqsədilə

milli maraqlara cavab verən investisiya siyasəti təkmilləşdirilib, real sektorun strukturunda keyfiyyət dəyişiklikləri baş verib. Daxili investisiyaların tərkibində dövlət sərmayələri əksəriyyət təşkil edir və artıq bir neçə ildir ki, daxili investisiyalar xarici investisiyaları üstələyir. Azərbaycan dövləti infrastruktur layihələrinə çox böyük vəsait ayırıbdır və bu uğurlu proses davam edir. Azərbaycan investisiyaların cəlb edilməsi istiqamətində çox böyük addımlar atmışdır. Adambaşına düşən xarici sərmayələrin həcminə görə həmişə olduğu kimi, biz MDB məkanında qabaqcıl yerlərdəyik. Bu, onu göstərir ki, həm dövlət xətti ilə qoyulan sərmayə səmərəsini verir, həm də özəl sektor güclənib və ölkə iqtisadiyyatına sərmayə qoyur.

Özəl sektorun güclənməsi isə öz növbəsində dövlət tərəfindən göstərilən dəstəyin hesabına mümkün olmuşdur. "Dövlət kreditləri, güzəştli şərtlərlə verilən kreditlər, sahibkarlığa dövlət və Prezident tərəfindən göstərilən dəstək özəl sektorun möhkəmlənməsinə, güclənməsinə gətirib çıxarır. Biz o vəziyyətə gəlmişik ki, bu gün Azərbaycan şirkətləri başqa ölkələrin iqtisadiyyatına, infrastrukturuna milyardlarla dollar məbləğində sərmayə qoyurlar. Beləliklə, bizim investisiya portfelimiz də çoxşaxəli olur. Bu, bizə əlavə olaraq həm siyasi, həm də iqtisadi mənfəət gətirəcəkdir",-deyə dövlətimizin başçısı vurğulamışdır.

Bu gün iqtisadi sahədə vacib məsələlərdən biri olan ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunması diqqət mərkəzində saxlanılır. Həyata keçirilən tədbirlərin məntiqi nəticəsidir ki, artıq istehlak olunan ərzaq məhsullarının bir çoxu Azərbaycanda istehsal edilir. Bu gün nəinki özümüzü təmin edirik, eyni zamanda, ərzaq məhsullarımızı xarici bazarlara da ixrac edirik. Dövlətimizin başçısı əminliklə bildirir ki, növbəti illərdə ərzaq təhlükəsizliyimizlə bağlı əlavə tədbirlərin görülməsi nəticəsində Azərbaycan özünü əsas ərzaq məhsulları ilə yüz faiz səviyyəsində təmin edəcək, eyni zamanda, bu sahədə güclü ixrac imkanlarımız yaranacaqdır.

Azərbaycan Prezidentinin çoxşaxəli fəaliyyətində Ermənistanın işğalçı, qəsbkar siyasətinin ifşa edilməsi, Dağlıq Qarabağın Azərbaycanın tərkib hissəsi olması, ölkəmizin ərazi bütövlüyünün tanınması, öz doğma dədə-baba

ocaqlarından didərgin salınmış soydaşlarımızın ev-eşiklərinə qaytarılması xüsusi yer tutur və bu problemin tezliklə həll olunması üçün son dərəcə ciddi addımlar atılır. "Azərbaycanın ərazi bütövlüyü bərpa edilməlidir. Azərbaycan vətəndaşları öz doğma dədə-baba torpaqlarına qayıtmalıdır. Ondan sonra bölgədə sülh və əməkdaşlıq yarana bilər və bütün tərəflər hadisələrin bu cür inkişafından ancaq fayda götürə bilərlər. Bizim qəti mövqeyimiz bundan ibarətdir. Bir də demək istəyirəm ki, heç vaxt Azərbaycan dövləti Dağlıq Qarabağa müstəqillik verilməsi ilə barışmayacaq, heç vaxt buna razılıq verməyəcəkdir. Bir də demək istəyirəm ki, bu məsələ bizim üçün prioritet məsələdir, ən vacib məsələdir. Bütün səylərimizi səfərbər edib məsələnin həlli ilə bağlı lazımi addımları atırıq və atacağıq".

Bu gün biz sözün həqiqi anlamında müstəqil dövlətik. Bu, o deməkdir ki, Azərbaycan bütün sahələrdə müstəqil siyasət aparır. Həmin siyasət Azərbaycan xalqının milli maraqları üzərində qurulub. Və bu siyasətin məqsədi Azərbaycan xalqının inkişafı, müstəqilliyin daha da möhkəmlənməsi, dövlətimizin güclənməsi və dünyada öz yerini tutmasıdır: "Azərbaycan gələcəyə böyük nikbinliklə baxır. Bu il biz müstəqilliyimizin 20 illiyini qeyd edirik. 20 il böyük tarixi mərhələdir. Mən hesab edirəm ki, birinci iki ili çıxmaq şərti ilə Azərbaycan 20 il ərzində çox uğurla və inamla inkişaf edib, ölkə qarşısında duran bütün vəzifələr icra edilib, ölkəmiz güclənib və dünya xəritəsində öz layiqli yerini tuta bilibdir".

Azərbaycanın uğurları nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların hesabatlarında da öz əksini tapmışdır. Təsadüfi deyil ki, 2009-2010-cu illər üçün hazırlanmış "Qlobal Rəqabətlik Hesabatı"nda Azərbaycan 18 pillə irəliləyərək, 133 ölkə arasında 51-ci yerə, MDB ölkələri arasında isə 1-ci yerə yüksəlmişdir. Eləcə də, "Standard and Poor's" Beynəlxalq Reyting Agentliyi tərəfindən ölkə iqtisadiyyatının hazırkı real vəziyyəti "Stabil"dən "Pozitiv"ə yüksəldilmişdir.

Növbəti mərhələnin əsas məqsədlərini makroiqtisadi sabitliyin qorunub saxlanması və iqtisadi inkişafın dayanıqlılığının təmin edilməsi təşkil edəcəkdir. Eyni zamanda, iqtisadi artımın keyfiyyətinin prioritetliyinin təmin edilməsi nəzərdə tutulur. Bu məqsədlə iqtisadiyyatın diversifikasiyasının (iqtisadiyyatın bütün sahələrinin paralel inkişafı) genişləndirilməsi nəticəsində neft sektorundan

asılılıq minimuma endiriləcək, innovasiya sahibkarlığı əsasında formalaşan iqtisadiyyata keçid təmin ediləcək, kənd təsərrüfatı sahəsində islahatların aparılması məqsədilə aqrar sektorun inkişafında intensiv üsullara üstünlük veriləcək və bununla da Azərbaycan iqtisadiyyatının da klasterlər üzrə inkişafına nail olunacaqdır.

Növbəti illərdə də sosial-iqtisadi siyasətin başlıca istiqamətini ölkə əhalisinin həyat səviyyəsinin daha da yüksəldilməsi təşkil edəcəkdir. Bu istiqamətdə ilk növbədə yeni iş yerlərinin açılması üçün addımlar atılacaqdır. Bu istiqamət maliyyə böhranından təzəcə dirçəlmiş bütün ölkələrin sosial siyasətinin əsas prioritetini təşkil edir.

Həmçinin, ölkənin enerji, ərzaq və ekoloji təhlükəsizliyinin gücləndirilməsi üçün sistemli tədbirlərin, proqram və layihələrin işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi davam etdiriləcəkdir.

Müasir dünyanın real güc mərkəzlərinin, regional və beynəlxalq münasibətlərin hazırkı düzümünün nəzəri təhlili özünün xarici siyasət strategiyasını müəyyənləşdirən, dövlətlərarası regional və beynəlxalq əlaqələrə qatılmaq istəyən hər bir müstəqil dövlət üçün həyati əhəmiyyət kəsb edir. Çünki müstəqillik yolu seçmiş hər bir dövlətin dünya ölkələri içərisində gələcək yeri və rolu onun hansı inkişaf modelini seçməsindən, iqtisadi-siyasi və təhlükəsizlik meyillərini hansı beynəlxalq güc mərkəzinə yönəltməsindən, hansı mərkəzlə əməkdaşlıq, tərəfdaşlıq, dostluq və nəhayət, strateji müttəfiqlik əlaqələrini yaratmasından asılıdır. Müvafiq dövlətlə əlaqələr və münasibətlər strategiyasının işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi də sadalanan amillər sisteminin təsiri altında baş verir.

Avropa ilə Asiyanın qovşağında strateji baxımdan əlverişli, mühüm geostrateji mövqeyə malik olan Azərbaycan ictimai-siyasi və mədəni-mənəvi həyatın bütün sahələrində özünəməxsus xüsusiyyətləri yaşatmaqla yanaşı, Şərqi və Qərbi dənizlərinin sintezindən yaranmış cəhətləri də əxz edərək, dünya birliyinə inteqrasiya olunmaq xəttini seçmişdir. Bu seçimi reallaşdırmaq istiqamətində Azərbaycan dövləti, bir tərəfdən, dünya təcrübəsini öyrənərək, özünün iqtisadi və

siyasi inkişaf modelini müəyyənləşdirir, digər tərəfdən, beynəlxalq aləmdə qəbul edilmiş ölçülərə uyğun olaraq öz milli maraqlarını qorumaq üçün dövlətlərarası əlaqələrə girir. Bu da tamamilə təbiidir, çünki hər bir ölkənin daxili iqtisadi, siyasi və mənəvi tələbatının ödənilməsi onun dünya ölkələri ilə qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq əlaqələrinin qurulmasını və inkişafını, milli maraqlarına cavab verən xarici siyasət yürüdülməsini tələb edir.

Azərbaycanın bugünkü beynəlxalq vəziyyəti xarici siyasət sahəsində hər hansı bir qütbə və yaxud istiqamətə açıq nümayiş etdirilən üstünlük verilməsini mümkünləşdirir, balanslaşdırıcı və tarazlaşdırıcı siyasi kurs seçilməsini şərtləndirir. Çünki XX əsrin sonunda beynəlxalq aləmdə yaranmış geostrateji maraqların kəskin rəqabəti, iqtisadi və hərbi-siyasi durum yenidən suverenlik əldə etmiş, hələ nisbətən zəif olan ölkələrin müstəqil xarici siyasət yeritməsi sahəsində çoxsaylı problemlər ortaya çıxarır. Dünyada öz ənənəvi təsir dairələri olan fəvqəldövlətlər və dövlətlər birliyi yeni müstəqillik əldə etmiş ölkələrin inkişaf modeli seçməsi, beynəlxalq aləmdə siyasi oriyentasiyasını müəyyənləşdirməsi məsələsində yüksək həssaslıq nümayiş etdirirlər. Bu, bir tərəfdən, gənc dövlətlərin xarici siyasət strategiyasının formalaşması qarşısında xeyli çətinlik yaratsa da, digər tərəfdən onların müstəqil xarici siyasət yeritməsi üçün əlverişli manevr imkanları açır. Hazırda dövlətlərarası münasibətləri tənzimləyən əsas vasitə iqtisadi, hərbi-siyasi və ya ideoloji güc, qüvvə olsa da, dünyada kütləvi qırğın silahlarına, o cümlədən atom bombasına malik olan ölkələrin sayının artması təhlükəsi iri fəvqəldövlətləri və dövlətlər birliyini bir növ siyasi müvazinəti saxlamağa və qorumağa məcbur edir. Əsası hələ son orta əsrlərdə qoyulmuş "siyasi müvazinət nəzəriyyəsinə" görə, müxtəlif maraqların qarşılıqlı bağlılığı heç bir dövlətə başqaları üzərində mütləq şəkildə hegemonluq etməyə və onlar üçün davranış qaydaları müəyyənləşdirməyə imkan vermir. Hərbi-siyasi və iqtisadi sahədə baş verən keyfiyyət dəyişiklikləri region dövlətləri arasında milli maraqlarla yanaşı daha ümumi əhəmiyyət kəsb edən region maraqlarını, qlobal şəkildə isə bütün dünyada qayda-qanunun və əmin-amanlığın qorunub saxlanması marağını formalaşdırır.

Azərbaycanda müstəqil dövlət quruculuğu vəzifələri - müstəqilliyin möhkəmləndirilməsi, təhlükəsizliyin, ərazi bütövlüyünün və iqtisadi maraqların təmin olunması və s. özünəməxsus xüsusiyyətlərlə, vəzifə və taktiki gedişlərlə fərqlənən müxtəlif istiqamətli xarici siyasət yeridilməsini tələb edirdi. Ölkənin müstəqilliyinin dönməzliyinə nail olmaq, onu tədricən ənənəvi siyasi təsir dairəsindən çıxarmaq, tarixən formalaşmış xarici iqtisadi, siyasi və mədəni əlaqələrdən müstəqillik mənafehi üçün səmərəli istifadə etmək, Şərqlə Qərb arasındakı münasibətlər sistemində Azərbaycanın özünəməxsus yer tutmasını təmin etmək üçün region dövlətlərinin köklü mənafehinə və maraqlarına toxunmamaq şərti ilə çoxşaxəli və tarazlaşdırılmış siyasət həyata keçirildi.

İlk növbədə regionda böyük təsir gücünə malik olan Rusiya ilə qarşılıqlı əməkdaşlıq prinsiplərinə əsaslanan ikitərəfli münasibətlər qaydaya salındı. İki ölkə arasındakı münasibətləri normallaşdırmaq üçün bütün incəlikləri nəzərə alan yollar, vasitələr araşdırıldı, hər iki tərəfin mənafehinə cavab verən iqtisadi, siyasi və mədəni əlaqələrin inkişafı üçün bir sıra təsirli addımlar atıldı.

Müstəqil dövlət quruculuğu prosesində Rusiya ilə əlaqələrdən bəhrələnmək, bəzi imperiyapərəst qurumları bitərəfləşdirmək taktikası Azərbaycanın xarici siyasət kursunda müstəqil bir istiqamət kimi həyata keçirilməyə başlandı. 1993-cü il sentyabrın 6-da Heydər Əliyev Moskvada Rusiya prezidenti Boris Yeltsin və Rusiyanın başqa rəhbər şəxsləri ilə görüşüb iki ölkə arasında münasibətlərin yaxşılaşdırılması məsələlərini müzakirə etdi, sentyabrın 24-də isə Azərbaycan MDB-yə daxil oldu.

Eyni zamanda, müstəqil dövlətçilik problemlərini həll etmək, bu yolda qarşıya çıxan təzyiqlərə birgə sinə gərmək, yeni iqtisadi və dövlətlərarası münasibətlərə uyğun ikitərəfli və çoxtərəfli əlaqələr yaratmaq məqsədilə digər MDB dövlətləri, Ukrayna, Belorusiya, Gürcüstan, Moldova və xüsusən 1993-cü ilin sonuna qədər Azərbaycanla kəskin münasibətlərə malik olan Orta Asiya respublikaları ilə münasibətlərin köklü şəkildə yenidən qurulması üçün yeni forma və vasitələrdən istifadə edildi.

Həmin dövr üçün Azərbaycanın xarici siyasət fəaliyyətində mühüm əhəmiyyət kəsb edən istiqamətlərdən biri də Qafqaz bölgəsinin dövlətləri və xalqları ilə mehriban qonşuluq münasibətlərinin yaradılması idi. Çünki tarix boyu bu regionda baş verən ictimai-siyasi proseslər bölgə xalqlarının və dövlətlərinin bir-birinə qarşı qoyulması yolu ilə gərginləşdirilmiş, Qafqazda ümumi təhlükəsizlik sisteminin yaradılması sahəsində səylərin qarşısı alınmışdır. Yeni şəraitdə Qafqazın təhlükəsizlik problemlərinin və strateji dövlətçilik mənafeələrinin eyniliyi, bölgə dövlətlərinin qarşı-qarşıya qoyulması hallarının aradan qaldırılması zərurəti bu yöndə xüsusi xarici siyasət yeridilməsini və region dövlətləri arasındakı hərtərəfli əlaqələri tənzimləyən münasibətlər yaradılmasını tələb edirdi.

1993-cü ilin sonundan etibarən Azərbaycanın xarici siyasətində bu istiqamət xüsusilə aydın parametrlər kəsb etməyə başladı. 1994-cü ildə Ermənistan-Azərbaycan cəbhəsində atəşkəsin əldə olunması, 1996-cı il martın 8-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Gürcüstana rəsmi səfəri zamanı "Qafqaz bölgəsində sülh, sabitlik və təhlükəsizlik haqqında" Azərbaycan-Gürcüstan Bəyannaməsinin imzalanması respublikamızın Qafqazda həyata keçirdiyi xarici siyasətin mühüm uğuru idi. Tbilisidə iki dövlət başçısının imzaladığı birgə Bəyannamə "Ümumi Qafqaz evi" ideyasının əməli olaraq həyata keçirilməsinin başlanğıcını qoydu.

Azərbaycanın regiondakı sosial-iqtisadi inkişafı və siyasi təkamülə xidmət edən global iqtisadi layihələrin gerçəkləşməsi istiqamətində ardıcıl addımları və sülhsevər siyasəti bu ideyanın reallaşmasına əlverişli zəmin yaratdı. Lakin Ermənistanın təcavüzkar siyasəti və regiondakı konfliktlərin həllinin uzanması "Ümumi Qafqaz evi" ideyasının həllini xeyli çətinləşdirdi. Azərbaycan dövlətinin "Ümumi Qafqaz evi" təşəbbüsü bu gün də aktual təşəbbüs kimi gündəlikdə durur və öz həllini gözləyir.

Azərbaycan dövləti özünün bütün inkişafı boyu Yaxın və Orta Şərqi ən nüfuzlu və aparıcı ölkələri olan İran və Türkiyə kimi böyük, nüfuzlu və regionda xüsusi təsir gücü olan dövlətlərlə sıx qarşılıqlı münasibətlərdə olmuşdur. İstər Azərbaycanın hər iki dövlətlə ikitərəfli, istər birgə, istərsə də bu iki dövlətin öz

aralarında mövcud olan əlaqələri hər zaman respublikamızın həm daxili həyatı, həm də beynəlxalq vəziyyətinə öz təsirini göstərmişdir. Ona görə də, müstəqil Azərbaycan diplomatiyası hər iki dövlətlə öz əlaqələrini elə qurmalı idi ki, bir tərəfdən, onların imkanlarından və bölgədə kəşifən maraqlarından Azərbaycan dövlətçiliyinin mühüm problemlərinin həll edilməsində istifadə etsin, digər tərəfdən, respublikanın inkişafını və maraqlarını bu iki dövlət arasındakı münasibətlərin təsirindən azad etsin.

Lakin 1993-cü ilin ortalarına qədər Azərbaycanın xarici siyasət kursunda bu mühüm prinsipin əhəmiyyəti lazımınca qiymətləndirilə bilmədi. Tarazlaşdırılmamış xarici siyasət strategiyası Azərbaycanın cənub qonşusu olan İranla münasibətlərinin kəskin siyasi-ideoloji qarşıdurma vəziyyətinə gəlib çıxması ilə nəticələndi.

Bundan başqa, Azərbaycan hökuməti Türkiyə ilə münasibətlərini normal, sivil, qarşılıqlı faydalı iqtisadi - siyasi əməkdaşlıq və tərəfdaşlıq müstəvisi üzərinə keçirmək üçün çox ciddi və məqsədyönlü iş apararaq tezliklə müsbət nəticələrə nail oldu. Hər şeydən əvvəl, region dövlətlərini və beynəlxalq qurumları iki ölkə arasındakı münasibətlərin əvvəlki dövrdə olduğu kimi sırf etnik amillər əsasında deyil, iki müstəqil dövlətin beynəlxalq birgəyaşayış normalarına söykənən qarşılıqlı mənafeyi üzərində qurulduğuna inandırmaq mümkün oldu. Bu da Azərbaycanın beynəlxalq münasibətlər sistemində daha uğurlu inteqrasiyası qarşısında əlverişli imkanlar açdı.

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin xarici siyasətinin ən mühüm strateji istiqamətlərindən biri də Qərbin və Şərfin aparıcı ölkələri ilə münasibətlərin tənzimlənməsindən, həmin ölkələrlə əməkdaşlıq və tərəfdaşlıq prinsiplərinə əsaslanan qarşılıqlı əlaqələrin qurulmasından ibarət idi. Bunun üçün ilk növbədə Azərbaycanın geosiyasi mövqeyi və iqtisadi tərəfdaşlıq imkanları obyektiv qiymətləndirilməli, həmin amillərin bəhs edilən ölkələrin iqtisadi və siyasi maraqları ilə uzlaşdırılması yönündə təsirli addımlar atılmalı idi.

Bu zərurəti tam aydınlığı ilə dərk edən Azərbaycan hökuməti 1993-cü ilin axırlarından başlayaraq həm Şərq və Qərb, həm də region ölkələri ilə münasibətləri

ayrı-ayrı təsadüfi əlaqələr səviyyəsindən sistemli xarici siyasət kursu səviyyəsinə qaldırmaq taktikası seçdi.

Fəsil 3. Azərbaycan Respublikasının dünya transmilləşmə proseslərində ixrac siyasətini təkmilləşdirilməsi yolları

3.1. Azərbaycan Respublikasının transmilləşmə proseslərində iştirakının prioritet istiqamətləri

Transmilləşmə deyəndə biz sanki kapitalın yerini dəyişməsinə nəzərdə tuturuq. Transmilləşmə - kapitalı artıq olan ölkələrdən kapitalla olan ehtiyacı ayrı sözlə istehsal potensialı olan lakin müxtəlif səbəblərdən kapitalın deficitdə olan ölkəsinə ötürməklə bu ölkədə ixrac potensialının artmasına nail olmaqla ümumilikdə xarici investor səviyyəsinə yüksəldilməsini nəzərdə tuturuq.

Azərbaycan iqtisadiyyatına qoyulan investisiyaların həcmi əsasən Əsrin Müqaviləsinin imzalanmasından sonra sürətlə artmağa başlayıb. Rəsmi məlumatlara əsasən 1994-cü ildən bu günə kimi Azərbaycan iqtisadiyyatına qoyulmuş investisiyaların həcmi 100 milyard ABŞ dollarını ötürüb. Bu proses 2009-cu ilə kimi artan xətlə davam edib. 2009-cu ildə isə ilk dəfə olaraq investisiyaların həcmi aşağı düşüb. Lakin, son dövrlərdə Azərbaycan iqtisadiyyatına qoyulan investisiyaların həcmi yenidən artmağa başlayıb. Bu əsasən, qlobal iqtisadi böhranın təsirlərinin zəifləməsi ilə əlaqədardır. Belə ki, əgər qlobal iqtisadi böhrandan əvvəl Azərbaycan iqtisadiyyatına bütün mənbələr hesabına yönəldilmiş vəsaitin həcmi bəzə kimi götürsək, məlum olur ki, 2010-cu ildə iqtisadiyyata qoyulmuş investisiyaların həcmi böhrandan əvvəlki dövrdə iqtisadiyyata yönəldilmiş vəsaitlərin həcmi ötürüb keçib. ABŞ və Avropa ölkələrində baş verən bank iflasları, qlobal maliyyə bazarlarındakı qeyri-müəyyənlik, böyük maliyyə institutlarının iflası və s. kimi amillər bütün dünyada investisiyaların həcmi azalmasına gətirib çıxarmışdı. Bu isə öz növbəsində dünya miqyasında iqtisadi artım təpələrinin zəifləməsinə səbəb olmuşdu. Bütün bunların fonunda Azərbaycan iqtisadiyyatına qoyulan investisiyaların həcmində azalma müşahidə olunsa da, bu kəskin azalma olmayıb. Belə ki, böhran ili hesab olunan 2008-ci ildə Azərbaycan iqtisadiyyatına bütün mənbələr hesabına 13,3 milyard manat və ya

16,2 milyard ABŞ dolları investisiya qoyulub ki, bu da böhrandan əvvəlki il hesab olunan 2007-ci illə müqayisədə 28% artım deməkdi. Lakin, bu artım əsasən daxili investisiyalar hesabına baş verib. 2008-ci ildə daxili investisiyaların həcmində, 3,1 milyard manat və ya 4 milyard ABŞ dolları artım olub. İntestisiyaların həcmində ilk dəfə 2009-cu ildə 3 milyard manata yaxın azalma baş verib. Buna əsasən neft sənayesinə yönəldilən xarici investisiyaların 1 milyard ABŞ dollarına qədər azalması səbəb olub. 2010-cu ildən başlayaraq yenidən investisiyaların həcmi artmağa başlayıb. Belə ki, 2010-cu ildə ümumi investisiyalar 3,5 milyard manat və ya 33%, artıb. Qeyd etmək lazımdı ki, xarici investisiyaların həcmi 2009-cu il istisna olmaqla ildən-ilə artsa da, neft şirkətlərinin qoyduqları investisiyaların həcmi azalmağa başlayıb. Belə ki, 2010-cu ildə neft sektoruna yönəldilən xarici investisiyaların həcmi 2005-ci ildə qoyulmuş vəsaitin həcmindən 900 milyon ABŞ dolları və ya 22% az olub.

Cədvəl 2.5.

Azərbaycana yönəldilmiş İntestisiyaların dinamikası

	1995-2000	2001-2005	2006-2010	2011	2012	2013
Bütün mənbələr üzrə investisiya qoyuluşları						
mlyn,manat	1118,55	4 195,1	11138,28	17 048,8	20 251,1	21 974,2
mlyn,dollar	1352,55	4 345,2	13442,68	21 588,9	25 777,8	28 010,5
Xarici investisiyalar						
mlyn,manat	795,7	3 125,1	5376,4	6 849,8	8 102,7	8 269,3
mlyn,dollar	965,5	3 233,3	6458,18	8 673,9	10 314,0	10 540,9
Daxili investisiyalar:						
mlyn,manat	322,8833	1 070,2	5761,88	10 199,0	12 148,4	13 704,9
mlyn,dollar	387,1	1 111,9	6984,5	12 915,0	15 463,8	17 469,6

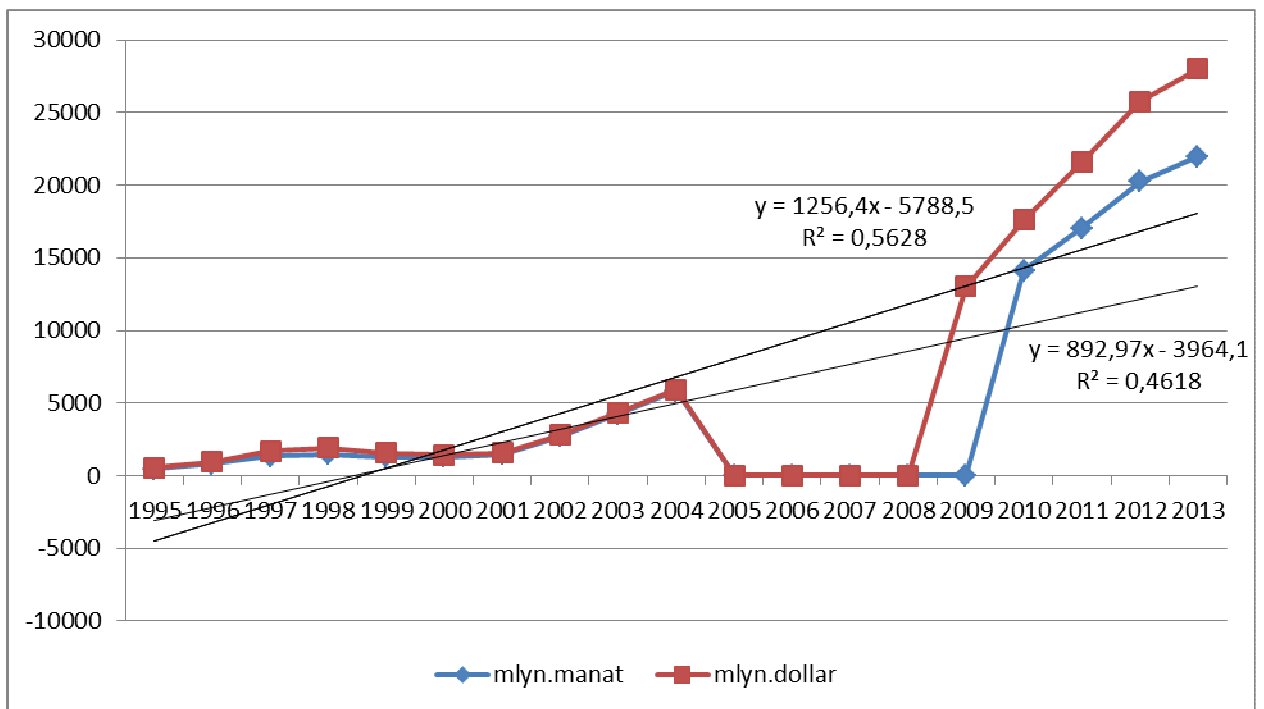
Bütün bunlar isə onu göstərir ki, Azərbaycan iqtisadiyyatına qoyulan xarici birbaşa investisiyaların həcmi ildən ilə azalır. Bu da, xarici neft şirkətlərinin artıq investisiya layihələrini yekunlaşdırması ilə bağlıdır. Bundan sonra ölkəyə investisiya cəlb etmək üçün əsasən iqtisadi islahatlar həyata keçirilməli və biznes mühiti yaxşılaşdırılmalıdır. Gəlin birlikdə, son illərin rəsmi məlumatları əsasında həm daxili, həm də xarici investisiyaların dinamikasına nəzər salaq. İntestisiyaların həcmində ilk azalma Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına

əsasən, 2011-ci ilin yanvar-noyabr aylarında ölkəyə 10 milyard manat investisiya qoyulub ki, bunun da 78%-ni daxili investisiyalar, 22%-ni isə xarici investisiyalar təşkil edib.

Cədvəldən göründüyü kimi, 2011-ci il ərzində ölkəyə qoyulan investisiyanın həcmi təqribən 2009-cu il üzrə ölkə iqtisadiyyatına yatırılmış vəsaitin həcminə bərabər olmuşdur. Əllər üzrə investisiyaların həcmində isə yalnız 2009-cu ildə azalma qeydə alınmışdır. Bu əsasən qlobal iqtisadi böhran və neft sektoruna yönəldilən xarici investisiyaların həcmnin azalması səbəblərindən baş vermişdir. Bu həmçinin həm daxili, həm də xarici investisiyaların azalması hesabına baş vermişdir.

Qrafik 1

Azərbaycana yönəldilmiş investisiyaların dinamikası

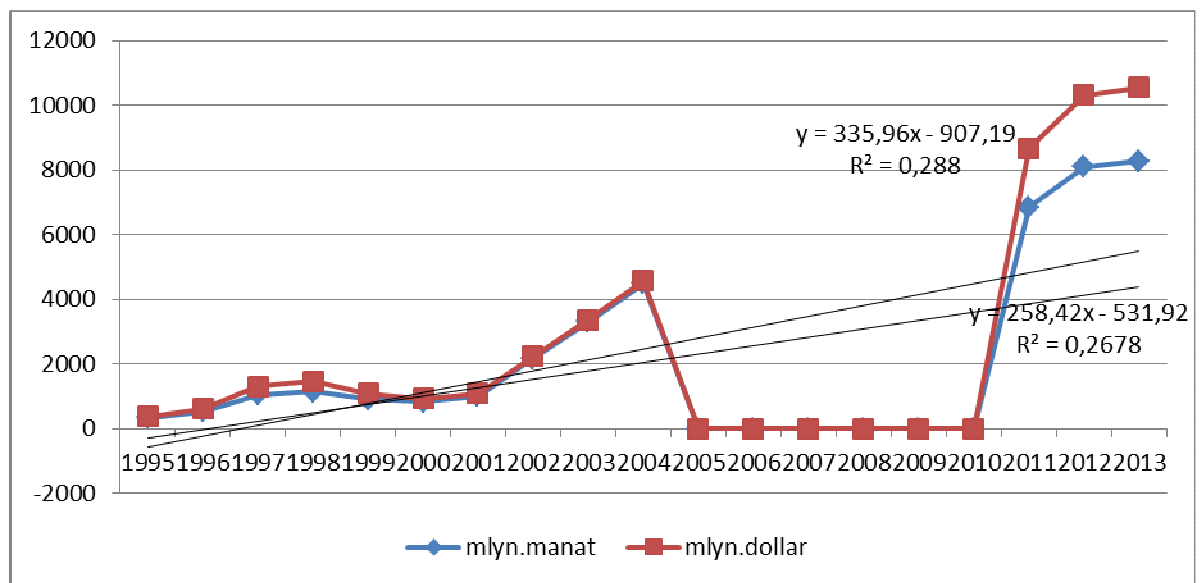

Qrafikdan göründüyü kimi, 2009-cu ildə ölkə iqtisadiyyatına yönəldilmiş daxili investisiyaların həcmi 2008-ci ilə nisbətən 20% və ya 1,6 milyard manat, xarici investisiyaların həcmi isə 21% və ya 1,2 milyard manat azalmışdır. Daxili investisiyalar dövlət büdcəsinin vəsaitləri hesabına həyata keçirilən dövlət investisiyalarının azalması hesabına baş verib. Ölkə iqtisadiyyatına yönəldilən investisiyaların tərkibində daxili investisiyaların xüsusi çəkisi ildən-ilə artmaqdadır: Əgər 2010-cu ilin yanvar-noyabr aylarında ölkə iqtisadiyyatına

yönəldilmiş ümumi investisiyaların 76,2%-ni daxili investisiyalar təşkil edirdisə, 2011-ci ilin 11 ayında bu göstərici 78,1%-ə təşkil edib. Lakin, diaqramdan görüldüyü kimi, daxili investisiyaların həcmi yalnız 2011-ci ildə böhrandan əvvəlki səviyyəni ötmüşdür. Neft və qeyri-neft sektoruna yönəldilmiş investisiyalar Xarici investisiyaların azalmasına səbəb əsasən, qlobal iqtisadi böhranın təsiri və neft sektoruna yönəldilən investisiyaların həcmnin azalması olub.

Qrafik 2

Xarici investisiyaların dinamikası

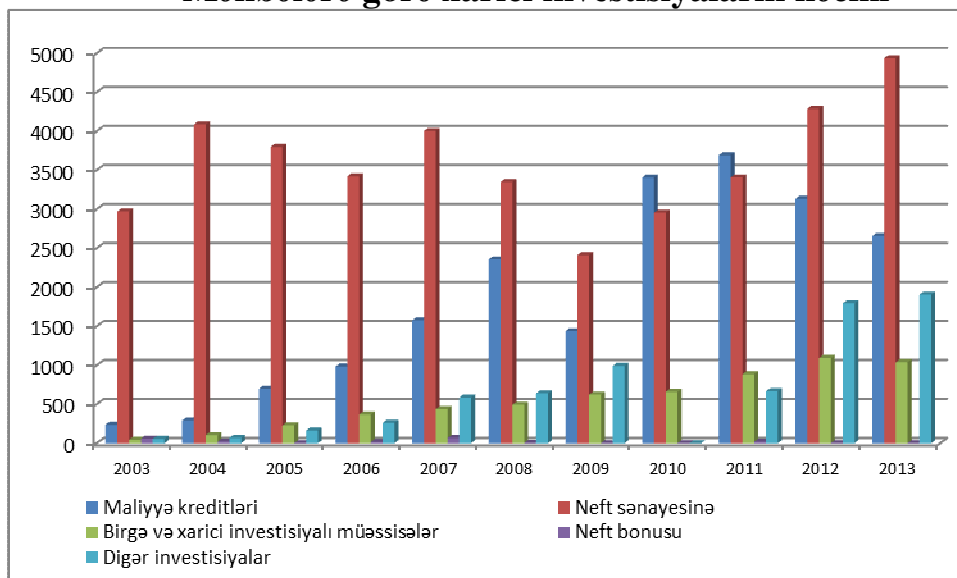
İnvestisiya strukturunda neft sektoruna yön üstünlük təşkil edir. sektoruna yön dolları və ya 27% azalm 2010-cu ildə təkcə neft sektoruna qoyulan investisiyalar 2009-cu il üzr 2011-ci ilin 6 ayı investisiyaların t üzrə isə bu göst neft investisiyaları ümumi investisiyaların 20% Görüldüyü kimi, ilb azalmaqda davam edir. Kənd təsərrüfat Xarici investisiyaların böyük yönəldilmişdir ki, bu da v amili ilə bağlı olan m əlaqədar olmuşdur 0 0,5 2008 2009 2010 2011 6 ay Milyard ABŞ dolları ilə) İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, 2011 Diaqramdan görüldüyü kimi, birbaşa xarici investisiyaların strukturunda neft sektoruna yönəldilən investisiyalar hələ də şkil edir. 2009-cu ildə 2008-ci illə müqayisədə neft yönəldilən investisiyaların həcmi 900 milyon A ə ya 27% azalmışdır. ə təkcə neft sektoruna qoyulan investisiyalar cu il üzrə ümumi investisiyaların həcminə bərabər

ol ci ilin 6 ayı ərzində qeyri-neft investisiyalarının ümumi investisiyaların tərkibində xüsusi çəkisi 12% olmu bu göstərici 18% təşkil edib. Halbuki 2009 neft investisiyaları ümumi investisiyaların 20%- Göründüyü kimi, ilbə-il qeyri-neft investisiyalarının xüsusi ç azalmaqda davam edir. ənd təsərrüfatına investisiya qoyulmayıb. Xarici investisiyaların böyük əksəriyyəti sənaye sektoruna şdir ki, bu da vəsaitlərin əsasən yarıdan çoxunu ğlı olan mədəncixarma sənayesinə yönəldilməsi ilə olmuşdur.

Diaqramdan göründüyü kimi, ən çox birbaşa xarici investisiya sənaye sektoruna yatırılıb. Sənaye sektoruna yatırılan vəsaitin həcmi ilə digər sektorlara qoyulmuş vəsaitlərin həcmi arasında kəskin fərq var və bu fərq sahədən asılı olaraq 4-31 dəfə intervalındadır. Əgər diaqrama diqqət etdinizsə, görə bilərsiniz ki, diaqramda kənd təsərrüfatı ümumiyyətlə təsvir olunmayıb. Təssüf ki, həmin dövrdə xarici investorlar tərəfindən, kənd təsərrüfatına investisiya yönəldilməyib. Halbuki bu sektor ən çox xarici investisiyaya ehtiyac duyulan sektorlardan biridir. Xarici investorlar tərəfindən kənd təsərrüfatına vəsait qoyuluşu həm də bu sahədə yeni texnologiyaların tətbiqinə şərait yarada bilər ki, bu da məhsuldarlığın artmasına səbəb olar. Xarici investisiyaların növləri Xarici investisiyaların investisiya növləri üzrə strukturunda birbaşa investisiyalar üstünlük təşkil edir. Belə ki, ümumi investisiyaların yarıdan çoxu birbaşa investisiyaların payına düşür.

Diaqram 2

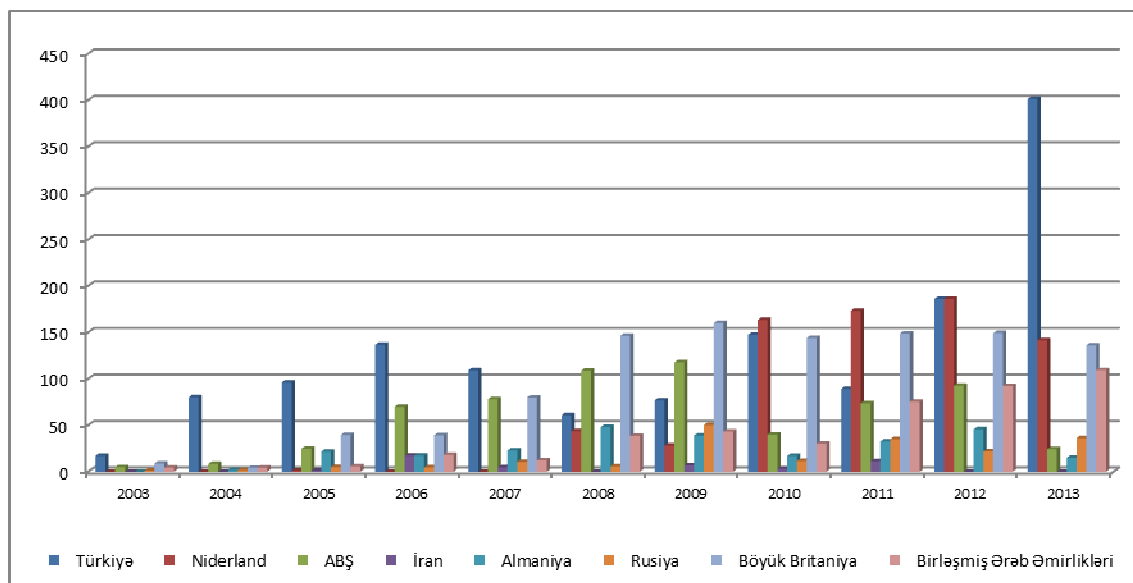
Mənbələrə görə xarici investisiyaların həcmi

Diagramdan göründüyü kimi, xarici investisiyaların strukturunda əsas yeri birbaşa investisiyalar və maliyyə kreditləri tutur. Onlar ümumi investisiyaların 86%-ni təşkil edirlər. Portfel investisiyaları ümumi investisiyaların cəmi 2,2%-ni təşkil edir ki, bu da əsasən qiymətli kağızlar bazarının zəif inkişafı ilə bağlıdır. Xarici ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, ölkəyə investisiya cəlb etməyin ən asan üsullarından biri də portfel investisiyalarıdır. Bu həm də ölkənin xaricə açıqlığı və ölkə iqtisadiyyatının hansı 52% 2,20% 34% 0,03% 11,50% Birbaşa investisiyalar Portfel investisiyaları Maliyyə kreditləri Neft bonusu Digər investisiyalardərəcədə dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya olunduğunu göstərən amillərdən biridir. Azərbaycanda bu sahənin inkişafını ləngidən əsas səbəblər sırasına şirkətlərin korporativ idarəetmə standartlarını tətbiq etməməsi, mühasibatlığın beynəlxalq standartlara uyğun aparılmaması, həmçinin səhmdarlara dividendlərin ödənilməsində yaranan problemləri aid etmək olar. Azərbaycanın əsas investor ölkələri Ölkələr üzrə yanaşdıqda Azərbaycana ən çox investisiya qoyan ölkələr, ABŞ, Böyük Britaniya, Türkiyə və əsasən Qərbi Avropa ölkələridir.

Diagram 3

Ölkələr üzrə xarici investisiyaların dinamikası ABŞ doll

Diagramdan göründüyü kimi, investisiyaların ölkələr üzrə strukturunda vahid tendensiya yoxdur. Yəni ötən ildə əsas investitorlardan biri olan ölkənin, növbəti ildə qoyduğu investisiya kəskin azala bilər. Bunun əsas səbəblərindən biri investisiyaların əsasən neft sektoru ilə bağlı işlərə yönəldilməsidir. Lakin, Azərbaycana investisiya yatan ölkələr arasında bütün illər üzrə öz xüsusi çəkili ilə fərqlənən ölkələr var ki, bunlar da əsasən ABŞ, Böyük Britaniya, Türkiyə, BƏƏ və Niderland Krallığıdır. Bu ölkələrin aktiv olmasının səbəbi də Azərbaycanın karbohidrogen ehtiyatlarının əsasən həmin ölkələrin şirkətləri tərəfindən hasil edilməsidir.

Azərbaycan iqtisadiyyatına qoyulan investisiyaların həcmnin ildən-ilə artmasına baxmayaraq, bu vəsaitlərin iqtisadiyyata real təsirləri hiss olunmur. Bu da vəsaitlərin böyük hissəsini təşkil edən daxili investisiyaların xərclənməsi istiqamətində nəzarətin zəif olması ilə bağlıdır. Bu vəsaitlərin böyük bir hissəsi korrupsiyanın yeminə çevrilir. Həmçinin investisiyaların tərkibində neft sektoruna yönəldilən vəsaitlərin də həcmi böyükdü. Rəsmi məlumatlara əsasən, son 3 ildə neft sənayesinə yönəldilən investisiyalar ümumi investisiyaların 48-50%-ni təşkil edib. Xarici investisiyaların tərkibində neft sektoruna yönəldilən investisiyaların həcmnin qeyri-neft sektoruna nisbətən üstünlük təşkil etməsi, Azərbaycanın qeyri-neft sektorunun cəlb edici olmamasını göstərir. Bu onu göstərir ki, Azərbaycanda biznes mühitinin yaxşılaşdırılması istiqamətində hələ çox işlər görülməlidir. İlk növbədə, mülkiyyət hüquqlarının toxunulmazlığı, müstəqil məhkəmə sistemi, kiçik və orta sahibkarlığın əlavə maliyyə mənbələrinə çıxışının genişləndirilməsi kimi sahələrdə islahatlar aparılmalı idi. İnteraksiyaların strukturunda xarici investisiyaların həcmnin artırılması üçün vergi güzəştlərinin edilməsi və azad ticarət zonalarının yaradılması da vacib amillərdəndi.

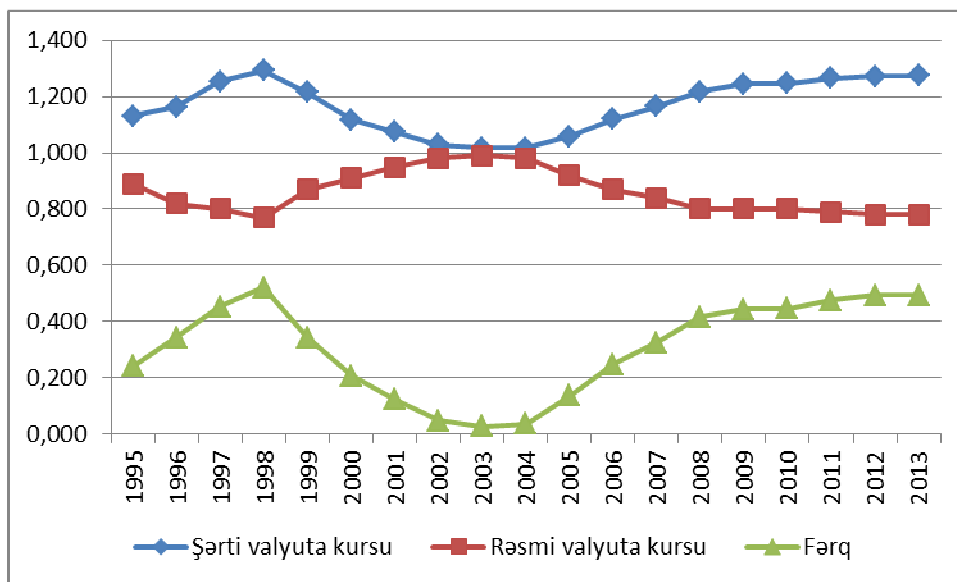
Cədvəl 2.6.

İnteraksiyaların cəlb edilməsində valyuta məzənnəsi amili

	1995-2000	2001-2005	2006-2010	2011	2012	2013
Şərti valyuta kursu	1,196	1,039	1,198	1,292	1,214	1,118
Rəsmi valyuta kursu	0,843	0,853	0,880	0,79	0,78	0,78
Fərq	0,352	0,333	0,283	0,502	0,434	0,338

Ölkənin qeyri-neft sektoruna xarici investisiyaların intensiv cəlbə üçün ÜTT-yə üzvlük məsələsi də öz həllini tapmalıdı. Artıq Azərbaycanın yaxın qonşuları sayılan ölkələrin demək olar ki, hamısı bu təşkilatın üzvüdür. Bu isə Azərbaycanın gələcəkdə bu ölkələrlə olan iqtisadi əlaqələrinə öz təsirini göstərəcək. Azərbaycanın ÜTT-dən kənar qalması həm də, qeyri-neft sektoruna investorların marağını azaldır. Çünki, ÜTT-yə üzvlük həm də, ölkə iqtisadiyyatının bir çox sahələrində liberallaşma və islahatlar deməkdir ki, xarici investorlarda bu islahatlardan bəhrələnmək istəyirlər. Bundan başqa neft sektoru ilə müqayisədə qeyri-neft sektoruna investisiya cəlb etmək çox çətindi. Çünki, ilk növbədə neft şirkətləri ilə müqayisədə digər sahələrdə çalışan investorların da maliyyə imkanları məhduddu və onlar da öz vəsaitlərini maksimum fayda əldə edə biləcəkləri və təhlükəsiz ölkələrə yatırmaqda maraqlıdırlar. Bu baxımdan, gələcəkdə ölkəyə investisiya cəlb etmək üçün Azərbaycanın qarşısında duran əsas məsələ yalnız islahatlar həyata keçirməkdir.

Qrafik 4

2013-cü ilin yanvar-noyabr aylarında Azərbaycan iqtisadiyyatına qoyulan xarici investisiyaların ümumi həcmi 3,78 milyard manat təşkil edib ki, bu da ötən ilin müvafiq dövrünə nisbətən 31,18 faiz çoxdur. Trend-in məlumatına görə, bu barədə Dövlət Statistika Komitəsinin hesabatında deyilir.

Xarici ölkələr və beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən yanvar-noyabr aylarında Azərbaycan iqtisadiyyatına yatırılan investisiyaların 87,4 faizi (3301,4 milyon manat) Böyük Britaniya, ABŞ, Yaponiya, Norveç, Türkiyə, Çexiya və Fransa investorlarının payına düşür.

Əvvəlki kimi Böyük Britaniya liderlik mövqeyini qoruyur. Onun xarici investisiyaların ümumi həcmində xüsusi çəkisi 35,9 faiz, investisiyaların özü isə 1,354 milyard manat təşkil edib.

Norveç investisiyaları 467,6 milyon manat (xüsusi çəkisi 12,4 faiz), ABŞ – 454,64 milyon manat (12 faiz), Yaponiya – 346,06 milyon manat (9,2 faiz), Çexiya – 258,11 milyon manat (6,8 faiz), Türkiyə - 270,53 milyon manat (7,2 faiz), Fransa – 149,99 milyon manat (3,9 faiz), Rusiya və İran – hər biri 118,72 milyon manat (hər biri 3,1 faiz) təşkil edib.

Beynəlxalq maliyyə institutlarından ən böyük investisiya həcmi Dünya Bankı tərəfindən qoyulub (3,7 faiz xüsusi çəki ilə 139,1 milyon manat). Asiya İnkişaf Bankı yanvar-noyabr aylarında Azərbaycanda layihələrin reallaşdırılmasına 42,3 milyon manat (1,1 faiz), İslam İnkişaf Bankı isə 9,27 milyon manat (0,3 faiz) ayırıb.

İqtisadi səmərə nöqtəyi – nəzərdən səmərəli investisiya fəaliyyəti reallaşdırılan investisiya proqramlarında xərclər və gəlirlərin cəmiyyət üçün yararlı optimal hədd təşkil etdiyini bildirir. Investisiya fəaliyyəti investisiyalara xərclər bu qoyuluşlardan alınan gəlirlə bərabər olmayınca davam etməlidir. Investisiya qoyuluşundan alınan gəlir investisiya xərclərindən çox olduqca, investisiya proqramlarının həyata keçirilməsinə stimül güclü olacaqdır. Digər tərəfdən, yeni cəlb edilmiş işçilər tərəfindən istehsal olunan məhsulun dəyəri əlavə əmək haqqına xərclərdən böyük olduqca, müəssisələr yeni işçi qüvvəsi cəlb etməkdə davam edəcəklər.

Investisiya qoyuluşunu elə həyata keçirmək lazımdır ki, investisiyaya sərf olunan xərc vahidinin verimi bütün investisiya proqramları üzrə eyni olsun. Investisiya qoyuluşları elə bölüşdürülməlidir ki, bir investisiya proqramının reallaşdırılmasından alınan faydalılığın artımı digərindən azdırsa, onda vəsaitlər elə

istifadə olunmalıdır ki, verə biləcəklərindən az məcmu faydalılıq alınarsa, onda az iqtisadi səmərə verən layihələrə çəkilən xərci azaltmaq və daha çox məsrəf sərf etmək hesabına yüksəldə bilər. İstehlakçılar tərəfindən investisiyalardan maksimum səmərənin əldə edilməsi resepti ondan ibarətdir ki, onlar bütün investisiya layihələri və proqramları üzrə maksimum faydalılığın eyni olmasına nəzarət etməlidirlər. Investisiyalar elə həyata keçirilməlidir ki, bütün layihələr üçün son səmərə eyni olsun.

Bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində respublika iqtisadiyyatına investisiyaların cəlb edilməsi dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindəndir. Ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyi, inkişaf perspektivləri ən çox neft sektoru ilə bağlıdır. Ona görə də, ölkədə investisiyalar ilk növbədə neft-qaz hasilatının artırılmasına yönəldilmişdir.

1995-2013-ci illərdə respublika iqtisadiyyatına investisiyaların artırılması ümumi daxili məhsulun (ÜDM) həcmi artırılmışdır. Bunu aşağıdakı cədvəlin məlumatları daha aydın əks etdirir.

Cədvəl 2.7.

Ümumi daxili məhsul

İllər	Cəmi (mln. manat)	Adambaşına (manat)
1995	2133,8	282,1
2000	4718,1	595,1
2005	12522,5	1513,9
2006	18746,2	2241,1
2007	26815,1	3168,5
2008	40137,2	4603,7
2009	35601,5	4033,2
2010	42465	4753
2011	52082	5752,9
2012	54743,7	5966,1
2013	57708,2	6207,3

2.7. cədvəlinin məlumatlarından aydın olur ki, 1995-2013-ci illərdə ÜDM-un həcmi 12,6 dəfə, adambaşına düşən ÜDM isə 11,2 dəfə artmışdır. ÜDM-un tərkibində məhsul istehsalı 56,2%-dən 73,5%-dək artmış, xidmətlər isə 38,1%-dən 20,2%-dək azalmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, bazar iqtisadiyyatı şəraitində investisiya qoyuluşlarının həyata keçirilməsi üçün imkanlar kifayət qədər genişdir. Lakin, eyni

zamanda, istənilən təsərrüfat subyektinin investisiya məqsədi ilə istifadə oluna bilən maliyyə resursları da məhduddur. Ona görə də, investisiya qoyuluşlarının cəlb olunması üçün investisiya resurslarının səmərəli istifadəsi vəzifə kimi meydana çıxır.

İnvestisiya qoyuluşlarının kim tərəfindən həyata keçirilməsindən asılı olaraq onun dövlət, şəxsi və xarici növləri fərqləndirilir. Zəruri olan investisiyaların cəlb edilməsi üçün dövlət daxili və xarici mənbələrdən istifadə edir. Daxili mənbələr əsasən dövlət və yerli büdcə vəsaitlərindən, təsərrüfat subyektlərinin bütün növ fəaliyyətindən əldə olunan gəlirdən, həmçinin ayrı-ayrı fiziki şəxslərin vəsaitləri təşkil edir.

Cədvəl 2.8.

İqtisadiyyatın sahələri üzrə əsas kapitala yönəldilmiş xarici investisiyalar

	2002	2012
	Xüsusi çəkisi, %	Xüsusi çəkisi, %
Əsas kapitala yönəldilmiş xarici investisiyalar, cəmi	100,0	100,0
1. Kənd təsərrüfatı, ovçuluq və meşə təsərrüfatı	0,8	1,0
2. Sənaye	91,2	94,1
O cümlədən:		
Mədəncixarma sənayesi	66,1	90,6
Emal sənayesi	8,0	0,1
Elektrik enerjisi, qaz və suyun istehsalı və bölüşdürülməsi	17,1	3,4
3. Tikinti	0,4	0,1
4. Topdan və pərakəndə ticarət, avtomobillərin, məişət avadanlıqlarının və şəxsi əşyaların təmiri	0,1	0,0
5. Mehmanxana və restoranla xidmətlərin göstərilməsi	0,0	-
6. Nəqliyyat, anbar təsərrüfatı və rabitə	2,2	4,4
7. Daşınmaz əmlakla əlaqədar əməliyyatlar, icarə və istehlakçılara xidmətlərin göstərilməsi	0,6	0,0
8. Təhsil	0,2	0,3
9. Səhiyyə və sosial xidmətlərin göstərilməsi	3,1	0,1
10. Digər kommunal, sosial və fərdi xidmətlər	1,2	0,0

Fikrimizcə, ümumiyyətlə bizə xaricdən gətirilən maliyyə kapitalı deyil, qabaqcıl texnologiyaları əks etdirən investisiyalar daha çox gərəkdir. Belə ki, elə investisiyalar var ki, onlar özlərinin sahib olduğu texnologiyaların, vəsaitlərin alınması şərtlərini ifadə edir. Bu zaman investisiya cəlb edilən tərəfi, investor təkrar maliyyələşdirir və alınan mənfəət ikiqat olur. Belə investorlarla münasibətlər qurulan zaman iki qat mənfəət aspekti önə çəkilməli və o, şərtlərin mülayimləşdirilməsində nəzərə alınmalıdır.

İnvestisiya mühitini təhlil etdikdə ən mühüm amil nəhəng neft ehtiyatlarının önə çəkilməsi ilə bağlıdır. Məhz bu ehtiyatlar böyük maraqların əsas hissəsini də

təşkil edir. Müasir məqamda birbaşa investisiyaların partnyorluq və strateji birliklərdə iştirakla bağlı olan forması daha çox yayılmışdır. Müştərək müəssisə təşkil etməklə xərcləri və riski bölüşdürən firma partnyorluq çərçivəsində yeni istehsal gücü, məhsul çeşidi yaratmaqla distributor şəbəkəsi formalaşdırır. Belə partnyorluq daha tez əmələ gələn ucuz və daha kiçik riskliliyi ilə fərqlənir.

Birbaşa investisiyanın xarici filial yaratma forması da geniş yayılmışdır. Burada iş qurmanın səmərəliliyi ölkənin iqtisadi, siyasi və mədəni şəraitinin mənimsənilməsi dərəcəsiindən asılıdır. Digər bir xüsusiyyət xarici birbaşa investisiyalarda yeni təşkilatın yaradılması ilə bağlıdır. Ağ kağızdan başlanan belə təşkilətmə investora tam nəzarəti və yüksək mənfəətliliklə xarakterikdir. Burada risk ehtimalı yüksəkdir. Lakin daha çox və əhəmiyyətli təminatı bazar prinsiplərinə, dünya meyarlarına cavab verən investisiya mühitinin formalaşması ilə əlaqədardır. Bununla belə iqtisadiyyatın inkişafına vençur kapitalının cəlb edilməsi təşəbbüsləri də yerini almalı, azad iqtisadiyyat qurma prosesində də bu amildən yetərincə istifadə olunmasının hüquqi bazası və iqtisadi mexanizmləri işlənib hazırlanmalıdır.

“Əsrin müqaviləsi” imzalanandan günden başlanan investisiya qoyuluşları bu gün də davam etməkdədir. Əgər ölkə iqtisadiyyatına xarici investisiya qoyulmasına başlandıandan “Əsrin müqaviləsi” imzalanana qədər əsas kapitala 200 milyon manat xarici investisiya qoyulmuşdursa, sonrakı illərdə onun həcmi dəfələrlə

Qeyd etmək lazımdır ki, 2002-2012-ci illərdə iqtisadiyyatın sahələri üzrə əsas kapitala yönəldilmiş xarici investisiyalar artmışdır. Cədvəlin məlumatlarından aydın görünür ki, əsas kapitala yönəldilmiş xarici investisiyaların 94,1%-i sənaye sahəsinə, o isə əsasən neft sənayesinə (90,6%) yönəldilmişdir. Sənayedə əsas kapitala yönəldilən xarici investisiyalar 2007-ci ildə 2000-ci ilə nisbətən 5,8 dəfə artmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, investisiyaların dinamik artması ilə bərabər Azərbaycan Respublikasının xarici ölkələrlə ikitərəfli əməkdaşlığı inkişaf edir. 30-dan çox ölkələrlə müxtəlif sahələrdə əməkdaşlıq haqqında 300-dən artıq müqavilələr bağlanmışdır.

2012-ci ildə Azərbaycan Respublikasında 1163 xarici və müştərək müəssisələr qeydiyyatda alınmış, onların hamısı tamamilə xarici kapitalla işləyir. Ölkənin investisiya əməkdaşlığının genişlənməsi xarici ölkələrlə ticarət əlaqələrinin inkişafına pozitiv təsir etmişdir.

Təhlil materialları göstərir ki, iqtisadiyyata yönəldilən investisiyaların ən çox hissəsi neft-qaz sənayesinə yönəldilmişdir. Dünyada mövcud olan təcrübə göstərir ki, ölkənin iqtisadiyyatının neft gəlirləri hesabına yaradılmış fondlar vasitəsilə aparılmalıdır. Bu baxımdan Azərbaycan dövlətinin düşünülmüş neft strategiyasının reallaşdırılması istiqamətində yaradılmış neft fondu xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Son illərdə Azərbaycan hökuməti investisiya fəaliyyətinin tənzimlənməsi sahəsində bir sıra tədbirlər həyata keçirir. Bunlar içərisində investisiya fəaliyyətinin hüquqi əsasları yaradılmış, vergi, gömrük sistemi işlənmiş, xarici investisiyaların cəlb edilməsinin təşkilatı mühiti təkmilləşdirilmişdir.

Ölkəmizdə xarici investisiyaların sahə quruluşu təkmilləşdirilməlidir. 2005-ci ildə investisiya fəaliyyəti haqqında qəbul edilmiş, qanun 1992 və 1992 qanunları və xarici investisiyaların mühafizəsi kimi köhnə qanunları dəyişdirəcəkdir. Qanunda investisiyaların regionlar və qeyri-neft sektoruna cəlb edilməsini həvəsləndirən tədbirlər nəzərdə tutulmuşdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, investisiyaların qeyri-neft sektoruna cəlb edilməsinin maliyyə vasitələri praktiki olaraq yoxdur. əlbəttə, neft sektoruna investisiyaların cəlb edilməsinin məhsulların bölüşdürülməsi müqaviləsi qeyri-neft sektoruna da aid edilə bilər. Hər bir fərdi halda belə kontraktlar vergi və ya digər güzəşt növlərini nəzərə ala bilər.

Azərbaycan iqtisadiyyatının istehsalın texniki səviyyəsinin yüksəldilməsi, mütərəqqi idarəetmə və informasiya texnologiyalarının tətbiqi üçün birbaşa kapital qoyuluşuna tələbatı çox yüksəkdir. Ona görə də, investisiya siyasətinin kompleksliliyinin artırılması ölkəmiz üçün birinci dərəcəli vəzifələrdən biridir. Bu məsələnin həllində ölkəyə xarici investisiyaların cəlb edilməsi prosesində iştirak edən dövlət strukturu mühüm rola malikdir. Həmin vəsaitlərin vasitəçisi və ya borc

alan dövlət konkret layihələrin prioritetliyini düzgün təyin etməli, iqtisadiyyatın sahələri arasında alınmış investisiyaların bərabər bölüşdürülməsini təmin etməlidir.

Azərbaycan özünün təbii resursları və nisbətən yüksək iqtisadi potensialı ilə xarici iqtisadi əlaqələrin səmərəli inkişafına əlverişli şəraitə malikdir. Ölkəyə xarici investisiyaların axınına təsir edən şərait bir sıra kompleks amillərdən asılıdır. Bu amillər investisiya şəraitini təşkil edirlər. Həmin şəraitə ölkə iqtisadiyyatının vəziyyəti, sosial sabillik, mədəniyyət və digər amillər aid edilməlidir. Onlar xarici investorlar tərəfindən investisiya miqyası və istiqamətləri qəbul edildikdə nəzərə alınrlar. İntestisiya mühitinə regionların obyektiv imkanları (investisiya potensialı) və investorun fəaliyyətinin şəraiti də (investisiya riski) daxildir. Regionların investisiya potensialına ərazinin kəmiyyət xarakteristikası, orada istehsal amillərinin (təbii resurslar, işçi qüvvəsi, əsas fondlar, infrastruktur və s.) mövcudluğu daxildir.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının ticarət və inkişaf konfransının hesabatına əsasən Azərbaycan dünyada dünyada investisiya cəlb ediciliyinə görə lider ölkələrdən biridir. Bu göstərici ÜDM-un həcmnin əhalinin sayına və birbaşa investisiyaların həcmnin adambaşına düşən göstəricisinə görə hesablanır və ölkənin xarici investisiyalara açıqlığını xarakterizə edir. İntestisiya cəlb ediciliyi göstəricisinə görə Azərbaycan 2002-ci ildə 13, 2003-cü ildə üçüncü, 2006-cı ildə birinci yerdə olmuşdur.

İntestorlar üçün mühüm amillərdən biri respublikanın nəqliyyat sistemini modernləşdirərək Avropa-Qafqaz-Asiya beynəlxalq nəqliyyat koridorunun geosiyasi, iqtisadi imkanlarından istifadəyə yönəldilməsidir. Maşınqayırma, kimya, neft-kimya, nəqliyyat, yüngül, yeyinti sahələrində istifadə olunmamış güclərin çoxluğu mövcud istehsalların modernləşdirilməsinə yönəldilən kapital qoyuluşuna investidlərə geniş imkanlar yaradır. Azərbaycanın iri sənaye şəhərlərində (Bakı, Gəncə, Sumqayıt, Mingəçevir, Şirvan) ixtisaslı kadrlar və işçi qüvvəsinin mövcudluğu investidlər üçün əlavə stimuldur. Faydalı qazıntıların əhəmiyyətli ehtiyatı, o cümlədən titan, kobalt, qızıl, gümüş, mis və sairənin ehtiyatlarının olması mədənçıxarma sənayesinə perspektiv qoyuluşları labüd edir. Eləcə də,

ölkənin kənd təsərrüfatı və kənd təsərrüfat məhsullarının emalı sənayesinə investisiyaların qoyuluşu perspektivli sahələrdəndir. Xüsusilə şərab istehsalı üzrə xarici partnyorlarla birgə əməkdaşlıq çox əlverişli sahədir.

Azərbaycan iqtisadiyyatının qeyri-neft bölmələrindən biri də əlverişli təbii şərait olan turizmin inkişafıdır. Qloballaşma şəraitində dünya təsərrüfatında dinamik sferalardan olan turizmin imkanları çox genişdir.

İnvestisiya əməkdaşlığının yaradılmasında “yeni investisiya formalarına” xüsusi fikir verilməlidir. Onlar praktiki olaraq texniki kömək şəklində və i. a. kapitalın ixracı formasının bir növüdür. Belə formalara qarışıq sahibkarlıq, hər cür mümkün ola bilən texniki köməyin növləri kimi “xidmətə” kontraktların bağlanması və i. a. Baxmayaraq ki, son nəticədə xarici kapital milli iqtisadiyyatın inkişafına, onun elmi-texniki səviyyəsinə təsir göstərir, “yeni investisiya formalarının” tətbiqinə qəbul edən ölkələr tərəfindən çox ehtiyatla yanaşılmalıdır, çünki o, gözlənilməz nəticələrə gətirib çıxara bilər.

Azərbaycanda investisiya əməkdaşlığının potensial imkanlarının səmərəliliyi mütərəqqi forma olan lizinqdən istifadə edildikdə daha geniş açıla bilər. Son illərdə bu forma inkişaf etmiş ölkələrdə geniş yayılmışdır. O, həmin ölkələrdə investisiya fəaliyyətinin əsas mexanizmlərindən birinə çevrilmişdir. “Yeni investisiya formalarının” dünyada tətbiqi təcrübəsinin çox cəhətliliyinin öyrənilməsi respublika iqtisadiyyatının dünya təsərrüfat sistemində inteqrasiya prosesini gücləndirəcəkdir.

Azərbaycan Respublikasının ərazisində investisiya fəaliyyətinin (sərmayədarlığın) ümumi sosial, iqtisadi və hüquqi şərtləri və xarici investisiya qoyuluşunun hüquqi və iqtisadi prinsipləri müvafiq olaraq “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” və “Xarici investisiyanın qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyənləşdirilir.

Hökumət xarici investorlara aşağıda göstərilən əlavə hüquqi təminatlar verir:

- Qanunvericiliyin pisləşməsinə qarşı. İnvestisiyalar həyata keçirilən zaman mövcud olan qanun 10 il ərzində qüvvədə olacaq.

- İntestisiyaların milliləşməsinə (millətin və dövlətin maraqlarına zidd olan hallar istisna olmaqla) və rekvizisiyasına (təbii fəlakətlər, epidemiyalar və fəvqəladə hallar istisna olmaqla) qarşı. Milliləşmə ya rekvizisiya həyata keçirilsə, zərərçəkmiş xarici investitorlar təcili və adekvat kompensasiya ilə təmin olunurlar.

- Dövlət orqanları tərəfindən keçirilmiş qeyri-qanuni tədbirlər nəticəsində zərərçəkmiş xarici investitorlara kompensasiya ödənilir

- Vergilərin ödənilməsindən sonra əldə olunan gəlirin azad repatriasiyası.

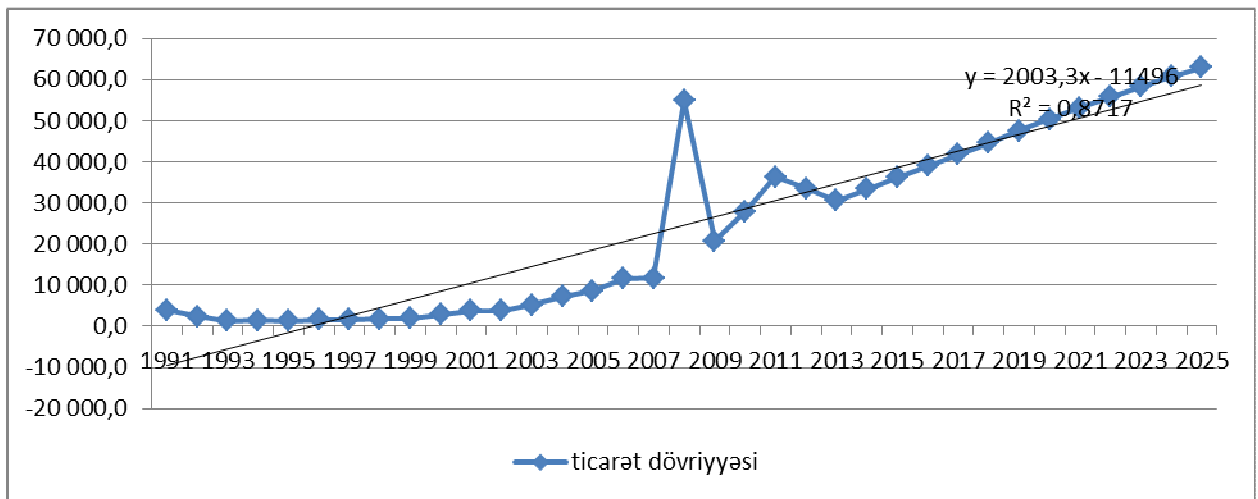
3.2. Azərbaycanın transmilləşmə proseslərin xarici ticarətinə təsirin qiymətləndirilməsi

Transmilləşməni xarici ticarətə əsasən ixraca təsirini müəyyən etmək üçün iqtisadi-riyazi modellər və hesablamalar əsasında aparılmalıdır. Bu bəndi belə izah etmək olar ki, dövlət analitik təhlil metodları ilə hesablanmış sistemli məlumatlara malik olmadan metod və üsulların yerində və zamanında tətbiqini həyata keçirə bilməz.

Transmilləşməni ixraca təsirini müəyyən etmək mərhələlərə bölmək prinsiplərinə uyğundur və məsələnin mahiyyətini anlamağa kömək edir. Bütün ölkələr iqtisadi diplomatik fəaliyyət zamanı ilkin mərhələ olaraq araşdırma və kəşfiyyat dövründən başlayırlar. Göstərilən prinsipi başa düşmək üçün məsələni differensasiya etmək lazımdır. Yəni ölkə ilk olaraq fəaliyyət müstəvisinin (ölkənin və ya regionun) imkanlarını öyrənir və həmin imkanları hesablı şəkildə təhlil edir. Belə bir yanaşmanı nəzərə alaraq biz ölkəmizin əsas ticarət tərəfdaşlarını nəzərə alaraq təhlilin yeni yanaşmanı təqdim etmək istərdik.

Belə ki şəkil 1 göstərilən diaqrammanın əsasında ölkəmizin xarici ticarət dövriyyəsinin nisbi artımını müşahidə etmək olar. Belə ki 2006-cı ilin sonunda və 2010-cü ilin əvvəlində dünya iqtisadi resessiyanın başlanmasına baxmayaraq çox önəmli bir artım müşahidə olunmuşdur. Belə situasiyanı belə izah etmək olar: dünya iqtisadi böhran zamanı əksər ölkələrdə antiböhran paketi qəbul olunur o da ölkələrdə daxili istehsalın artımını təşkil edir. Əsasən Avropa məkənində Qərbi Avropa daha sürətli formada Aİ-na yeni qəbul olunmuş MŞA ölkələrinə investisiya

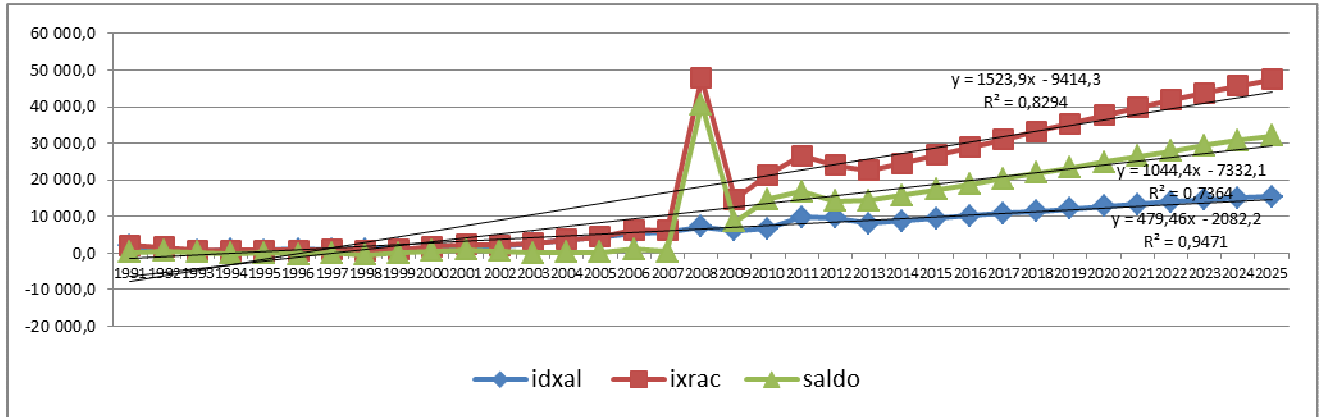
yatırımı siyasətini həyata keçirir, istehsalın artımı isə enerji resursların istehlakının artmasına səbəb olur. Bu istiqamətdə Avropaya enerjiresursların nəqli maqistralların diversifikasiyası və bu üzrə layihələrin gəbul edilməsi məsələləri daha da sürətlə həyata keçirilmişdir. Bu onu deməyə imkan verir ki Azərbaycanın geoiqtisadi üstünlükləri artır və təbii ki iqtisadi diplomatiyanın şərtləri daha da mürəkkəbləşir. Bu onunla bağlıdır ki, Azərbaycan öz üstünlüklərindən istifadə edərək valyuta gəlirlərini artıraraq investor səviyyəsinə çatıb bu da artıq iqtisadi diplomatiya hədəflərini genişlənməsinə müsbət təsir edib. Ayrı sözlə iqtisadi maraqlardan başqa siyasi dividendlərin əldə edilməsi imkanları artır.

Diaqram 4. Xarici ticarət proqnoz

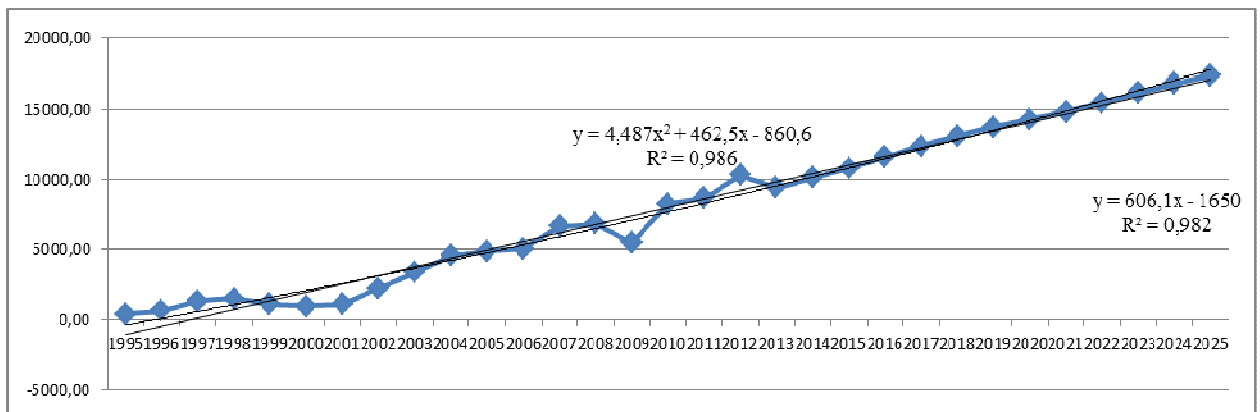
Diaqramda göstərildiyi kimi 2009-2012-ci illər ərzində xarici ticarətin zəif artımı baş verir hansiki demək olar bütün ixrac edilən malların mövqelərinin möhkəmlənməsi və stabil inkişafına təsir göstərir. Diaqram 2 –də göstərilən xarici ticarətin əsas göstəricilərinin trendlərinin analizi əsasında görünür ki, ixrac trendi xarici ticarətin dinamikasının əyrisini göstərir. Bu bizə onu deməyə əsas verir ki, son 20 ildə milli iqtisadiyyat ixrac hesabına inkişaf edir, yəni idxalın artımı faktiki olaraq iqtisadiyyatın durumunun pisləşməsinə bildirmir. Hər şey effektiv mal strukturuna əsaslanır. İdxal trendinin analizinin göstərdiyi kimi ixracla müqayisədə dinamika dəyişikliklərsiz qalmışdır. Bizim fikrimizcə ixracla yaranmış vəziyyət idxal strukturunda əhəmiyyətli dərəcədə təsir etməli idi, yəni,

daxili istehsalı yüksəldərək (artıraraq) yüksəktexnologiyalı avadanlıqla və ilkin emalın məhsuluyla mal idxalını zənginləşdirmək mümkün olardı.

Diaqram 5. Xarici ticarətin göstəricilərin proqnoz nəticələri

Eyni zamanda, diaqramda görüldüyü kimi, 2009-2012-ci illər ərzində, idxalın trendi ixraca analoji olaraq eyni konfigurasiyanı təsvir edir, hansıki bu da ölkədə idxalı əvəz edən məhsulun payının yüksəldiyini göstərir. "TENDENSIYA" funksiyasından istifadə əsasən "EXSEL" proqramını təminatı əsasında bizim tərəfimizdən 1992-2025-ci il ərzində xarici ticarətin və onun əsas göstəricilərinin dinamikasının ekstrapolyasiyası metoduna əsaslanan nümunəvi (təxmini) proqnoz keçirilmişdir.

Diaqram 6. Birbaşa xarici investisiyaların proqnozu

Beləliklə, əgər xarici iqtisadi siyasətdə hər hansı dəyişikliklər olmayacaqlarsa, onda vəziyyət aşağıdakı qaydada yaranacaq: yaxınlaşmalar 87% əmsalı zamanı xarici ticarətin illik həcmi, yəni ixracın sabit mal strukturu vaxtı (yanında) orta hesabla 2 milyard dollara yüksələcək. Xətt funksiyasının analizi və ixracın

proqnozunun tənlikləri onu göstərir ki, yaxınlaşmanın əmsalı zamanı olan mal strukturu vaxtı 83% illik artma 1,5 milyard dollar daxilində olacaq.

İdxala gəlincə, o yaxınlaşmanın əmsalı 1 milyard dolda illik artma vaxtı sıra (nizam) 95% təşkil edir., yəni alınır ki, ixracın olan mal strukturu vaxtı (yanında), idxalın mal strukturu dəyişikliklərsiz qalmayacaq, həm də ölkə daxili bazarında öz mövqelərini möhkəm tutacaq. Belə nəticə bizə saldo üzrə (görə) analoji göstəriciləri təhlil etməyə icazə verir.

Tədqiqatlar göstərir ki, xarici ticarətin göstəricilərinə əsasən geoeconomik vəziyyətin analizində Birbaşa Xarici İnvestisiyaları (BXİ) cəlb etməklə vəziyyətə baxmaq lazımdır.

BXİ-ların təhlili üçün biz həmçinin 2025-ci ilin hesabatları proqnozuna müəyyən göstəricilərə əsasən trend hazırladıq. Bu dəfə bizim tərəfimizdən xətti və polinomial bərabərləşdirmə işlənilib hazırlanmışdır. İki hadisədə kifayət qədər yüksək yaxınlaşmanın əmsalı və 98%-ni təşkil edir. Xətti bərabərliyə əsasən müəyyən edilir ki, indiki vəziyyətin dəyişməzliyi və nümunəvi axın xətt tənliyi üzrə BİX-lər 606,1 milyon doll təşkil edəcək.

Onda vəziyyətdən asılı olaraq polinomial tənliyin həllinə əsasən bu rəqəm 37,6 milyon dollardan 65 milyon dollara qədər dəyişiləcək. Proqnozlaşdırılan göstəricilərə görə, 2012-ci il ilə müqayisədə BXİ-lər in həcmi təxminən 65% yüksələcək. Bizim fikrimizcə belə artma yüksək hesab etmək çətindir.

Keçirilmiş tədqiqatlar ticarətin arasında sıx əlaqəni aşkar edir və BİX-lər-, onu göstərərək ki, təsir ticarətə BİX-lər bir çox şeydə istehsal əlaqələriylə və yayılmanın effektləriylə şərtləşir, hansı ki, məhsulun satışının yeni kanalları yaradılır, müxtəlif ölkələrin istehsalçıların arasında əməliyyat, istehsal və transaksion xərcləri azalır. Xüsusən əgər BİX-lər bilavasitə xarici ticarətin dinamikasına təsir edəcəklərsə.

Bizim tədqiqatımız hər iki geoeconomik cəlbediciliyin bir birindən asılı olmasının göstəriciliyini vurğulamalı idi. Qoyulan məqsədin yerinə yetirilməsi üçün çoxsaylı tənəzzül modeli qurulmuşdur. Birinci halda əgər xarici ticarət yekunlaşdırıcı, BİX-lər isə dəyişkən göstəricidirsə. Göstərilən əlavə proram 1-də

riyazi yazı onu göstərir ki, hər iki hadisədə xarici ticarətin dinamikasının dəyişikliyi PIYLƏR dinamikanın dəyişikliyinə təsir edəcək və əksinə. Demək lazımdır ki, çoxsaylı tənəzzülün modelinin qurulması 1995-2025-ci il alınmış proqnozlaşdırılan göstəricilər üçün həyata keçirilirdi. Qeyd etmək lazımdır ki, çoxsaylı tənəzzülün modelinin qurulması 1995-2025-ci il alınmış proqnozlaşdırılan göstəricilər üçün həyata keçirilirdi. Eyni zaman biz tənəzzülün çoxistiqamətli tənliklərini aldıq. Xarici ticarətin nəticəvi göstəricisi vəziyyətində bu cür reqressiya tənliyi alınır:

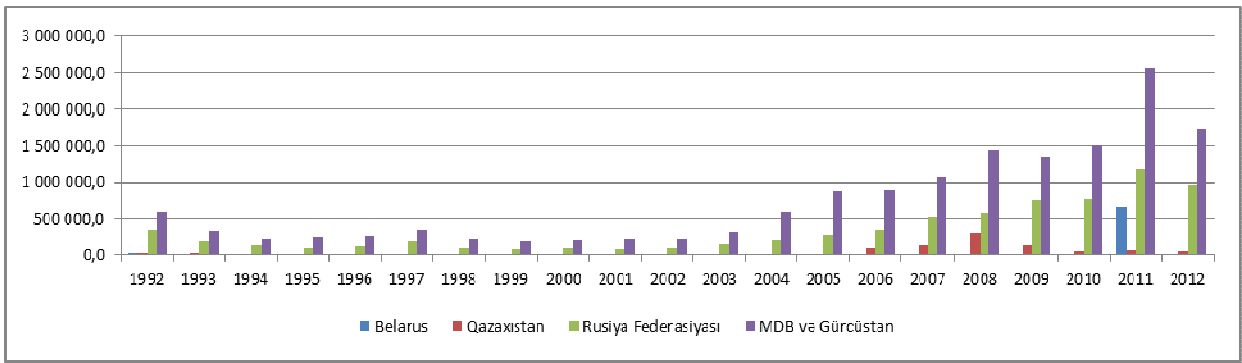
$$Y = -24.69 + 3.72X_1; (1)$$

$$Y = 13.86 + 0.24X_1; (2)$$

Başqa sözlə, mənfi tendensiya hətta xarici ticarətin yüksək dinamikasında bu göstəricilərin yüksək korrelyasiyası vaxtı BIX-lərə təsir etməyəcək. Belə iddia bizə xarici investisiyanın siyasətinin effektivliyini yüksəltmək tələb olduğu nəticəsini çıxartmaq hüququnu verirdi. Belə, çox ölkələr, idxalatçı olaraq, investor deyillər, həmçinin Azərbaycan çox ölkələrə öz məhsulunu ixrac edərək, təəssüf ki, bu ölkələrə investisiyalar həyata keçirmir. Başqa reqression tənliyin analizi xarici ticarətin müsbət tendensiyasını göstərir, yəni xarici ticarətin yaranmış dinamikası istiqamətləri və investisiyanın həcmələrini dəyişdirməyə icazə verir.

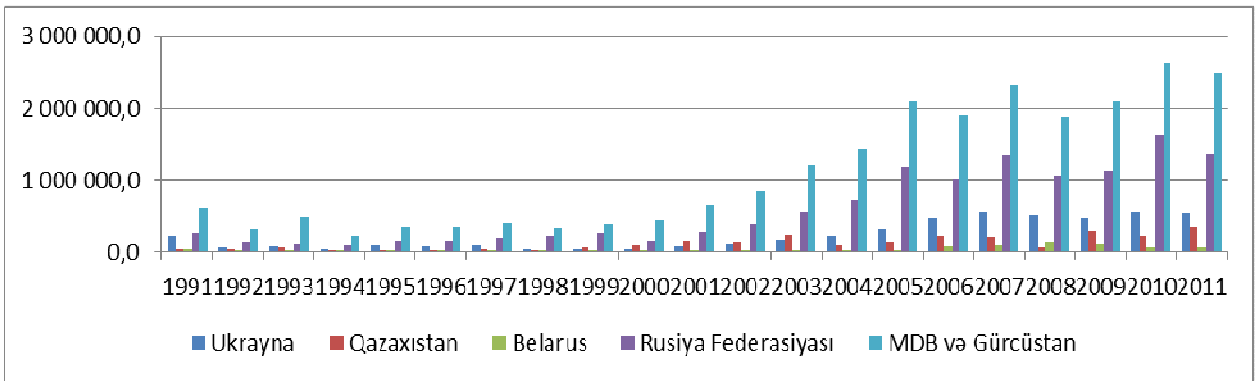
Necə inkişaf edən ölkələrdə ixracın müvəffəqiyyətli genişlənməsi təcrübəsi göstərir ki, aktiv investisiyalaşdırma İdxalın həcmiminin 50 faizdən çoxunu təşkil edərək və eksportun artımına təsir edərək bir çox yeni kompaniyaların xarici bazarına çıxışla müşayiət olunur. Və buna görə, xarici iqtisadi strukturun təkmilləşdirilməsinin əsas şəraitindən (şərtlərindən) birinə xarici kapitalla böyük qüvvədə olan müəssisələrin yetərli miqdarının yaradılması lazımdır.

Azərbaycanın geoekonomik cəlbediciliyinin təhlili üçün bizim tərəfimizdən bir necə ölkənin xarici ticarət göstəricilərinin təhlili aparılmışdır hansıki bu ölkələr hazırki tədiqat işinin qarşısındakı bölmələrinə əhəmiyyətli təsir edəcəkdir.

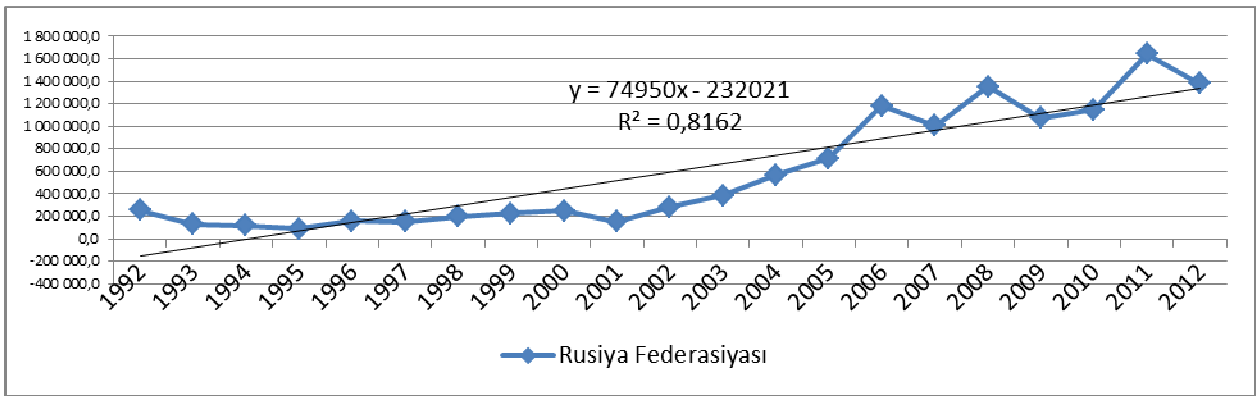
Diaqram 7. MDB ölkələri ilə ixrac dinamikası

Diaqram 7 də göstərildiyi kimi MDB ölkələri arasındakı böyük idxal Rusiyaya məxsusdur. Eyd etmək lazımdır ki, bir necə ticarət rüpləri ilə yanaşı, Azərbaycan Rusiya ilə ticarətdə də münasib saldoya malikdir. Bundan başqa, malların əksəriyyəti yüksək daxili ticari sahə indeksinə malikdirlər və buna görə, təkmilləşdirmənin əsas şəraitindən (şərtlərindən) birinə malikdirlər.

Diaqram 8. MDB MDB ölkələri ilə idxal dinamikası

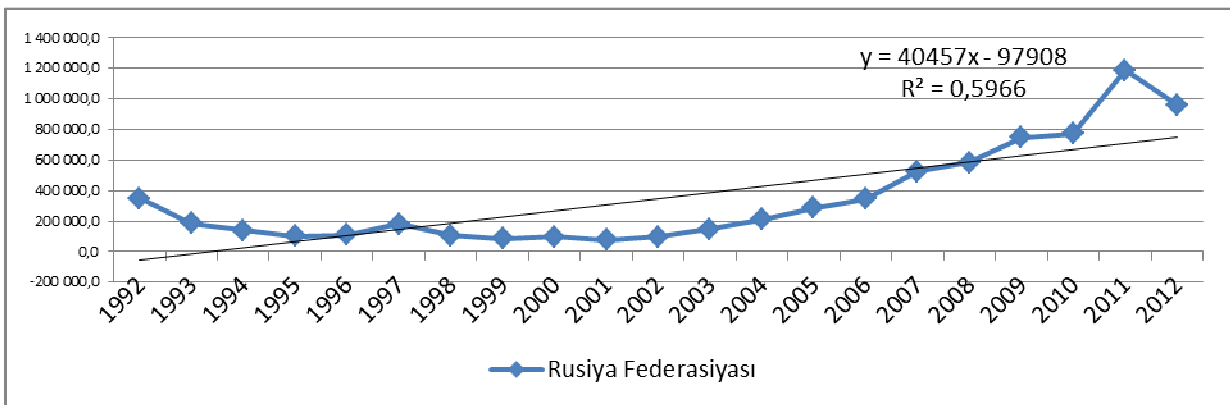
Diaqram 8 də göstərildiyi kimi, ixracın və idxalın səviyyələri öz konfigurasiyası üzrə nə uyğun gələ, nə də ticarət münasibətlərinin (əlaqələrinin) kifayət qədər güclü sabitliyini göstərə bilər. daha əvvəl bəhs etdiyimiz kimi, Rusiya nəinki Azərbaycan, həmçinin Cənubi Qafqazın bütün regionları üzrə yeksək geoiqtisadi marağa malikdir. Həmçinin, geoiqtisadi maralar üstünlük təşkil edir- Rusiyanın iqtisadi marağı Qərbi Avropa və Cənubi –Şərqi Asiya tərəfə istiamətlənmişdir. Lakin son dövrlərdə Rusiya tərəfindən Gömrük Birliyinin yaradılması ilə irəli sürülən təzyiq onu göstərir ki, ölkə geoiqtisadi maralarını genişləndirir. Ermənistan da həmçinin Gömrük Birliinə daxil olaraq özünün Rusiyadan iqtisadi və siyasi cəhətdən asılı olduğunu sübut etmişdir.

Diaqramm 9. Rusiya Fed. idxal trendi

Azərbaycanla əlaqədar olaraq diaqram 6 da Rusiyadan olan idxal göstərilmişdir. Və göründüyü kimi, yaxınlaşma əmsalı təxminən 82% idxalın orta sabitliyini göstərir. Təqdim edilmiş xətt tənliyinə görə (əsasən) hər il idxalın artımı demək olar ki, 75 milyon dollar təşkil edirdi.

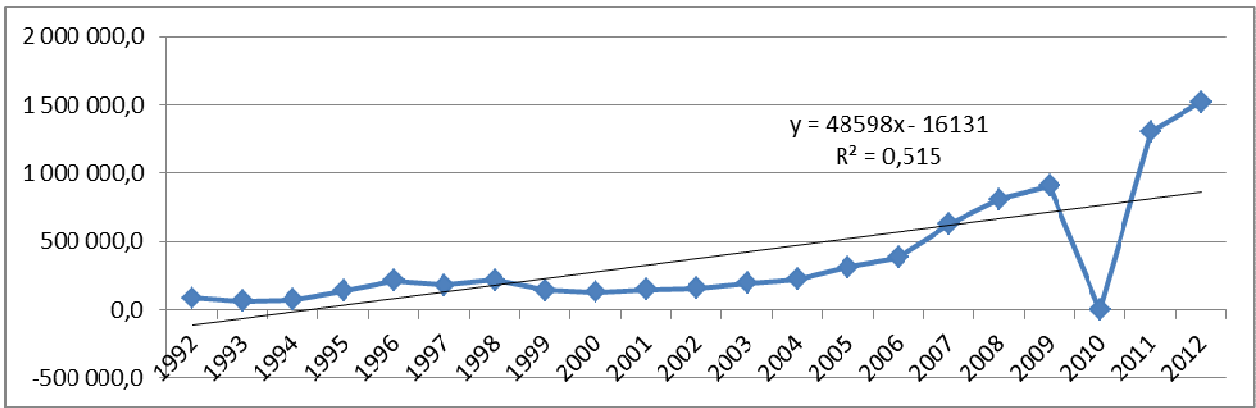
Diaqram 6-da ixracın trendi təqdim edilmişdir və burada gördüyümüz kimi aşağı sabitlik (yaxınlaşmanın əmsalı – 60%) müşahidə olunur, bu da onu göstərir ki, yerli məhsulun mövqeləri o qədər də möhkəm deyil və tamamilə ola bilər ki, Rusiyaya ixrac tədricən enəcək. Belə ki, təqdim edilmiş tənliyə əsasən, hər il ixracın artımı adətən 40,5 milyon dollar olurdu.

Diaqramm 10. Rusiya Fed. ixrac trendi

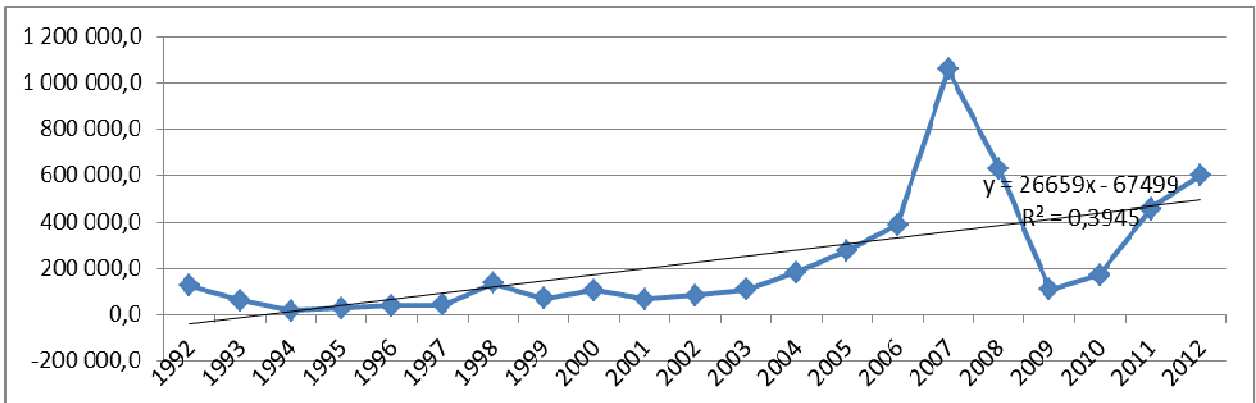
Digər strateji tərəfdaşımızla- Türkiyəylə xarici ticarət əlaqələrin təhlili, göstərdi ki, həmçinin idxal da sabit deyil, çünki, yaxınlaşmanın əmsalı 1-dən aşağı olmuşdur. (diaqram 11) Bu cür vəziyyət çoxsaylı amillərlə şərtlənmişdir.

Göründüyü kimi, 2009-cu ildən başlayaraq, idxal azalmış, 2010-cu ildə ən aşağı nöqtəyə çatmış, yalnız 2012-ci ildə sıçrayışlar baş vermişdir.

Diqramm 11. Türkiyə ilə idxal trendi

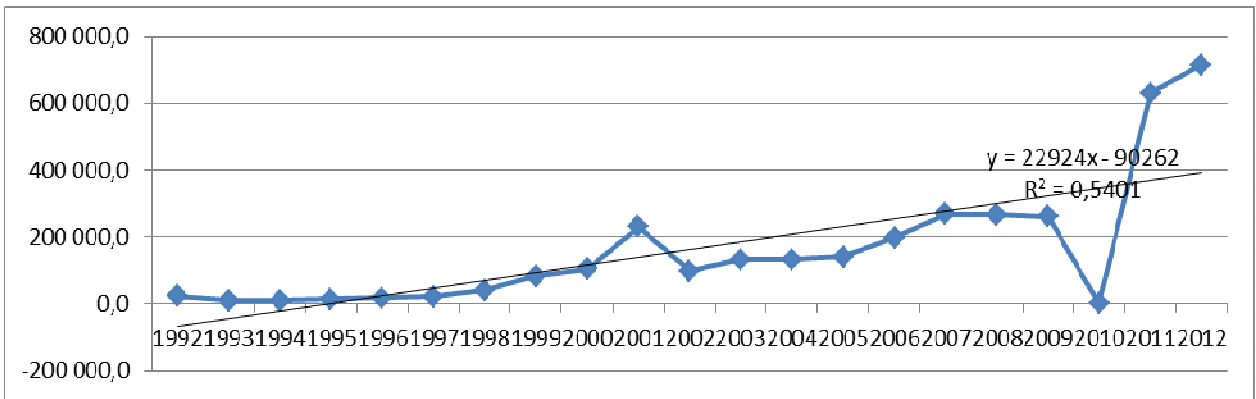
İxracə gəlincə, Türkiyə bizimlə müqayisədə daha davamlı ixrac trendini (meylini) nümayiş etdirmişdir, yəqin bu onunla bağlı olmuşdur ki, ixrac edilən mallar qrupunda əsasən enerji resurslarını üstünlük təşkil etmişdir. (diqram 9) Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Türkiyəylə ticarətdə sahələrarası ticarət problemi mövcuddur.

Diqramm 12. Türkiyə ilə ixrac trendi

Həmçinin, ABŞ da Rusiya kimi Cənubi Qafqaza öz geosiyasi və geoiktadi maraqları çərçivəsində baxır. Xarici iqtisadi göstəricilərin təhlili göstərir ki, idxal təxminən illik artımın təqribən 23 milyon dollar olmasına rəqəmən aşağı sabitliyə (yaxınlaşmanın əmsalı – 54%) 23 malikdir.

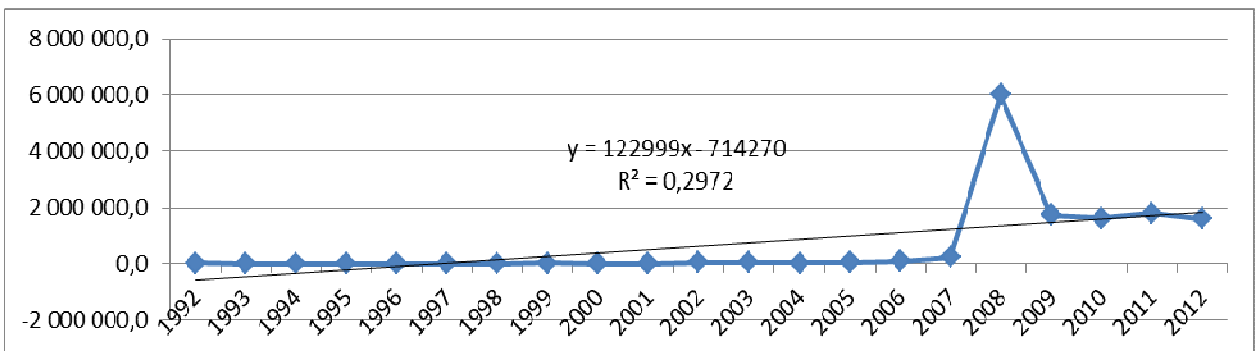
İxrac isə demək olar ki, ixracın illik artımın 12,3 milyon dollar olmasına rəqəmən sıfır sabitliyi göstərir.

Diaqramm 13. ABŞ-la idxal trendi

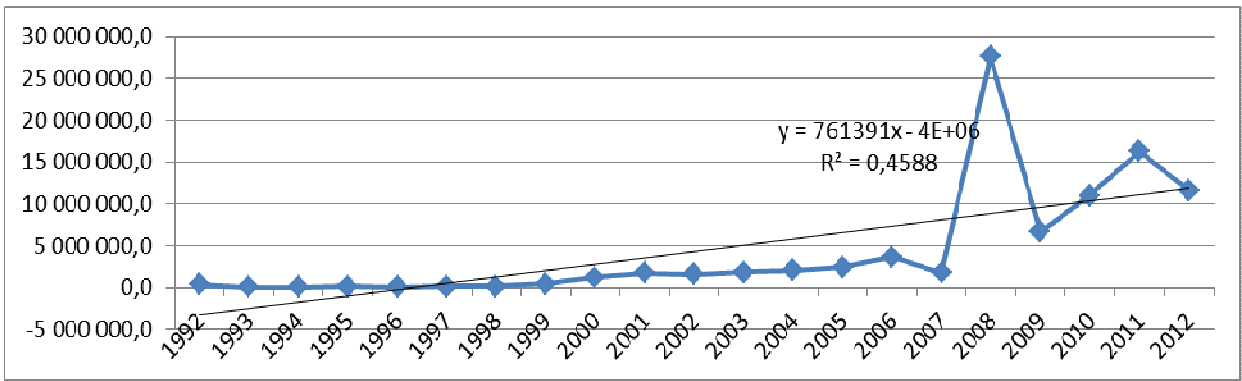
Ölkəmizin geoiqtisadi cəlbediciliyinin təhlilinə belə yanaşma göstərir ki, ABŞ əsasən geosiyasi strategiyayı həyata keçirir, yəni siyasi mexanizmlərdən istifadə edir və bir ticarət tərəfdaşı olan ölkə kimi Azərbaycanla az maraqlanır.

Eyni vəziyyət Avropa Birliyi ölkələriylə xarici ticarətin təhlili zamanı da ortaya çıxır. Belə ki, ixracın aşağı sabitliyi şəraitində (yaxınlaşmanın əmsalı – 45,8%) illik artım təxminən 76 milyon dollar təşkil edir.

Diaqramm 14. ABŞ-la ixrac trendi

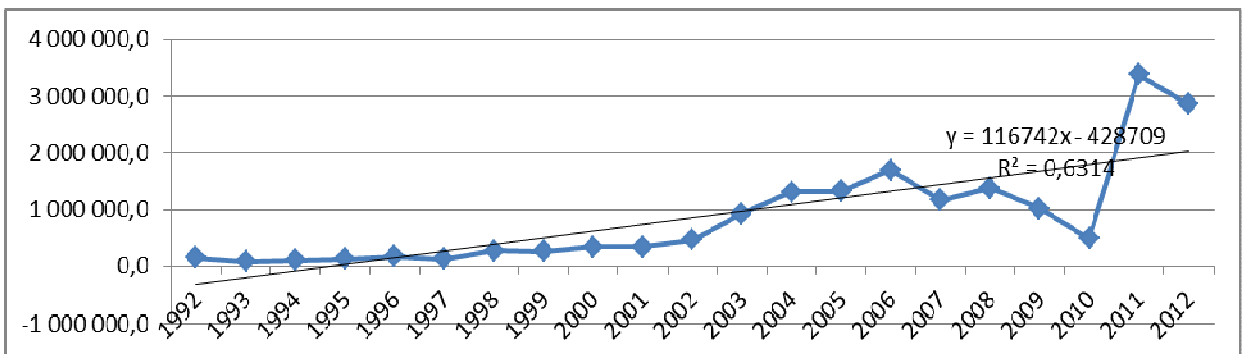
İdxalın təhlili onun ixracla müqayisədə daha yüksək sabitliyini göstərir, lakin illik artım 11,7 milyon dollar olmaqla çox kiçikdir. Belə vəziyyətin səbəbləri Cənubi Qafqaz ölkələriylə bağlı Avropa Birliyinin ümumi iqtisadi siyasətindəki çoxsaylı amillərlə bağlıdır və ayrıca bir tədqiqat mövzusu təşkil edir. Amma onu da qeyd etmək lazım gəlir ki, ABŞ kimi Avropa Birliyi də daha artıq dərəcədə iqtisadi deyil, geosiyasi münasibətlər rəqursunda maraqlıdırlar.

Diqramm 15. AI ölkələri ilə ixrac trendi

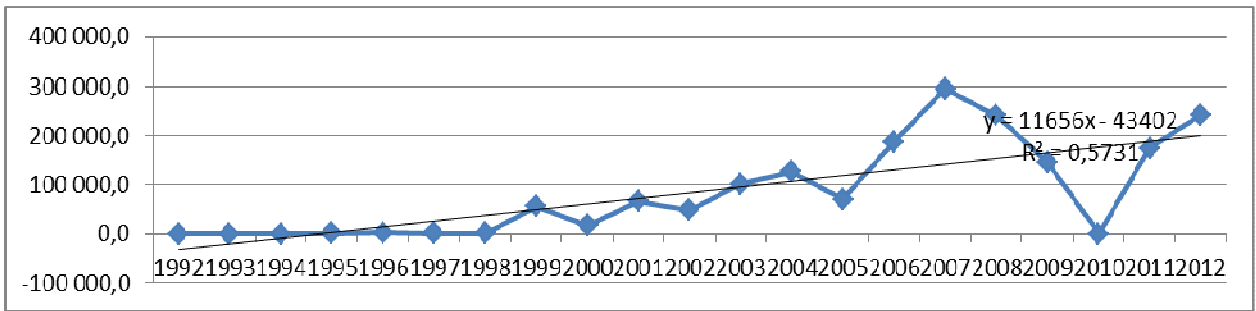
Yaponiya ABŞ-dan və Qərbi Avropadan sonra dünyanın siyasi və iqtisadi inkişafında başlıca güc mərkəzlərindən biridir. Analoji təhlil göstərir ki, xarici Yaponiyanın Azərbaycanla bağlı ticarət siyasəti ABŞ-ın siyasətiylə bənzərdir, çünki, eyni xüsusiyyətlərə malikdir. Yaponiya da, bizim ölkəmizin enerji resurslarında maraqlıdır və Cənubi Qafqazla, və konkret Azərbaycanla bağlı ABŞ-ın siyasətini praktik olaraq dəstəkləyir və onun yolu ilə gedir.

Eyni zamanda təqdim edlən trendlər onu da göstərir, idxal ixracla müqayisədə daha sabit və möhkəmdir, yəni Yaponiya əslində bizdən maldığı məhsulla müqayisədə bizə daha çox satır. İdxalın əmtəə-mal strukturu göstərir ki, idxal edilən məhsulun əksəriyyəti avadanlıqdır və müvafiq olaraq, istehsal infrastrukturunun modernləşdirilməsində istifadə edilir.

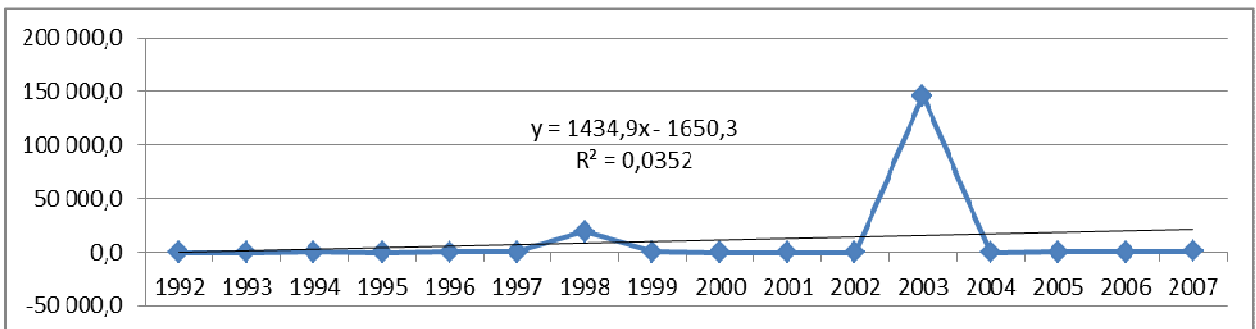
Diqramm 16. AI ölkələri ilə idxal trendi

İxracə gəlincə onu qeyd etmək lazımdır ki, Yaponiyanı səmərəli ticarət partnyoru adlandırmaq çətinidir, çünki, ixracın tendensiyası azalmaya doğru gedir.

Diqramm 17 Yaponiya ilə idxal trendi

Prinsip etibarilə onu qeyd etmək lazımdır ki, amerika, avropa və yapon şirkətlərinin əksəriyyətinin bizim ölkəmiz üçün nəzərdə tutulmuş malları bu gün “Yeni Sənaye Ölkələri” (NİS) adlandırılan ölkələrdə istehsal edilir. Əslində liderlik edən transmilli korporasiyalar (TNK) malları məhz bu ölkələrdə istehsal edilir və ixrac edilir. Məhz buna görə biz həmçinin Cənub-Şərqi Asiyanın və Latın Amerikasının “Yeni Sənaye Ölkələriylə” xarici ticarətinin təhlilini vacib hesab edirik.

Diqramm 18. Yaponiya ilə ixrac trendi

Əslində, diaqramda 16-da görüldüyü kimi hərçən i ixrac aşağı sabitliyə malik olsa da, ABŞ-la müqayisədə, Yaponiya və Avropa Birliyi ölkələriylə illik artım 33,8 milyon dollar təşkil etdi. Bundan başqa qlobal dünya böhranı dövründə ixracın azalmasının təpləri yüksək deyildi. Başqa sözlə, bu ölkələr bizim məhsulumuza gətdikcə artan tələbatla malikdir.

Касательно экспорта, то следует заметить, что Японию сложно назвать эффективным торговым партнером, поскольку тенденция экспорта идет на снижение.

İdxalın təhlili ən yüksək nəticələri göstərir, belə ki, yaxınlaşmanın əmsalı Yaponiya, ABŞ və Avropa Birliyi ölkələriylə müqayisədə bir qədər yaxşı nəticə ortaya çıxarır. Halbuki idxalın illik artımı demək olar ki, 100 milyon dollar təşkil edir.

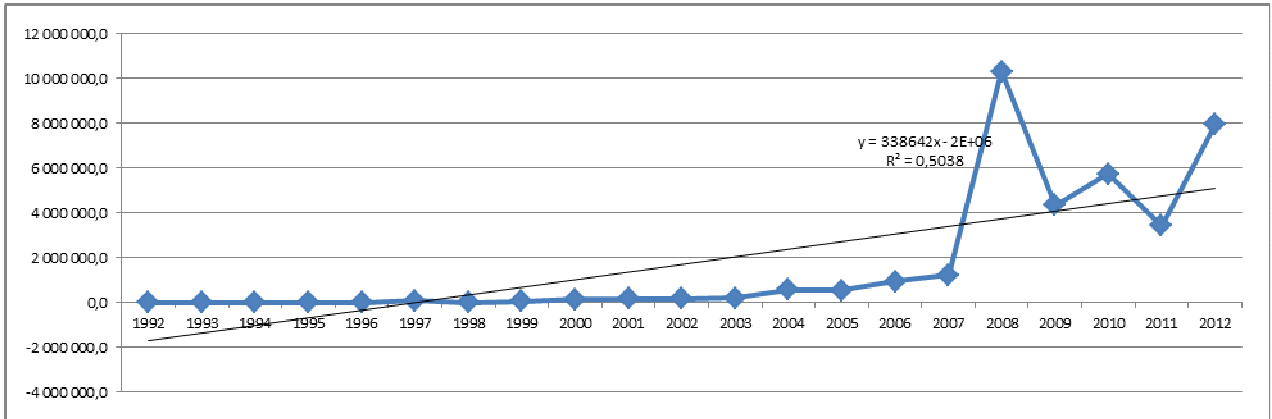

Diagramm 19. YSÖ ilə ixrac trendi

Prinsip etibarilə belə vəziyyəti onunla izah etmək olar ki, bu dövlətlərin mallarına yüksək və eyni zamanda qeyri-sabit tələbat mövcuddur. Bizim fikrimizcə belə vəziyyətdə bu ölkələrə olan marağı yüksəltmək lazımdır, çünki, onlar dünya iqtisadiyyatında öz mövqelərinin yaxşılaşdırmaq üçün real imkanlara malikdirlər. Bundan başqa, ABŞ-ın siyasəti və bundan əvvəl Yaponiyanın siyasəti bu ölkələrə münasibətdə çox ciddi niyyətlərə malikdir, çünki, həmin ölkələr onların resipiyentidir. Başqa sözlə, bu ölkələrlə aktiv siyasətin aparılması son nəticədə ABŞ-ın, Yaponiyanın və Avropa Birliyi ölkələrinin münasibətlərinə də öz təsirini göstərəcək.

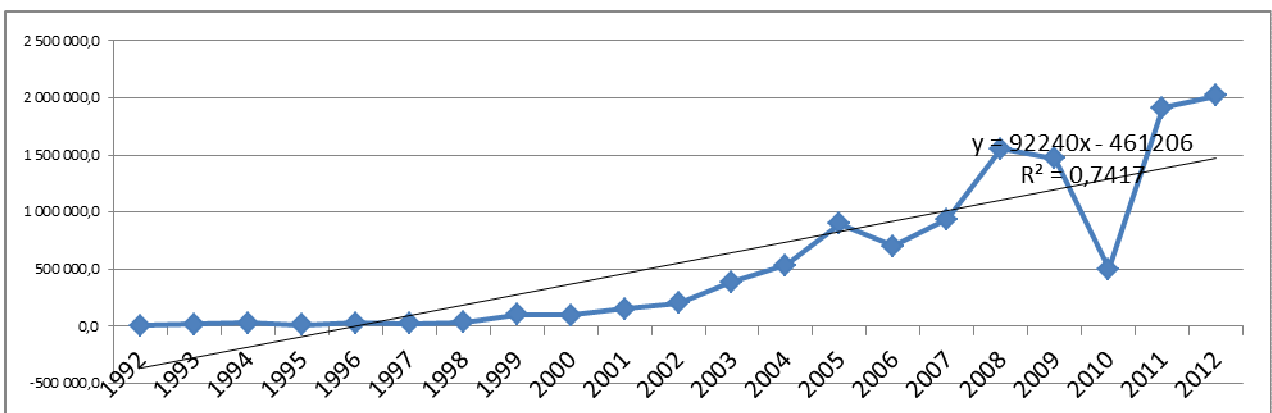

Diagramm 20. Yaponiya ilə idxal trendi

Daha ətraflı təhlil üçün biz Çinlə və Çinin yurisdiksiyası altında olan Honkonq və Tayvanla xarici ticarətə nəzər salaq.

Çünki görüldüyü kimi ixrac 33,5 milyon manat illik artımı şəraitində 42,4% yaxınlaşma əmsalıyla aşağı sabitliyə malikdir.

İdxal 28,6 milyon doll illik artımla yaxınlaşmalar 63,1%-in əmsalıyla ən möhkəm xarakterə malikdir. Belə, görüldüyü kimi Çin malları daxili bazarda yüksək tələbata malikdir və möhkəm mövqələrə malikdir.

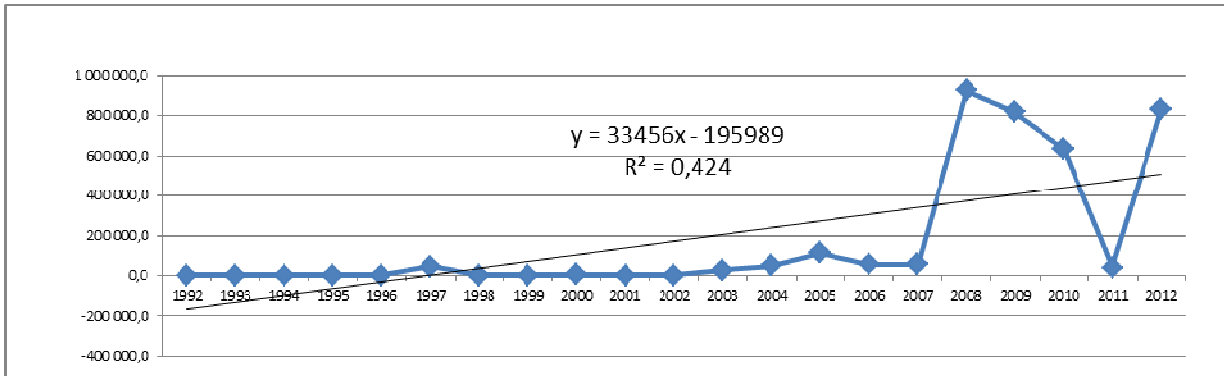

Diagram 21. Çin, Honkong və Tayvan ilə ixrac trendi

İdxalın illik artımı 28,6 milyon dollar və yaxınlaşmanın əmsalı 63,1% olduqda o zaman ən sabit xarakterə malik olur. Görüldüyü kimi Çin malları daxili bazarda yüksək tələbata və möhkəm mövqələrə malikdir.

Ölkəmizdə geoiqtisadi vəziyyətin formalaşmasında islam dünyası əhəmiyyətli rola malikdir. Bu ayrıca bir tədqiqat mövzudur və islam ölkələriylə bugünkü münasibətlər, onların geosiyasəti və qeoiqtisadiyyatı ciddi maraq doğurur. Şübhəsiz ki, bəhs edilən ölkələr öz geoiqtisadi strategiyasına Azərbaycanı daxil edərkən islam amilini də nəzərə alır.

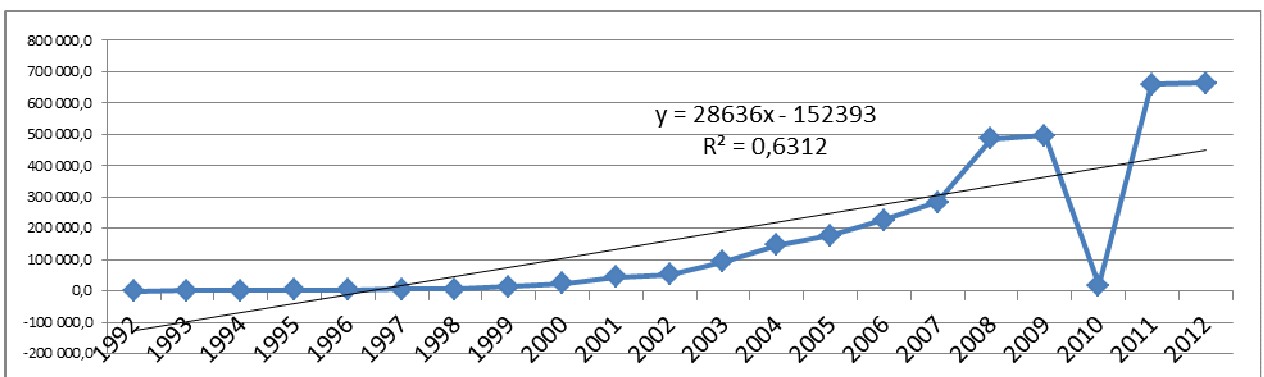
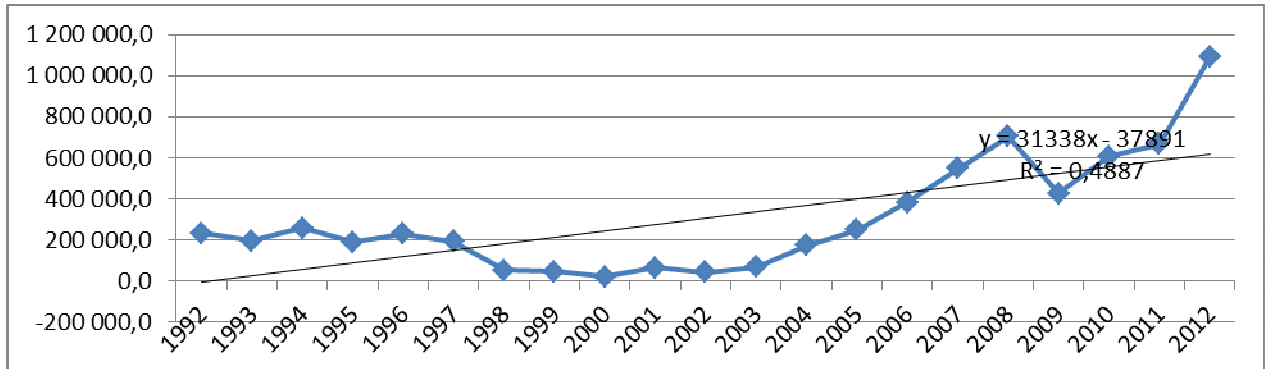

Diagram 22. Çin, Honkong və Tayvan ilə idxal trendi

Beləliklə, İslam ölkələriylə xarici ticarət əlaqələri bizim təhlilimizdə bu cür görünür. Diaqram 20-də görünür ki, ixrac münasibətlərini sabit adlandırmaq çətindir, çünki, yaxınlaşmanın əmsalı MDB ölkələriylə müqayisədə çox aşağı göstəricini- təxminən 50% -i təşkil etdi. Eyni zamanda ixracın artması 31 milyon doll təşkil etmişdir.

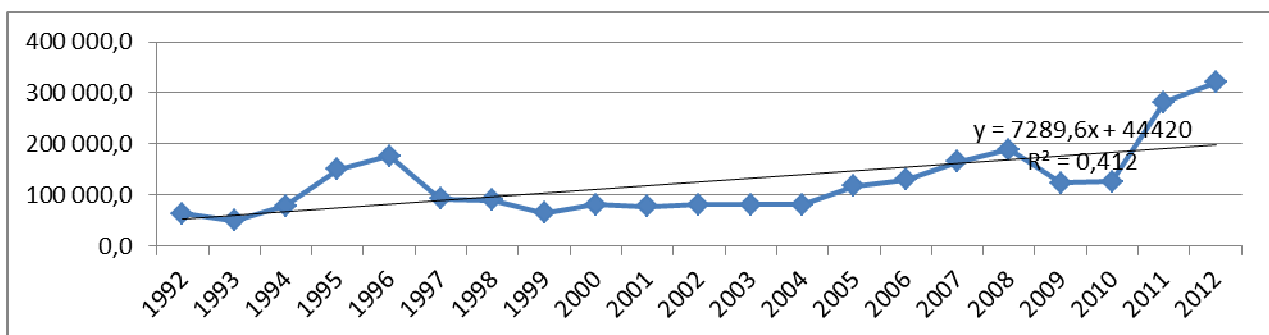
Diaqram 23-də ixraca analoji olan idxalın sabitliyinin göstəricisi təsvir edilmişdir, amma idxalın ən kiçik illik artımı ilə- təqribən 7,3 milyon dollarla.

Diaqram 23. İslam ölkələri ilə ixrac trendi

Belə vəziyyəti onunla izah etmək olar ki, bu ölkələrin daxili bazarlarında bizim ölkəmizdə istehsal edilmiş mallar yüksək rəqabət davamlılığına malik deyil. Blə bir nəticə çıxartmaq olar ki, xristian dünyasının ölkələri üçün xarici ticarətin aşağı səviyyəsi əslində bizim ölkəmizin geoiqtisadi cəlbediciliyini yüksəldir.

Tədqiqat işinin əvvəlki hissələrində artıq dediyimiz kimi, İran Azərbaycana geosiyasi və geoiqtisadi marağa malik olan ölkələrdən biridir. Xarici ticarətin təhlil geosiyasi marağın üstünlüyü faktını aşkara çıxarır. Öz mənafeyini güdürək İran qonşu Ermənistanla geoiqtisadi münasibətləri daha da artırır bə bununla da Azərbaycana müəyyən geosiyasi təzyiqlər yaradır .

Diaqram 24. İslam ölkələri ilə idxal trendi

Aparılan təhlillər göstərir ki, ABŞ, Avropa Birliyi ölkələri, öz geoiqtisadi strategiyasına nail olmaq üçün İran əsasən siyasi təzyiç rıçaqlarından istifadə edirlər. İqtisadi rıçaqlar əsasən Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar və TMK-lar vasitəsi ilə tətbiq edilir, Avropa Birliyi isə öz növbəsində avrointegrasiyanın üstünlüyü amilindən istifadə edir. İran Azərbaycana daha çox siyasi təzyiç amil kimi Ermənistandan istifadə edir, nəyin ki, iqtisadi. Rusiyaya gəlincə, bu ölkə öz arsenalında çoxşaxəli mexanizmlərə və böyük imkanlara malikdir. Belə ki, onun xarici ticarəti ən səmərəli struktura malikdir. Rusiya aktiv ticarət partnyoru və investoru olub, həmçinin Azərbaycana təsir üçün konkret təşkilatların fəvqündə duran (institutlardan kənar) imkanlardan istifadə edir. Belə vəziyyətdə Azərbaycan bu ölkələrin geoiqtisadi və geosiyasi siyasəti vektorlarını və onların təsir rıçaqlarını dəqiq müəyyən edərək, daha düşünülmüş və tarazlaşdırmış xarici siyasəti həyata keçirməlidir.

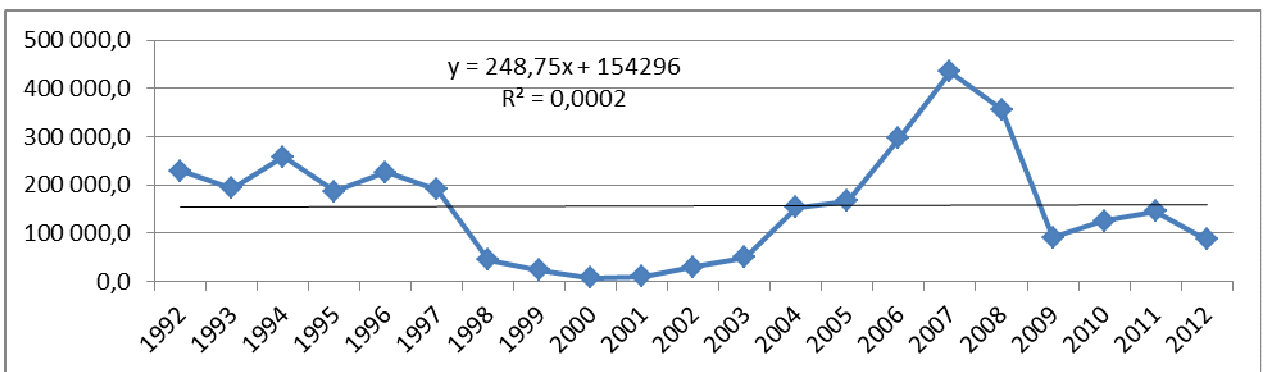

Diagram 25. İran İslam respublikası ilə ixrac trendi

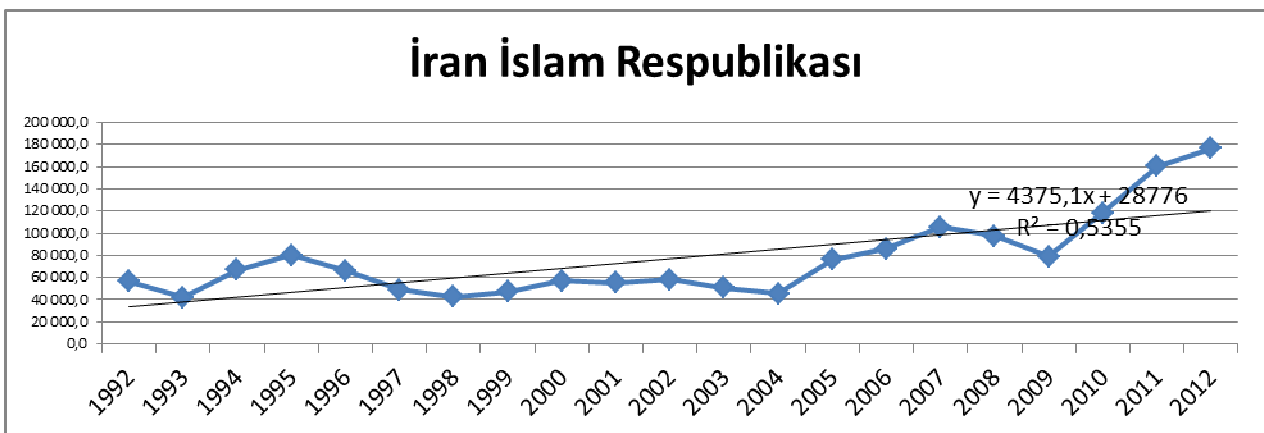

Diagram 26. İran İslam respublikası ilə idxal trendi

Bundan başqa, aparılmış tədqiqatlar əsasında belə nəticə çıxartmaq olar ki, 2000-2012-ci illər ərzində ticarət axınlarında baş verən dəyişikliklər əsasən sahələrarası xarakteri daşmışdır. Buradan belə qənaətə gəlmək olar ki, transformasiya dəyişiklikləri ilə bağlı olan struktur dəyişikliklər və resursların daha sonrakı yerdəyişmələri sahələr daxilində olmayıb, əsasən sahələr arasında baş vermişdir və potensial yüksək xərcləri əvvəlcədən müəyyən edir. Həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, bizim ölkəmiz regional və qlobal səviyyədə integrasiya proseslərindən, konkret olaraq Ümumdünya Ticarət Təşkilatına(ÜTT) daxil olmaqdan irəli gələn struktur dəyişikliklərini həyata keçirmək zərurəti ilə üzləşəcək .

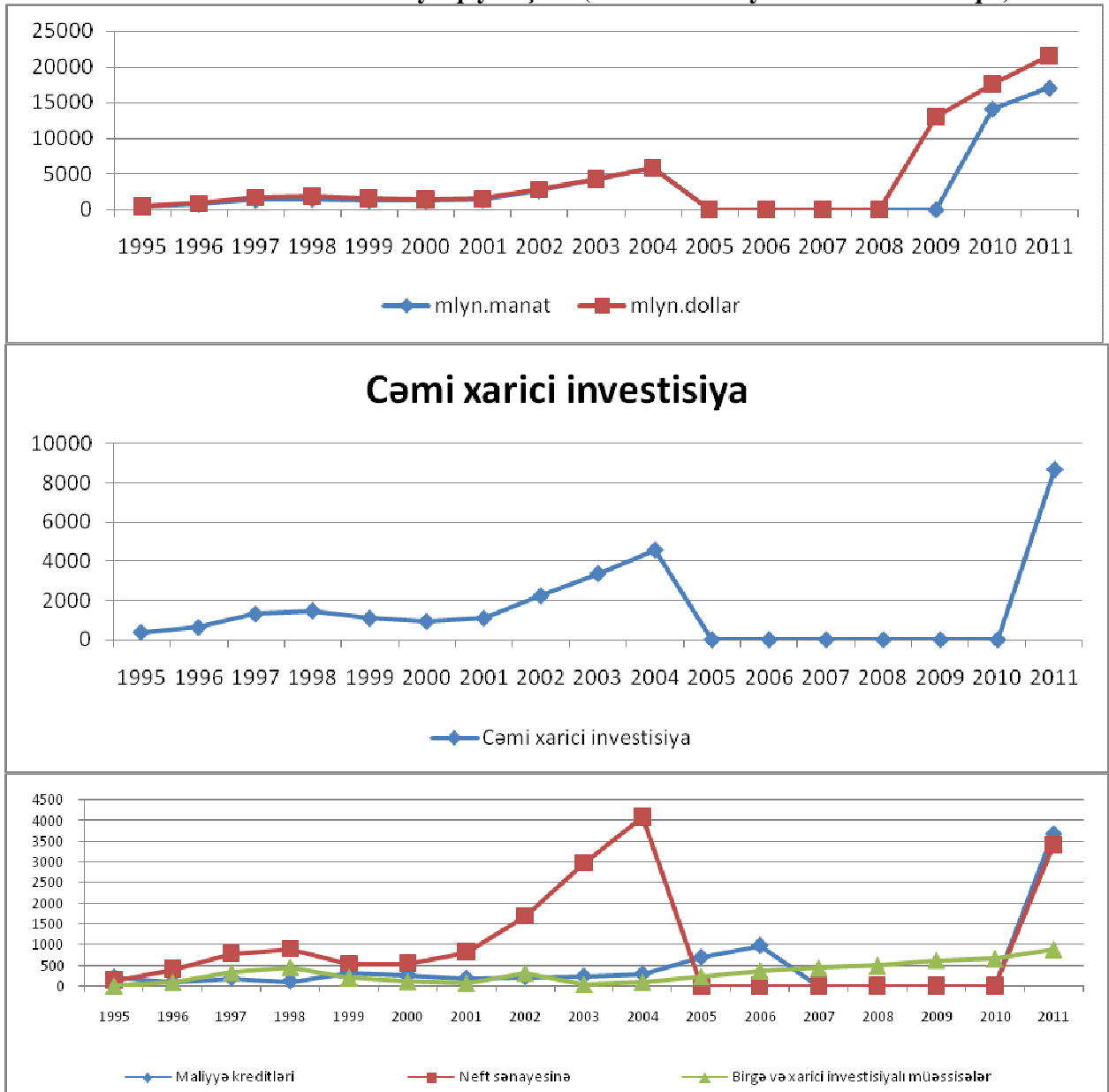
Müasir dövrdə Azərbaycan üçün xarici investisiya strategiyasının işlənilib hazırlanmasının əhəmiyyəti Azərbaycanın bu günkü inkişaf səviyyəsi və ölkədə neft gəlirləri ilə formalaşdırılmış sərmaye yığımı Azərbaycanın potensial sərmayədar ölkə olaraq mövqeyini xeyli gücləndirir. Belə ki, 1994-cü ildən etibarən ölkədə formalaşdırılan cəlbedici investisiya imkanları, şəffaf biznes mühiti və xarici sərmayədarların fəaliyyəti üçün yaradılmış investisiya mühiti Azərbaycanın 2003-cü ildən etibarən ciddi investisiya cəlb edən ölkəyə çevrilməsinə səbəb olmuşdur. 2006-cı ildən etibarən “Əsrin müqaviləsi”nin tamgücü ilə işə düşməsi nəticəsində ölkə iqtisadiyyatına maraq daha da artmış və Azərbaycan dünyanın bir çox nüfuzlu iqtisadi tədqiqat mərkəzlərinin hesabatlarında Qafqaz regionunda xarici investisiyalar üçün cəlbedici coğrafi mərkəz kimi səciyyələndirilməyə başlamışdır. Bu fikri statistik rəqəmlərlə dəstəkləsək 2003-cü ildə ölkə iqtisadiyyatına yönəldilmiş investisiyaların həcmi 4326,3 mln. ABŞ dolları olduğu halda, 2011-ci ildə bu rəqəm 21666,7 mln. ABŞ dolları olmuşdur.

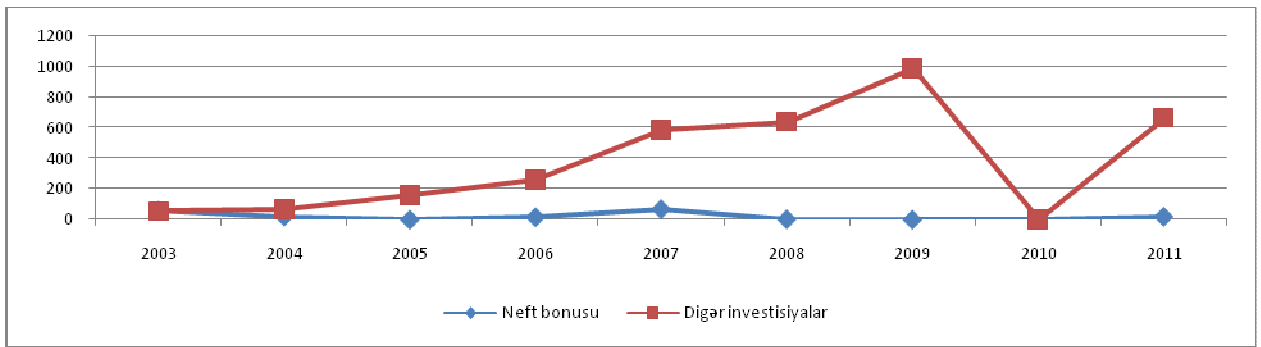
Qrafiklərdən görüldüyü kimi, 2003-2011-ci illər ərzində ölkəyə cəlb olunan xarici investisiya həcmində rəqəmlərlə ifadə olunan bu artışı ölkədə kifayət qədər iri həcmli sərmaye yığımı formalaşmışdır ki, bu da Azərbaycanın artıq investisiya cəlb edən ölkədən xaricə investisiya qoyan sərmayədar ölkə statusu qazanması üçün böyük perspektiv yaratmışdır.

Bütün qeyd olunanları nəzərə aldıqda, əminliklə deyə bilərik ki, regionun potensial xaricisərmayədarı olaraq Azərbaycan üçün xaricə investisiya qoyuluşları siyasətinin təhlil olunması, bu sahədə dünyada mövcud olan təcrübələrin öyrənilməsi və bu sahədə mövcud olan ən uğurlu təcrübələrin Azərbaycan reallığına uyğunlaşdırılması və səmərəli şəkildə tətbiqi müasir dövrdə ölkə üçün həyati əhəmiyyət kəsb edir.

Qrafik 3 (a, b, c, d)

Bütün mənbələr üzrə investisiya qoyuluşları (xarici investisiyalar nəzərə alınmaqla):

Azərbaycan üçün xarici investisiya qoyuluşlarının əhəmiyyətini müəyyənləşdirmək üçün ilk öncə beynəlxalq kapital ixracının dünya iqtisadiyyatında və ölkənin iqtisadi inkişafında rolunu göstərmək faydalı olacaqdır. Kapitalın beynəlxalq hərəkəti beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin forması olaraq beynəlxalq ticarət və işçi qüvvəsinin beynəlxalq miqrasiyasından çox sonralar ortaya çıxmasına baxmayaraq günümüzdə sərmayənin beynəlxalq hərəkəti və ölkədən kapital ixracı dünya iqtisadiyyatı və beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin əsas iqtisadi fəaliyyətlərindən biridir.

Belə ki, beynəlxalq investisiyalar beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin ən yeni obyektlərindən biri hesab olunmasına baxmayaraq xaricə sərmayə qoyuluşları XXI əsr dünya iqtisadiyyatını xarakterizə edən qloballaşma və beynəlxalq inteqrasiya proseslərinin müasir inkişaf səviyyəsinə çatmasında mühüm rol oynamış kateqoriyalardandır. Beynəlxalq investisiyalar qloballaşma və beynəlxalq inteqrasiyanın nəticəsi olaraq ortaya çıxan və müasir dünya iqtisadiyyatını xarakterizə edən əsas proseslər hesab olunan beynəlmillət istehsalın təşkili olunması və qlobal istehsal zəncirinin səmərəli fəaliyyət göstərməsini təmin etmək üçün əvəzsiz vasitə hesab olunur.

Fikrimizcə, ötən illər ərzində ölkədə formalaşdırılmış sərmayə yığıcı potensialının tam, səmərəli və doğru istifadəsi beynəlxalq iqtisadi sistemə fəal inteqrasiya olunan və regional iqtisadi güc olaraq dünya iqtisadiyyatında artıq müəyyən mövqeyə sahib olan Azərbaycan üçün beynəlxalq kapital hərəkətinin yuxarıda qeyd olunmuş üstünlüklərindən istifadə etmək üçün zəmin yaradaraq ölkənin makroiqtisadi göstəricilərinin yüksəldilməsinə, tədiyyə balansı və ümummilli məhsul strukturunda əsas gəlir gətirən fəaliyyət sahələrinin

məqsədyönlü istifadəsinin təmin olunmasına, habelə ölkə üçün strateji əhəmiyyət daşıyan iqtisadi fəaliyyət sahələrinin inkişaf etdirilməsinə təkan verə bilər. Son illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün aktual əhəmiyyət daşıyan iqtisadiyyatın diversifikasiyası məsələsi də xaricə investisiya qoyuluşları siyasətinin tədqiq olunması mövzusunun əhəmiyyətini son dərəcə artırır.

Bu gün Azərbaycanın müasir iqtisadi inkişaf mərhələsində bu dövrdə əldə olunmuş nailiyyətlərin, ölkəyə gəlmiş neft gəlirlərinin səmərəli istifadə olunmasına, gələcək uğurlar üçün zəmin yaradılmasına, sosial-iqtisadi tərəqqi üçün məqsədə müvafiq xüsusi inkişaf strategiyalarının, proqramlarının işlənilməsinə və bu proqramların optimal şəkildə reallaşdırılmasına, həmçinin, bu istiqamətdə doğru tərəfdaşlarla işləyərək düzgün strategiyaların seçilməsinə və ölkələrarası iqtisadi münasibətlər balansının qorunub saxlanmasına ehtiyac vardır.

3.3. Azərbaycan Respublikasının ixrac siyasətinin təkmilləşdirilməsi yolları və transmilləşmə proseslərinə qoşulması istiqamətləri

Həyata keçirilən transmilləşmə prosesləri dünyanın aparıcı dövlətlərinin iqtisadi və siyasi maraqlar sistemində daxil olan müstəqil Azərbaycan dövlətinə öz təhlükəsizliyi və digər dövlətlərlə qarşılıqlı faydalı əlaqələr yaratması üçün etibarlı beynəlxalq təminat qazanmağa imkan verdi. Müstəqil dövlət quruculuğunun həyata keçirilməsi və onun təhlükəsizliyi üçün daxili amilin müstəqillik iradəsi və əzmi, xarici amilin isə beynəlxalq təminat ilə müəyyənləşdiyi nəzərə alınarsa, onda bu gün müstəqil Azərbaycan dövlətinin qorunması və inkişafını şərtləndirən hər iki amilin təmin edilməsi və möhkəmləndirilməsi yolunda əsaslı addımların atıldığını qeyd etmək olar.

2011-ci ilin 26-29 yanvar tarixlərində İsveçrənin Davos şəhərində Ümumdünya İqtisadi Forumu çərçivəsində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin rəhbərliyi altında nümayəndə heyəti iştirak etmiş və sayca 41-ci olan “Yeni reallıq üçün ümumi normalar” devizi altında keçirilən 2011-ci il Dünya İqtisadi Forumu,

müasir dövrün siyasi-iqtisadi problemlərinin, qlobal inkişafın doğurduğu əsas problemlərin həlli üçün işgüzar tərəfdaşlığın genişlənməsi ilə bağlı, o cümlədən yeni iqtisadi perspektivlər və hərtərəfli inkişaf siyasətinin müəyyənləşdirilməsi, “Böyük 20”-liyin gündəliyinin dəstəklənməsi, qlobal risklərdən qorunma şəbəkəsinin yaradılması kimi məsələlərə həsr edilmişdir.

2011-ci il iyun ayında keçirilən Ümumdünya İqtisadi Forumu (Davos) çərçivəsində Avstriyanın Vyana şəhərində keçirilmiş Avropa və Mərkəzi Asiya Forumunda Avropa və Mərkəzi Asiya, o cümlədən Cənubi Qafqazın iqtisadi inkişaf vəziyyəti, əsas iqtisadi problemləri, enerji təhlükəsizliyi məsələləri və s. müzakirə edilmişdir.

Əsas istiqamətlərdən biri olan Müstəqil Dövlətlər Birliyi (MDB) təşkilatı çərçivəsində bir sıra layihələrin həyata keçirilməsi davam etdirilmişdir. Belə ki, MDB-nin 2020-ci ilədək İqtisadi İnkişaf Strategiyasının ikinci mərhələsinin (2012-2015-ci illər) həyata keçirilməsi üzrə Tədbirlər Planı layihəsi hazırlanmışdır.

2011-ci il ərzində MDB-nin Hökumət Başçıları Şurasının 2 iclası, İqtisadi Şuranın bir neçə iclası keçirilmişdir.

18 oktyabr 2011-ci il tarixində Rusiyanın Sankt-Peterburq şəhərində keçirilmiş Müstəqil Dövlətlər Birliyinin Hökumət Başçıları Şurasının növbəti iclasında Azad ticarət zonası haqqında Saziş, Müstəqil Dövlətlər Birliyinin 2020-ci ilə qədər dövr üçün iqtisadi inkişaf strategiyasının ikinci mərhələsinin (2012-2015-ci illər) həyata keçirilməsi üzrə Tədbirlər Planı, MDB üzv-dövlətlərinin 2020-ci ilədək dövr üçün innovasiya əməkdaşlığı üzrə dövlətlərarası proqramı, 20 noyabr 2009-cu il tarixində imzalanmış “Müstəqil Dövlətlər Birliyində malın mənşə ölkəsinin müəyyən edilməsi Qaydaları haqqında Saziş”ə dəyişikliklər edilməsi haqqında Protokol, MDB üzv-dövlətlərində dəmir yol nəqliyyatının 2020-ci ilə qədər strateji inkişafı Konsepsiyası, MDB üzv-dövlətlərində valyuta tənziimi və valyuta nəzarəti sahəsində siyasətin əsas prinsipləri haqqında Saziş, Dünya maliyyə böhranının nəticələrinin aradan qaldırılması üzrə MDB üzv-dövlətlərinin birgə tədbirlər planı və bir sıra digər sənədlər müzakirə edilmişdir.

9 dekabr 2011-ci il tarixində Rusiyanın Moskva şəhərində Müstəqil Dövlətlər Birliyinin İqtisadi Şurasının növbəti iclası keçirilmişdir. İclasda bir sıra sənəd layihələri müzakirə olunmuşdur.

2010-cu ilin dekabr ayında Türkiyənin İstanbul şəhərində keçirilmiş İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının (İƏT) 11-ci Zirvə Görüşündə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin başçılığı altında nümayəndə heyətinin iştirakı zamanı ölkəmizin İƏT-in Ticarət və İnkişaf Bankına (ECOBANK) qoşulması barədə qərar qəbul edildiyini nəzərə alaraq, bu istiqamətdə bir sıra işlər aparılmışdır. Azərbaycan Respublikasının ECOBANK-ın nizamnamə kapitalında iştirakının 3%-ə çatdırılması məsələsi aidiyyəti qurumlarla razılaşdırıldıqdan sonra, üzv olma prosesinin proseduralarına müvafiq olaraq, Azərbaycan Hökuməti adından niyyət məktubu Banka ünvanlanmışdır.

2011-ci ildə Türkdilli Dövlətlərin Biznes Şurası yaradılmışdır. Təşkilat çərçivəsində Qazaxıstanda Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının (TDƏŞ) Zirvə Toplantısı və İqtisadiyyat nazirlərinin ilk görüşündə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev iştirak etmiş və Almatı Bəyannaməsi imzalanmışdır. Sənəd türkdilli dövlətlərin bir sıra beynəlxalq və regional məsələlər üzrə razılaşdırılmış mövqeyini, iqtisadi və mədəni-humanitar sahələrdə əməkdaşlıq istiqamətlərini müəyyənləşdirmişdir.

Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının 2011-ci il aprel ayında İstanbulda keçirilmiş Ticarət və İqtisadi Əməkdaşlıq üzrə İşçi Qrupunun iclasında ölkələr arasında iqtisadi-ticarət əməkdaşlığı müzakirə edilmiş, İşçi Qrupunun Əsasnaməsinin yekun variantı hazırlanmışdır.

2011-ci il ərzində Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (AYİB) ilə əməkdaşlıq çərçivəsində mühüm tədbirlər görülmüşdür. Belə ki, Bankının Çağırışa Elan Olunmuş Səhmlərə abunə yazılışı ilə bağlı müvafiq dövlətdaxili prosedurlar həyata keçirilmiş, Türkiyə tərəfindən AYİB-in Direktorlar Şurasında yeni Ölkələr Qrupu yaratmaq təşəbbüsü dəstəklənmiş və Türkiyə tərəfindən hazırlanmış yeni “Ölkələr Qrupu Razılaşma Sənədi”nin imzalanması istiqamətdə müvafiq addımlar atılmışdır.

Həmçinin, 2011-ci ilin 15 dekabr tarixində Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı ilə Azərbaycan Hökuməti arasında “Azərbaycanın regional yollarının yenidən qurulması” layihəsi üzrə 750 mln. ABŞ dolları məbləğində 3 tranşlı kreditin ayrılması ilə bağlı Kredit Sazişi imzalanmışdır.

2011-ci il ərzində İslam İnkişaf Bankı ilə əməkdaşlıq çərçivəsində “Naxçıvan MR-də selə qarşı tədbirlər, suvarılan ərazilərin modernizasiyası və genişləndirilməsi” layihəsi üzrə 64.83 mln. ABŞ dolları məbləğində Kredit Sazişinin imzalanmış, “Azərbaycanın 6 rayonunda su təchizatı və kanalizasiya sisteminin bərpası” layihəsi üzrə 200.05 mln. ABŞ dolları məbləğində Kredit Sazişinin şərtləri və , “Kənd Yerlərinin Kompleks İnkişafı-2” layihəsinin Texniki İqtisadi Əsaslandırma sənədlərinin hazırlanması üçün texniki yardımın ayrılması üzrə razılıq əldə edilmişdir. Bunlarla yanaşı Azərbaycan Respublikasının İslam İnkişaf Bankı Qrupuna daxil olan Ticarətin Maliyyələşdirilməsi üzrə Beynəlxalq İslam Korporasiyasına (İTFC) və və Investisiyaların və İxrac Kreditlərinin Sığortalanması üzrə İslam Korporasiyasına (İCIEC) üzv olunması ilə bağlı işlər görülmüşdür. Həmçinin, İnkişaf üzrə İslam Həmrəylik Fonduna (İSFD) maliyyə dəstəyinin göstərilməsi və Özəl Sektorun İnkişafı üzrə İslam Korporasiyasının (İCD) əlavə səhmlərin alınması istiqamətində müvafiq tədbirlər həyata keçirilmişdir..

2011-ci il ərzində Dünya Bankı ilə Azərbaycan Hökuməti arasında “Kapital Bazarının müasirləşdirilməsi” layihəsi üzrə 12 mln. ABŞ dolları məbləğində, “Sudan istifadə edənlər birliklərinin inkişafına dəstək” layihəsi üzrə 80 mln. ABŞ dolları məbləğində, “Ədliyyə sisteminin müasirləşdirilməsi” layihəsi-Əlavə Maliyyələşmə üzrə 33.4 mln. ABŞ dolları məbləğində, “Məcburi köçkünlərin yaşayış şəraiti və gəlir imkanlarının dəstəklənməsi” layihəsi üzrə 50 mln. ABŞ dolları məbləğində Kredit Sazişləri imzalanmışdır.

Eyni zamanda Asiya İnkişaf Bankı ilə Azərbaycan Hökuməti arasında “Yol-şəbəkəsinin inkişafı Proqramı- 3-cü tranş” üzrə 200 mln. ABŞ dolları məbləğində “Su təchizatı və kanalizasiya investisiya proqramı” üzrə isə 300 mln. ABŞ dolları məbləğində kreditin ayrılması Bank tərəfindən təsdiq edilmişdir.

Həmçinin 2011-ci il ərzində Çexiyanın Komerçni Bankı ilə Azərbaycan Hökuməti arasında “Avtomobil yolları infrastrukturunun inkişafı (Hacıqabul-Kürdəmir avtomobil yolu)” layihəsi üzrə 318.652 mln. ABŞ dolları məbləğində, Fransanın BNP Paribas Bankı ilə Azərbaycan Hökuməti arasında “İlk telekommunikasiya peykinin hazırlanması” layihəsi üzrə 116.615 mln. ABŞ dolları məbləğində, Fransanın Societe Generale Bankı ilə Azərbaycan Hökuməti arasında “İlk telekommunikasiya peykinin orbitə çıxarılması” layihəsi üzrə 98.0 mln. ABŞ dolları məbləğində, Abu-Dabi İnkişaf Fondu ilə Azərbaycan Hökuməti arasında “Şirvan şəhərində 780 Mvt gücündə Buxar-Qaz Elektrik Stansiyasının tikintisi” layihəsi üzrə 60.7 mln. ABŞ dolları məbləğində Kredit Sazişləri imzalanmışdır.

2011-ci ildə beynəlxalq donör təşkilatları ilə əməkdaşlıq davam etdirilmişdir. Belə ki, əksər donorlarla əməkdaşlıq üçün layihələrlə bağlı dövlət orqanlarının ehtiyacları müəyyən edilmiş; Azərbaycanda Maliyyə Xidmətləri İstehlakçılarının Müdafiəsinin Gücləndirilməsi və Maliyyə məsələləri üzrə Bacarıqların Artırılması və Azərbaycan Əhalisinin Maliyyə Savadlılığı və Maliyyə Bacarıqlarının Gücləndirilməsi üçün Dünya Bankı tərəfindən təqdim edilmiş Tədbirlər Planlarının layihələrinə, ABŞ-ın Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi (USAID) ilə Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi arasında birgə maliyyələşdirilməsi təklif edilən Anlaşma Memorandumunun layihəsinə, Fransanın ADETEF təşkilatının təklif etdiyi Çərçivə Sazişinin layihəsi, BMT-nin İnkişaf Proqramının (BMTİP) Azərbaycan üçün Ölkə proqramı üzrə Fəaliyyət Planının layihəsinə, BMT-nin Azərbaycandakı Nümayəndəliyi tərəfindən təqdim edilmiş “Yaşıl iqtisadiyyat üçün Beynəlxalq Mərkəz” layihəsinə, “Qərbi Avrasiyada dabaq xəstəliyinə qarşı qabaqcıl nəzarət yolunun irəliləyişinə yardım etmək məqsədilə Cənubi Qafqaz ölkələrində dabaq xəstəliyinə nəzarətin gücləndirilməsi” layihəsinə, Koreya Hökumətinin İnkişafa Rəsmi Yardım layihəsi çərçivəsində Azərbaycan Respublikasının Hökumətinə qanunların və digər normativ aktların təkmilləşdirilməsi sahəsində yardım göstərilməsi məsələlərinə baxılmışdır.

BMT-nin İnkişaf Proqramı (BMT İP), BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatının (FAO), Almaniya Beynəlxalq Əməkdaşlıq Cəmiyyəti (GİZ), Avropa

İttifaqı və BMT-nin İnkişaf Proqramı (UNDP), Asiya İnkişaf Bankı (AİB), Koreya Beynəlxalq Əməkdaşlıq Agentliyi (KOİCA), Yaponiya Beynəlxalq Əməkdaşlıq Agentliyi (JICA), ABŞ-ın Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi (USAID) ilə təlim və seminarlar istiqamətində əməkdaşlıq edilmişdir.

2011-ci il 22-24 noyabr tarixlərində Bakıda Mərkəzi Asiya Regional İqtisadi Əməkdaşlıq (CAREC) Proqramının 10-cu yubiley Nazirlər Konfransı keçirilmişdir. Sözügedən konfransda Asiya İnkişaf Bankının Prezidenti Haruhiko Kuroda və CAREC Proqramına daxil olan bütün 10 ölkənin (Azərbaycan, Qazaxıstan, Çin, Tacikistan, Qırğızıstan, Özbəkistan, Əfqanıstan, Monqolustan, Pakistan, Türkmənistan) yüksək səviyyəli nümayəndə heyətləri iştirak etmişdir. Eyni zamanda, Proqrama dəstək verən digər beynəlxalq təşkilatlar da (Dünya Bankı, Beynəlxalq Valyuta Fondu, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramı, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, İslam İnkişaf Bankı) konfransda yüksək səviyyəli nümayəndə heyəti ilə təmsil olunmuşlar. Tədbirin 2-ci günü, 2011-ci il 23 noyabr tarixində Nazirlər Konfransında iştirak etmiş Asiya İnkişaf Bankının Prezidenti və nümayəndə heyətlərinin başçıları Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən qəbul edilmişdir.

Eyni zamanda, Koreya Respublikası ilə əməkdaşlığa başlandığı dövrdən bu günə kimi ümumi məbləği 40,88 milyon ABŞ dolları təşkil edən 8 Qrant Razılaşması imzalanmışdır ki, bunlardan ümumi məbləği 33,38 milyon ABŞ dolları təşkil edən 4 Qrant Razılaşması 2011-ci ildə imzalanıb və təsdiq edilib. İcrasına 2011-ci ildə başlanmış layihələrə isə aşağıdakılar daxildir:

2011-2013-cü illərdə həyata keçiriləcək İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin benefisiarı olduğu “Xüsusi İqtisadi Zonaların və Sənaye Parklarının yaradılması” layihəsi;

2011-2013-cü illərdə həyata keçiriləcək Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsinin benefisiarı olduğu “Azərbaycanda Əqli Mülkiyyət Hüquqlarının Avtomatlaşdırılması” layihəsi;

2011-2013-cü illərdə həyata keçiriləcək Azərbaycan Texniki Universitetinin benefisiarı olduğu “Təhsil İnformasiya Sisteminin Yaradılması” layihəsi;

2011-2014-cü illərdə həyata keçiriləcək “Azərsu” ASC-nin benefisiarı olduğu “Abşeron yarımadasında Su çatışmazlığı üzrə ümumi həll” layihəsi.

Bundan başqa, icrasına yeni başlanılmış qrant layihələrə İslam İnkişaf Bankının “Azərbaycanda pambıq sortlarının və səmərəli becərmə texnologiyasının kiçik fermer təsərrüfatlarında tətbiqi və yayılması”, “Ucar - Zərdab - Ağcabədi avtomobil yolunun genişləndirilməsi və yenidən qurulması üzrə Texniki-İqtisadi Əsaslandırmanın hazırlanmasına dair Texniki Yardım” layihələrini aid etmək olar.

Qeyd edək ki, Yaponiya Beynəlxalq Əməkdaşlıq Agentliyi (JICA) tərəfindən “Ərzaq Məhsullarının İstehsalının Artırılması üçün Qrant Yardımı” Proqramı üzrə qrant razılaşması çərçivəsində 2011-ci ildə artıq 9-cu belə bir tranş həyata keçirilmişdir.

Eləcə də, Çin Xalq Respublikası Hökuməti tərəfindən texniki yardım layihəsinin həyata keçirilməsinə başlanılmışdır. Texniki yardım hesabına 130 ədəd məişət tullantıları daşıyan, 13 ədəd sudaşıyan və 20 ədəd çirkab suları soran nəqliyyat vasitələrinin Azərbaycana gətirilməsi razılaşdırılmışdır. Hal-hazırda həmin texnikanın Azərbaycana gətirilməsi üçün müvafiq tədbirlər görülür.

Hesabat dövründə Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası tərəfindən İsveçrə İqtisadi Məsələlər Katibliyinin (SECO) qrantı hesabına “Ali Audit Qurumlarının İnkişafı” qrant layihəsinin icrasına başlanmışdır. Qrantın məqsədi ölkənin ali audit institutu olan Hesablama Palatasının potensialını gücləndirməkdən, dövlət resurslarının idarə edilməsində şəffaflığı və hesabatlılığı artırmaqdan ibarətdir.

2011-ci ildə imzalanmış daha bir qrant sazişi İmmunlaşdırma üzrə Qlobal Alyansının (VİQA) tərəfindən maliyyələşdirilən ictimai səhiyyə sisteminin gücləndirilməsi istiqamətində aparılacaq Azərbaycanda səhiyyə sisteminin gücləndirilməsi, maliyyə vəsaitlərinin idarə olunmasının nizamlanması layihəsinin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur.

Ölkədə baş verən struktur dəyişikliklərini xarakterizə edən əsas göstəricilərdən biri dünya iqtisadi sistemində hansı məhsullarla ölkənin inteqrasiya etməsinin səviyyəsidir. Milli iqtisadiyyatın dünya təsərrüfat sistemi ilə qarşılıqlı əlaqəsi iqtisadiyyatın mürəkkəb sferalarından biridir. Buradan da bu sferaya dövlətin çox müdaxilə etməsi ənənəvi xarakter

daşıyır. Tənzimləmə sistemi də dövlətin xarici iqtisadi əlaqələr siyasətinə əsaslanır. Dövlət xarici iqtisadi əlaqələrin tənzimləmə rejimini müəyyən edir və ölkənin beynəlxalq əmək bölgüsündə iştirakını optimallaşdırır. Xarici iqtisadi əlaqələrin dövlət tənzimlənməsi müxtəlif mexanizmlərin vasitəsi ilə həyata keçirilir.

90-cı illərdə sovet dövründən qalan iqtisadi qapalılığı aradan qaldırmaq məqsədi ilə Azərbaycan hökuməti müəyyən tədbirlər həyata keçirməyə başladı. İlk növbədə xarici ticarət sahəsində dövlət inhisarı ləğv edildi. Xarici iqtisadi siyasətin əsas istiqaməti kimi xarici iqtisadi fəaliyyətin liberallaşdırılması seçildi və bununla da bazar mexanizmlərindən istifadə etmək üçün imkan yaradıldı. Xarici ticarətin və valyuta axınının dövlət tənzimlənməsi sistemi formalaşdırıldı. Bu sistem, bir tərəfdən, təsərrüfat subyektlərinə sərbəst xarici ticarət əməliyyatları aparmağa və, digər tərəfdən, dövlətə idxal-ixrac və valyuta əməliyyatları üzərində nəzarət etməyə imkan verməli idi. Lakin Respublika bir çox çətinliklərlə üzləşdi. Belə ki, xarici ticarət kadrları çatışmırdı, infrastrukturlar tam formalaşdırılmamışdır (gömrük, qanunvericilik bazası, valyuta orqanları, müfəttişlik və i.a.). Əsas problemlərdən biri ondan ibarət idi ki, daxili qiymətlər dünya qiymətlərindən kəskin sürətdə fərqlənirdi. Sovetlər dövründə xammalın, yanacaq, ərzaq məhsulunun daxili qiyməti dünya qiymətlərindən aşağı idi. Sənaye istehlak mallarının qiymətləri, əksinə, yüksək idi. Bu da ixracatçıların və idxalçıların normal bazar motivasiyasını pozurdu. Xammalın və yanacağın ölkədən kənara aparılması ixracatçılar üçün sərfəli idi, xarici qiymətlərin daxili qiymətlərdən yüksək olmasına görə ərzaq və digər zəruri malların ölkəyə gətirilməsi rentabelli olmurdu. 1992-1993-cü illərdə Respublikada idxala və ixraca müəyyən məhdudiyətlər qoyulurdu. 1991-ci ildən ixracdan əldə olunan valyuta bilavasitə müəssisələrin hesabına daxil olurdu. Onun müəyyən hissəsi məcburi qaydada dövlətə satılırdı. Sonradan valyutanın məcburi satışı mülkiyyət formasından asılı olmayaraq, bütün müəssisələr üçün ləğv olundu. Müəssisələr dövlət büdcəsi ilə hesablaşmaları həyata keçirdikdən sonra qalan valyutaya özləri sərəncam verməyə başladılar. 1991-1993-cü illərdə bütün müəssisə və təsərrüfat təşkilatlarına tapşırılmışdır ki, istehsal etdikləri məhsulları tender əsasında və ya əmtəə birjalari vasitəsilə satsınlar. Ancaq müəssisələr birjalari xidmətindən istifadə etməkdə iqtisadi cəhətdən maraqlı olmadılar. Daxili bazarda mal qıtlığı olduğuna görə müəssisə rəhbərləri istehsal olunan məhsulu öz maraqları daxilində konkret satıcıya verirdilər. 1992-ci ildə strateji əhəmiyyətli malların ixracı ölkənin Xarici

İqtisadi Əlaqələr Nazirliyinə həvalə olundu. 1994-cü ildə xarici ticarət sahəsində dövlət öz strategiyasını dəyişirdi və bu funksiyanı dövlət öz üzərindən götürdü. «Xarici ticarətin sərbəstləşdirilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 5 aprel 1994-cü il tarixli fərmanına əsasən Respublikanın ixracat potensialının əsasını təşkil edən strateji əhəmiyyətli malların (neft, neft məhsulları, qara və əlvan metallar, bir sıra kimya məhsulları, pambıq mahıçı və s.) Respublikadan bütün hüquqi şəxslər tərəfindən sərbəst ixrac olunmasına icazə verildi. Onlar satdıqları malların dəyəri ödənildikdən və ya geri çağrılmayan akkreditiv açıldıqdan sonra Respublikadan kənara göndərə bilirdilər. Respublikanın iqtisadiyyatına xələl gətirməmək və müəssisələrin fəaliyyətini təmin etmək üçün strateji mallara olan daxili tələbatın həcmi mərkəzi dövlət orqanları tərəfindən müəyyən edilirdi və hökumət isə təsdiq edirdi. Bəzi metal mal qrupları istisna olmaqla, ixrac kvotaları qoyulurdu. Tədricən xarici iqtisadi münasibətlərin infrastrukturunun və kadr hazırlığının normativ-hüquqi bazası formalaşdı. Hal-hazırda Azərbaycanda xarici ticarətin tənzimlənməsinin əsas vasitəsi kimi idxal rüsumlarıdır. İxrac rüsumları ləğv edilmişdir. Xarici ticarətin lisenziyalaşdırılması, kvotaların qoyulması, müxtəlif qeyri-tarif vasitələrinin tətbiqi sistemi ləğv edilmişdir. Daxili tələbatın tənzimlənməsinə də son qoyuldu. Hazırda Rusiya, Ukrayna, Gürcüstan və Qazaxıstanla bağlanmış azad ticarət sazişinə uyğun olaraq, həmin ölkələrdən Azərbaycana gətirilən, Azərbaycandansa həmin ölkələrə göndərilən mallar (protokolla müəyyən edilmiş mallardan savayı) idxal rüsumlarına cəlb edilmir. Avropa Birliyi ilə Azərbaycan arasındakı sazişə görə bu ölkələrdən daxil olan əvəzsiz maliyyə və texniki yardımlar, qrantlar, kreditlər və borclar hesabına alınan, habelə investisiya təyinatlı mallar da gömrük vergi və rüsumlarından azaddır. Bura kənd təsərrüfatını inkişaf etdirmək üçün gətirilən yem, toxum, gübrə, həmçinin maşın və mexanizmləri də əlavə etmək olar. Gömrük siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri tarif tənzimlənməsidir. İndi istehsalçı dövlət və özəl müəssisələr tam sərbəstdirlər. Yerli istehsalçıların maraqlarını qorumaq üçün gömrük tariflərinə dövlət müəssisələri və özəl sektorun nümayəndələrinin iştirakı ilə yenidən baxıldıqdan sonra artıq neçə vaxtdır beynəlxalq təcrübədə özünü doğruldan differensiallaşdırılmış tarif sistemindən istifadə edilir. 1997-ci ildən gömrük vergi və rüsumlarının vergitutma bazası yalnız idxal əməliyyatlarıdır. Amma idxalın həcmnin artmasına (məsələn, 2002-ci ildə 1998-ci ilə nisbətən 30 faiz çox olub) baxmayaraq, yuxarıda qeyd etdiyimiz səbəblər üzündən onların çox hissəsi gömrük vergi və

rüsumlarına cəlb olunmur. Məsələn, 2002-ci ildə gömrük vergi və rüsumlardan azad olmuş malların həcmi ümumi idxalın 59,1 faizini təşkil edib. 2003-cü ildə bu rəqəmin daha yüksək olacağı gözlənilir. Ancaq qaçaqmalçılıq, gömrük və vergi qanunvericiliyinin pozulması halları geniş yayılmışdır [10, 26.09.03]. Yalnız bir faktı göstərək: əgər 1995-ci ildə gömrük orqanları 1200 gömrük hüquqpozmaları faktı (onlardan 110-u qaçaqmalçılıqla bağlıdır) aşkar etmişlərsə, 2002-ci ildə 2859 belə halın üstü açılmışdır ki, onların 139-u cinayət xarakterli olmuşdur. Alveri qanunsuz edildiyi üçün 4,3 milyon qutuya yaxın siqaret, 493 min ədəd spirtli içki, 87,3 min litr spirt, külçə və zinət əşyaları şəklində 50 kiloqramdan artıq qızıl, 27,3 ton gümüş, 340 ton əlvan metal, 1,8 milyon ABŞ dolları, 5625 ədəd mədəni sərvət, 1 tondan çox balıq kürüsü, 450 tona yaxın neft məhsulları, həmçinin xeyli hərbi sursat, dərman preparatları tutulmuşdur. Gürcüstanın vergi və yığım üzrə parlament komissiyasının sədr müavini Cambula Bakuradzenin fikrincə, Gürcüstan bazarında satılan neft məhsullarının təxminən 60-70% ölkəyə qeyri-qanuni yollarla daxil olur və bunun çox hissəsi qaçaqmalçılıqla dəmiryolu və avtonəqliyyat vasitəsi ilə Azərbaycandan daxil olur. İndi istehsalçı dövlət və özəl müəssisələr tam sərbəsdirlər. Onlar bazarları və partnyorları özləri sərbəst seçirlər və əməliyyatların nəticələrinə görə müstəqil cavabdehlik daşıyırlar. Gömrük Məcəlləsi, «Gömrük tarifləri haqqında» (20.06.1995-ci il), «İdxal-ixrac əməliyyatlarının tənzimlənməsi haqqında» və «Valyuta tənzimlənməsi haqqında» qanunlar qəbul edilmişdir. 1996-cı ildə Azərbaycanda gömrük rüsumu idxalın orta hesabla 9,6 faizini, 2000-ci ildə 3,9 faizini təşkil etmişdir. Bu da inkişaf etmiş ölkələr üçün xarakter səviyyədir. İndi Azərbaycanda xarici ticarət qaydaları tamamilə liberallaşdırılmışdır. Son illərdə Azərbaycanın iqtisadi strukturunda baş vermiş dəyişikliklərin xarici ticarət əlaqəsinə təsirini xarakterizə edən göstəricilər 3.5-3.7 sayılı cədvəllərdə və əlavə 6-da verilir. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin istifadə etdiyi metodikaya əsasən artım tempi ixtisar və idxalın cari qiymətlərlə hesablanmış həcmində görə müəyyən edilir. Bu cədvəldə müqayisə üçün ümumi daxili məhsulun da artım tempi cari qiymətlərə görə hesablanmış və verilmişdir. İxtisar və idxalın artım tempi Dövlətstatkom tərəfindən cari qiymətlərdə hesablanmış zəncirvari indekslər metodu əsasında müəyyən edilmişdir. 2001-ci ildə 1995-ci illə müqayisədə Azərbaycanın xarici ticarət dövriyyəsi cari qiymətlərdə 2,9 dəfədən çox artmışdır, o cümlədən, ixtisar 3,6, idxal 1,7 dəfə yüksəlmişdir. 1995-ci ildə Azərbaycan Respublikasında ümumi daxili məhsulun dördü birindən çoxu,

2001-ci ildə 40 faizdən çoxu ixrac edilmişdir. İdxalın xüsusi çəkisi isə az da olsa aşağı düşmüşdür. Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin Planlaşdırma Nazirliyinin məlumatına görə hər il həmin ölkədən 111 milyon dollarlıq, əsasən istehlak malları Azərbaycana idxal edilir. Özü də bu göstərici sabit olaraq artır. 2000-ci ildə Azərbaycanın xarici ticarət dövriyyəsinin yalnız 15 faizi dövlət müəssisələri tərəfindən həyata keçirilmişdir. Ölkənin xarici ticarət dövriyyəsinin mal qrupları üzrə strukturunun ətraflı təhlili göstərir ki, 2001-ci ildə ölkə ixracının 92 faizini xam neft və neft emalı məhsulları təşkil edir. «Mineral yanacaq, neft və neft emalı məhsulları» mal qrupunun ixracında əsas yeri xam neft tutur. Müsbət xarici ticarət saldosu da məhz «Mineral yanacaq, neft və neft emalı məhsulları» qrupunun hesabına yaranmışdır. Digər mal qrupları üzrə xarici ticarət dövriyyəsinin defisiti 854,2 mln. ABŞ dolları məbləği qədərdir. Özü də bu mal qrupları üzrə defisit ildən ilə əhəmiyyətli dərəcədə artaraq, 1995-ci ilə nisbətən 2001-ci ildə 2,7 dəfə çox olmuşdur. Qeyri-neft məhsul qrupları üzrə ixracın həcmi 1995-ci ildəki 265,3 mln. ABŞ dollarından 2001-ci ildə 196 mln. dollara qədər azalmışdır (cədvəl 3.6). 2001-ci ildə ixracda ikinci yeri (56,8 mln. ABŞ dolları) «Ərzaq məhsulları» mal qrupu tutur ki, onun da 50 faizini bitki mənşəli yağ məhsulları, 43 faizini alkoqollu və alkoqolsuz içkilər təşkil edir. Ancaq bu məhsul qrupunun ümumi ixracda xüsusi çəkisi cəmi 3,3 faizdir. İxrac məhsullarından üçüncü yerdə (ümumi ixracın 2,3 faizi) «Yüngül sənaye məhsulları» (42,5 mln. ABŞ dolları, əsasən pambıq məhləci), dördüncü yerdə «Kimya sənayesi məhsulları» (2,1 faiz, 36,2 mln. ABŞ dolları, əsasən polietilen və digər üzvi kimya birləşmələri) durur. İxracın mal qrupları üzrə təhlilində əsas məqsədim qloballaşma şəraitində dünya iqtisadi sistemində inteqrasiya imkanlarını aşkar etməkdir. Bundan da asılı olaraq, iqtisadi struktur və investisiya konsepsiyalarında prioritet sahələr müəyyən edilməlidir. Əsasən bitki mənşəli ərzaq məhsulları, alkoqollu içkilər, tütün məhsulları, kimya məhsulları, pambıq məhləci, nəqliyyat vasitələri, plastik məmulatlar ixrac olunmuşdur. Onların xüsusi çəkisi ümumi ixracın 8,5 faizi qədər olmuşdur. 2001-ci ildə idxalın 83 faizini qeyri-neft məhsulları təşkil etmişdir (3.6). İdxalın həcminə görə, birinci yeri «maşın, avadanlıq və mexanizmlər» mal qrupu (ümumi idxalın 31 faizi, 354 mln. dollar), ikinci yeri «mineral məhsullar» (17 faiz, 248 mln. dollar, əsasən xam neft və neft məhsulları), üçüncü yeri «ərzaq və heyvandarlıq məhsulları» (16 faiz, 234 mln. dollar), dördüncü yeri «metal və metal məmulatları» (9 faiz, 123 mln. dollar) tutmuşdur. 2000-ci ildə 1995-ci ilə müqayisədə kağız və kağız məmulatlarının idxalı 1,2 dəfə, kimya sənaye

məhsullarının idxalı 1,4, plastik məmulatların, tikinti materiallarının, metalların, nəqliyyat vasitələrinin idxalı 2-4 dəfə artmışdır. 2001-ci ildə ölkəyə dəyəri 44 mln. dollardan çox yüngül sənaye məhsulları, 234 mln. dollarlıq ərzaq məhsulları, 354 mln. dollarlıq maşın və avadanlıqlar, 200 mln. dollarlıq nəqliyyat vasitələri, 21 mln. dollarlıq tikinti materialları, 70 mln. dollarlıq kimya sənaye məhsulları gətirilmişdir.

Onun da yalnız yarısını daxili ticarət təşkil etmişdir. Bu da ölkə üzrə daxili ticarətin həcmnin çox az və ölkənin xarici ticarətdən təhlükəli səviyyədə asılı olmasını sübut edir. Məsələn, 2001-ci ildə daxili ticarətin 37 faizi idxalın hesabına ödənilmişdir. Ancaq burada müsbət meyllər baş verir, yəni daxili ticarətdə yerli istehsalın xüsusi çəkisi artır. Belə ki, əgər 1995-ci ildə daxili ticarətin 55 faizini yerli istehsal təmin etmişdirsə, 2001-ci ildə bu göstərici 63 faiz olmuşdur. Ümumi ticarət dövriyyəsində daxili ticarət dövriyyəsinin xüsusi çəkisi 1995-ci ildəki 53,4 faizdən 2001-ci ildə 51 faizə qədər azalmışdır. İdxalın özünün daxili ticarətdə xüsusi çəkisi yüksək olaraq qalır ki, bu da milli istehsalın daxili tələbata zəif uyğunlaşdırılmasını xarakterizə edir.

Azərbaycanın əlverişli coğrafi mövqeyi, yeraltı-yerüstü sərvətləri, iqtisadi potensialı, peşəkar mütəxəssislərinin varlığı imkan verir ki, Azərbaycan sənaye və kənd təsərrüfatı istehsalında dərin struktur dəyişikliyi etməklə, dünya iqtisadi sisteminə qısa zaman kəsiyində inteqrasiya edə bilsin. 2000-ci ildə xarici ölkələrdən Azərbaycana 950 min tona qədər ərzaq məhsulları, 398 min ton sement, 66 min ton neft və neft məhsulları, 25,5 min ton kaustik soda, 33 min ton azot kübrəsi, 126 min ədəd avtomobil üçün şinlər, 8,5 min ton yuyucu maddələr, 124,3 min ton metal prokatı, 12,4 min ədəd məişət soyuducuları, 25,1 min ədəd elektrik transformatorları, 134,4 min ədəd televizorlar, 9 minə yaxın müxtəlif təyinatlı avtomobillər, 72,2 min ədəd oturmaq mebelləri və s. idxal edilmişdir. Bu siyahını davam etdirmək olardı. Lakin bu məhsul adlarını açıqlamaqda məqsədimiz onu göstərməkdir ki, onların hamısı Azərbaycanda istehsal oluna bilər. Azərbaycanın ixracının strukturunda xammal və yarımfabrikatlar əsas yer tutur. Belə ki, 2001-ci ildə 9,1 mln. tondan çox xam neft (ümumi hasilatın 61 faizi), 43 min ton şəkər çuğunduru, 14,2 min tona qədər tütün, 93 min ton alüminium oksidi, 20,3 min ton polietilen, 20 min ton pambıq mahlıcı, 32 min tona qədər qara və əlvan metallar və onların qırıntıları ölkədən ixrac edilmişdir. Bizim hesablamalarımıza görə 2001-ci ildə bütünlükdə ixracın 77,8 faizi xammal və yarımfabrikatların, o cümlədən 77,5 faizi

xam neftin payına düşür. Bu siyahıdan aydın görünür ki, yüz minlərlə işsiz olan, əhalisinin ən azı yarısından çoxu kasıblıq həddində yaşayan ölkədə ixrac olunan xammalların hazır məhsula qədər yenidən emalının təmin edilməsi nə qədər əhəmiyyətli problemdir. Hal-hazırda Azərbaycan dünya iqtisadi inteqrasiya sistemində, əsasən, xam neftlə təmsil olunmuşdur. Lakin bitki mənşəli yağ məhsullarının, alkoqollu və alkoqolsuz içkilərin ixracı tədricən artır. İki neft kəmərinin mövcud olması və Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin yaxın gələcəkdə tikilib istifadəyə verilməsi Azərbaycanın beynəlxalq iqtisadi əlaqələrində xam neftin öz aparıcı mövqeyini saxlayacağına əsas verir. Lakin Azərbaycan özünün güclü qara və əlvan metallurqiyasını, neft-qaz avadanlıqlarının istehsalını, məişət maşınlarını və kənd təsərrüfatı maşınqayırmasını, mülayim iqlim şəraitində yetişən bir sıra kənd təsərrüfatı (pambıq, barama, üzüm, tütün, çay, meyvə-tərəvəz) məhsullarının dərin rəqabət qabiliyyətli məhsulların emalını təşkil etməklə, Azərbaycan milli maraqlar baxımından beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlığı qura bilər. Məsələn, inkişaf etmiş ölkələrlə kooperasiya əsasında və yerli xammal bazasında Azərbaycanda pambıq-parça istehsalı geniş inkişaf edə bilər. Azərbaycanda toxuculuq sənayesi üçün etibarlı xammal bazası yaratmaq olar. Azərbaycan inkişaf etmiş ölkələrə parça ixrac etməklə özünün güclü tikiş sənayesinin yenidən qurulmasına və inkişafına nail ola bilər. İnkişaf etmiş ölkələrlə kooperasiya əsasında kənd təsərrüfatı məhsullarının dərin emalı üçün onların investisiya imkanlarından istifadə oluna bilər. Dünya təcrübəsi göstərir ki, milli iqtisadiyyatın rəqabət üstünlüyünün yaradılması və saxlanması üçün əlverişli təşkilati-hüquqi, iqtisadi və təşkilati-idarəetmə şəraitinin yaradılmasına istiqamətlənmiş dövlət siyasəti zəruridir. Lakin bu siyasət formalaşdırlarkən onun icra mexanizmində nəzərə alınmalıdır ki, bazarda rəqabət mübarizəsində bütünlükdə dövlətlər yox, konkret müəssisələr və firmalar üz-üzə gəlirlər. Onların inkişaf strategiyası, iqtisadi idarəetmənin və marketinqin təşkili metodları dövlət siyasətinin bazasında yaradılmalı və bu dövlət siyasətinin həyata keçirilməsinə xidmət etməlidir. Apardığımız elmi araşdırmaların yuxarıda verilən yekunları göstərir ki, hal-hazırda emal müəssisələrinin əksəriyyəti keyfiyyətinə, qiymətlərinə və istehsal xərclərinə görə xarici analoqlarla müqayisə oluna bilən məhsullar istehsal edə bilmirlər. Ona görə də Azərbaycanın dünya təsərrüfat sistemində qeyri-neft məhsulları ilə səmərəli daxil olması o şərtlə ola bilər ki, milli iqtisadiyyatın strukturunun dəyişdirilməsi və rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi sahəsində fəal dövlət tənzimlənməsi tətbiq edilsin (həm xarici iqtisadi və həm də ümumi

iqtisadi). Bu və ya digər məhsulun istehsalında müəssisələr qrupunun resursları vahid məqsəd üçün dövlət tərəfindən koordinasiyasında cəmləşdirilməli və istiqamətləndirilməlidir. Ümumi iqtisadi və struktur dəyişiklikləri siyasəti belə bir konsepsiya əsasında formalaşdırılsa, struktur dəyişiklikləri sürətlə aparıla bilər. Yeni məhsul istehsalını təşkil etmək və ya mövcud istehsal güclərini artırmaq üçün prioritet sənaye sahələrinin məhsulları üzrə idxalın hesabına daxili tələbatın təmin olunması səviyyəsi hər il hökumət tərəfindən müəyyən edilməməsi düzgün olardı. Xarici ticarət əlaqəsi elə tənzimlənməlidir ki, istər xarici və istərsə də daxili investor bilsin ki, ölkə daxilində bu və ya digər məhsula ehtiyac var və o ehtiyacı təmin etmək üçün yeni istehsal gücü yaratmaq lazımdır. Daxildə rəqabəti təmin etmək üçün rəqabət qabiliyyətli məhsulların idxalı tənzimlənməlidir. Daxili rəqabəti gücləndirmək üçün çox müəssisələr tədricən hərəkətə gətirilməlidir. Bu da imkan verir ki, istehsalın səmərəliliyinin yüksəldilməsində və tərəqqinin əldə edilməsində rəqabətin qüvvəsindən ölkənin xeyrinə istifadə edilsin. Əsasən xam neft ixracatçısı olan Azərbaycanın müasir iqtisadi durumunu təkmilləşdirmək üçün ölkənin xarici ticarətinin tənzimlənməsi sistemində bəzi zəruri dəyişikliklər edilməlidir. Bu sahədə yeni aksentlərin qoyulması ondan irəli gəlir ki, açıq milli iqtisadiyyat sistemində xarici ticarətin indiki tənzimləmə vasitələri iqtisadiyyatda qısa dövr ərzində struktur dəyişikliyi etməyi ləngidirlər. Yaranmış şəraitdə məqsəduyğun olardı ki, idxalın və ixracın Azərbaycanda istifadə olunan dövlət müdafiəsi və stimullaşdırılması sistemində yenidən baxılsın. Modernləşdirilmiş bu sistemdə idxalı əvəzetmə siyasətinin əsas yer tutması zəruridir. Bununla yanaşı ölkənin ixrac potensialının inkişafına təkan verilməli və yüksək dərəcədə emal olunmuş hesab edilən hazır məhsulların hesabına ixracın strukturunda mütərəqqi irəliləyişlər təmin edilməlidir [113]. Bu məsələ barəsində inkişaf etmiş ölkələrin və postsosialist respublikalarının keçdiyi yolu diqqətə çatdırmaq istərdim. İnkişaf etmiş ölkələrdə iki dünya müharibəsi arasındakı dövrdə xarici ticarətdə himayədarlıq (proteksionizm) və avtarkizm (qapalı iqtisadiyyat) siyasəti aparılmışdı. Ancaq ikinci dünya müharibəsindən sonra xarici ticarətin liberallaşdırılması dönməz xarakter aldı. XX əsrin 50-ci illərində gömrük rüsumu bu ölkələrdə 30-40 faiz, 70-ci illərdə 7-10 faiz təşkil edirdi. Ancaq 1997-ci ildə bu ölkələrdə orta göstərici 4 faiz olmuşdur. Əvvəllər deyildiyi kimi, Azərbaycanda iqtisadi islahatların başlanğıcında, yəni 1994-cü ildən xarici ticarət tam sərbəstləşdirildi. Azərbaycanda

gömrük rüsumunun idxala nisbəti müəllifin hesabladığı aşağıdakı rəqəmlər xarakterizə olunur:

Yuxarıdakı informasiyadan görünür ki, 30 ildən çox proteksionist siyasəti aparan indiki inkişaf etmiş ölkələr əlli ilə qədər xarici ticarətdə yüksək (1950-1997-ci illər) gömrük rüsumları tətbiq etmiş və ancaq son 5 ildə gömrük rüsumunun səviyyəsi 4 faiz olmuşdur. Ancaq Azərbaycan Respublikasında qısa müddətdə (1991-1994-cü illərdə) xarici ticarətdə lisenziyalaşdırma və strateji məhsulların ixracına kvotaların qurulması tətbiq edildi. Hal-hazırda proteksionist siyasəti həyata keçirilmir. Gömrük rüsumları qısa zaman kəsiyində inkişaf etmiş ölkələrin səviyyəsinə çatdı. 1996-cı ildə 10 faizə yaxın olan idxal rüsumu 2001-ci ildə 4 faizə qədər aşağı düşdü. Beləliklə, avropalılar 50 il ərzində əldə etdikləri səviyyəyə biz 4 ildə «çatdıq»].

İnkişaf etmiş ölkələrin xarici ticarətinin bu səviyyədə liberallaşdırılması, birinci növbədə, onların öz aralarında apardıqları mal mübadiləsi hesabına əldə edilmişdir. İnkişaf edən ölkələrə və keçid iqtisadiyyatlı ölkələrə qarşı onlar az liberal rejimi və antidempinq prosedurasını tətbiq edirlər. Hal-hazırda ən çox antidempinq tədbirləri ABŞ-da, Avropa İttifaqında və Kanadada həyata keçirilir. ABŞ 1993-1996-cı illərdə 35 ölkəyə qarşı 61 dəfə iqtisadi sanksiya tətbiq etmişdir. Son illər ABŞ hökuməti öz ölkəsinin ixracatçıları ilə münasibətdə güzəştli vergi və gömrük rüsumları siyasəti həyata keçirir. Ümumdünya Ticarət Təşkilatının və Avropa Birliyinin etirazına baxmayaraq, ABŞ hökuməti bu siyasəti davam etdirir. Avropa Birliyi də öz növbəsində ABŞ-dan idxal olunan mallara (zinyət əşyalarına, toxuculuq, maşınqayırma və ət məhsullarına) 5 faizlik əlavə rüsum tətbiq edir [10, 03.03.04]. Liberallaşdırma siyasəti aparılmasına baxmayaraq, inkişaf etmiş ölkələr öz istehsalçılarını (ixracatçılarına) ixracın subsidiyalaşdırılması və ixrac kreditlərinin təminatı vasitəsi ilə müdafiə edirlər. Burada da prioritetlər müəyyən edilir. Məsələn, subsidiyalar əsasən kənd təsərrüfatı və struktur cəhətdən böhran keçirən sahələrə tətbiq edilir (Gəmiqayırma və kömür istehsalı). Ən yüksək texnoloji istehsallara yüksək rəqabət qabiliyyətinə və rentabellik səviyyəsinə çatana qədər maliyyə yardımı göstərilir (Qərbi Avropada aerobus istehsalı). İnkişaf edən ölkələrdə dövlət tənzimləmə mexanizminin aşağıdakı vasitələrindən istifadə etmək qanunvericilikdə indi də nəzərdə tutulur:

- idxal gömrük tarifi və idxal mallarına daxili vergilər;

- malların ölkədən kənara aparılmasının və gətirilməsinin tənzimlənməsinin qeyri-tarif metodları (kvotalar, lisenziyalar);
- ticarətdə texniki baryerlər (texniki standartlar, sanitariya, ekoloji və digər tələblər);
- ixracın müdafiəsi tədbirləri;
- idxal-ixrac əməliyyatlarında milli valyutanın vahid kursunun tətbiqi;
- ölkədə xarici kapitalın fəaliyyət rejimi;
- gömrük və valyuta nəzarəti.

Həmin ölkələr bu vasitələrdən iqtisadi inkişafın müxtəlif mərhələlərində müxtəlif həcmdə istifadə edirlər. İnkişaf etmiş ölkələrdə hazır məhsulların idxalı o zaman sərbəst həyata keçirilir ki, həmin məhsulların ölkədə istehsalı dünya səviyyəsində rəqabət qabiliyyətlidir. Məsələn, Yaponiyada məişət elektrik maları və ya avtomobillər. Əgər bu və ya digər istehsalın inkişafı milli iqtisadiyyat üçün böyük əhəmiyyət kəsb etmərsə, o məhsulların idxalı da sərbəst aparılır. Məsələn, ABŞ-da videomaqnitofonlar istehsalı.

İqtisadi ədəbiyyatda göstərildiyi kimi bu dissertasiya işində Azərbaycan iqtisadiyyatının açıqlıq səviyyəsi 2 göstərici: idxal mallarına tarif dərəcəsi və daxili bazarda həmin malların xüsusi çəkisi göstəriciləri əsasında müəyyən edilmişdir. Ümumiyyətlə nisbi anlayış kimi iqtisadiyyatın açıqlığı səviyyəsi müxtəlif ölkələrdə müxtəlifdir, hətta eyni ölkədə müxtəlif dövrlərdə müxtəlif dərəcədə iqtisadiyyatın açıqlığı siyasətini dövlət həyata keçirir. Əksər ölkələrdə xarici iqtisadi əlaqələrdə proteksionist və iqtisadiyyatın liberallaşması siyasəti əlaqəli (paralel) və birgə həyata keçirilir. Məsələn, XX əsrin 90-cı illərin əvvəllərində inkişaf etmiş ölkələrə gətirilən malların 18 faizinə, xüsusi ilə ərzaq mallarına, toxuculuq məhsullarına və nəqliyyat vasitələrinə qeyri-tarif (idxala kvota, antidempinq qanunvericiliyi, texniki standartlar, sanitariya normaları, idxal mallarının qiymətləndirilməsi qaydaları və s.) məhdudiyyətləri tətbiq edilmişdir [110, s. 707-708]. Azərbaycanda hal-hazırda kvotalar, lisenziyalar və ixracın müdafiəsi vasitələrindən istifadə olunmur. 2001-ci ildən xüsusi qeydiyyatdan keçmədən müxtəlif mülkiyyət formasına məxsus olan yüzlərlə müəssisə və təşkilat xarici ticarəti həyata keçirir. İqtisadi durumun indiki vəziyyətində Azərbaycan dövlətinin xarici iqtisadi siyasətində milli istehsalın qorunması prioritet təşkil etməlidir.

Məsələnin belə qoyuluşu ondan irəli gəlir ki, ölkənin iqtisadi strukturunu və səmərəli təsərrüfat kompleksini formalaşdıran sahələrin və müəssisələrin saxlanması və ya yenilərinin yaradılması zəruridir. Bu da öz növbəsində iqtisadiyyatın strukturunun təkmilləşdirilməsinə, inkişafın perspektiv istiqamətlərində resursların cəmləşdirilməsinə, milli məhsullar üçün yeni bazarların açılmasına şərait yaradar və kömək edər.

Liberal iqtisadi siyasət aparən ölkələrdə (ABŞ) dövlət əsasən gömrük tarifləri və ya iqtisadi strukturların inkişaf proqramları (Almaniya) vasitəsi ilə bazara təsir göstərirlər. Digər ölkələrdə (Yaponiya, Fransa, İtaliya) təsərrüfat subyektlərinə fəal təsir vasitələri həyata keçirilir. Məqsəd istehsalçıları müdafiə etməklə, onları dünya iqtisadiyyatının tələblərinə uyğunlaşdırmaq, həmin istehsalçıların dünya bazarının müasir tələblərinə cavab verə bilməsini təmin etməkdir. Bunun üçün həmin ölkələrdə dövlət müxtəlif vasitələrdən kompleks şəkildə istifadə edir. Onlara daxildir:

- iqtisadiyyatın müəyyən sektoruna investisiyanın stimullaşdırılması;
- gömrük tarif dərəcələrinin artırılması və ya azaldılması;
- həmin sektorların məhsullarının xarici satış bazarlarına çıxışının təşkili, ixrac əməliyyatlarının kreditləşdirilməsi və sığortalanması;
- iqtisadi diplomatiya.

Məsələn, Şenqen zonası ölkələrində Azərbaycandan fındıq məhsullarına idxal vergisi tətbiq olunur [46, 2003, № 5, s. 13]. Bununla yanaşı, hətta liberal iqtisadi siyasət ölkələrində ixrac məqsədləri üçün böyük həcmdə maliyyə resursları sərf edilir. Məsələn, ABŞ ixraca yardım və onun inkişafı üçün hər il 20 milyard dollara yaxın (ondan 3 milyard dollar federal büdcədən) pul xərclənir. Büdcə vəsaitlərinin əksər hissəsi (40 faizə qədər) birbaşa ixraca dotasiya yardımı kimi ayrılır [129, səh.269]. Belə siyasətdən, həmçinin inkişaf edən ölkələr də istifadə edirlər. Məsələn, dövlətin məqsədyönlü tədbirləri nəticəsində Malayziya xammal idxal edən ölkədən hazır məhsullar, o cümlədən maşın texnikası ixrac edən böyük dünya ölkəsinə çevrildi. Ölkənin ümumi ixracı 1960-cı ildəki 1 milyard dollardan keçən əsrin 90-cı illərinin ikinci yarısında 60 milyard dollara qədər artmışdır, ixracda emal sənayesi məhsullarının payı 10 dəfə artaraq 78 faizə çatmışdır. Belə kursun məqsədi beynəlxalq əmək bölgüsündə daha sərfəli mövqe tutmaq, ölkə iqtisadiyyatının texnoloji səviyyəsini və əhalisinin həyat səviyyəsini

yüksəltməkdən ibarətdir. Yaponiya və Avropa ölkələri idxalçılardan lisenziya almağı tələb edirlər. Eyni zamanda lisenziya verilişini də məhdudlaşdırırlar. Yaponiya avtomobilqayıranları özlərinin istehsal etdikləri avtomobillərin ABŞ-a ixracına məhdudiyyətlərin tətbiq olunması barədə Yaponiya dövlətinə könüllü razılıq vermişlər [46, 2002, № 3, s.45]. Beləliklə, idxalı da səmərəli şəkildə məhdudlaşdırıla bilərlər. Vaxtı ilə Böyük Britaniya bu mexanizmin vasitəsi ilə daş kömür idxalına qadağa qoymuşdur. Araşdırmalar göstərir ki, inkişaf etmiş ölkələrdə xarici ticarətin tənzimlənməsinin bazar mexanizmi tədricən formalaşdırılmışdır.

Mərkəzi və Şərqi Avropada yerləşən keçmiş postsosialist ölkələri Qərbi Avropaya inteqrasiya etməyə başladıqdan sonra ixracın strukturu pisləşməyə başladı. Əsasən kənd təsərrüfatı məhsulları, istehlak malları, xammal, qara metallar, kimya məhsulları ixrac edirdilər. Ancaq Polşa və Çexiyada ixracda maşın və avadanlıqların payının 25%-ə çatmasına nail ola bildilər. Avropa İttifaqı ölkələri Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələrindən onların məhsulları ilə rəqabət apara bilən məhsulların məhdudlaşdırılması üçün dəfələrlə tədbirlər həyata keçirmişdir. Region ölkələrində iqtisadi islahatların ilk illərində ixtisaslaşdırılmış dövlət firmaları ilə yanaşı, digər mülkiyyət formalarına məxsus olan müəssisələrə də icazə verildi ki, xarici ticarətlə məşğul olsunlar. Nəticədə, xarici iqtisadi əlaqələrin iştirakçılarının sayı xeyli artdı. Bu ölkələrdə ilk dövrlərdə hüquqi şəxslərə özünün xarici valyuta vəsaiti olmasına icazə verilmirdi. Polşada və Macarıstanda bu qayda indi də öz qüvvəsində qalır. Ancaq Çexiya və Slovakiyada öz müəssisələrinə milli kommersiya banklarında valyuta hesabı açmağa icazə verilmişdir. 2002-ci ildə Azərbaycanda xarici ticarət dövriyyəsinin 59 faizi, o cümlədən ixracın 53 faizi, idxalın 70 faizi özəl bölmənin payına düşmüşdür. Həmin ölkələrdə idxalçıların milli valyuta ilə xarici valyuta alması imkanına müəyyən məhdudiyyətlər, xüsusi ilə iqtisadi islahatlarının ilk illərində, qoyulmuşdur. O zaman valyuta müəyyən olunmuş kursda konkret kontrakt üçün satılırdı. XX əsrin 90-cı illərin axırlarına Çexiya, Macarıstan və Sloveniya mal və xidmətlər üçün cari hesablar üzrə öz valyutalarının nisbi dönərliyini təmin edə bilmişlər. Bununla yanaşı hələ indi də kapital ixracına məhdudiyyətlər qüvvədədir. Mərkəzi-Şərqi Avropa ölkələrində xaricdə daşınmaz əmlakın satın alınması ilə bağlı əməliyyatların, habelə xaricdə birbaşa və portfel (qiymətli kağızlara yönəldilən) investisiyalarının sərt tənzimlənməsi saxlanılır. 1994-cü ildən Türkiyə hökuməti idxala nəzarəti təmin edən tədbirləri həyata keçirir.

Bəzi ölkələrdən idxala nəzarət edir, yerli istehsalçılara ziyan dəyən hallarda idxalı məhdudlaşdırır. 1994-cü ildən Rusiya Federasiyasının Mərkəzi Bankı ixracatçı müəssisələr üzərində nəzarəti həyata keçirir. Xarici ölkələrdə valyuta hesabı açmaq icazəsi olan ixracatçı müəssisələr «İxrac əməliyyatının pasportu»nu Mərkəzi Bankın ərazi orqanlarında 14 gün müddətinə rəsmləşdirməlidirlər. İxracatçıların xaricdə valyuta saxlamasının qarşısını almaq və valyutanın vaxtında Rusiya banklarına daxil olmasını təmin etmək məqsədilə Rusiya Mərkəzi Bankı və Dövlət Gömrük Komitəsi xüsusi təlimat hazırlayıb təsdiq etmişlər. Təlimatda gömrük və bank nəzarətinin ciddi surətdə əlaqələndirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Azərbaycan iqtisadiyyatının beynəlxalq rəqabət qabiliyyətli olmamasına baxmayaraq, onun xarici ticarəti inkişaf etmiş ölkələrdə olduğu səviyyədə liberallaşdırılmışdır. İnkişaf etmiş ölkələr, məsələn, ABŞ xarici ticarətdən asılı deyil. Belə ki, ticarət dövriyyəsinin ÜDM-ə nisbəti 23%-i, ixracın payı isə 10 faiz təşkil edir [29]. Bu o deməkdir ki, bu ölkənin iqtisadi inkişafı üçün əsasən onun daxili bazarı həlledici rol oynayır. 2001-ci ildə Azərbaycanda xarici ticarət dövriyyəsinin ÜDM nisbəti 80 faiz və ixracın nisbəti 42% təşkil etmişdir ki, bu da ölkənin xarici ölkələrdən çox asılı olduğuna dələlət edir. İqtisadi inkişaf daxili ticarətin səviyyəsindən, daxili ticarət isə alıcılıq qabiliyyətli tələbi olan bazardan asılıdır. Bu gün Azərbaycan istehsalçıları üçün daxili bazar təminatlı və gəlirli bazar deyil. Bu isə Azərbaycan vətəndaşlarının alıcılıq qabiliyyətinin aşağı olması ilə əlaqədardır. Bu müqayisəli araşdırma göstərir ki, Azərbaycan xarici ticarətdən çox-çox asılıdır. Dünya təcrübəsi göstərir ki, gömrük siyasəti ölkə iqtisadiyyatının inkişaf səviyyəsindən və daxili istehsalçıların beynəlxalq rəqabət qabiliyyətindən asılı olaraq müxtəlif vasitələrlə həyata keçirilir. Azərbaycanda idxal-ixrac əməliyyatlarının tənzimlənməsində əsas vasitə kimi idxal rüsumlarından, tariflərindən, gömrük rəsmləşdirilməsindən və gömrük nəzarətindən istifadə olunur. Xarici ticarətin lisenziyalaşdırılmasından, kvotalaşdırılmasından və valyutaların dövlətə məcburi satışından, qeyri-tarif və digər inzibati tənzimləmə vasitələrindən istifadə olunmur. Əvvəllər deyildiyi kimi, 1997-ci ildən Azərbaycanda ixrac rüsumu tətbiq edilmir, idxal rüsum dərəcələrinin yuxarı həddi sabit saxlanılmaqdadır. RF, Qazaxıstan, Ukrayna və Gürcüstanla qarşılıqlı olaraq mallara gömrük rüsumları tətbiq edilmir, yəni azad ticarət siyasəti həyata keçirilir. Hal-hazırda Azərbaycana idxal olunan malların 60 faizi normativ-hüquqi aktlara əsasən əlavə dəyər vergisindən azad olunur. Bu deyilənlərdən aydın olur ki, Azərbaycanda sərbəst ticarət siyasəti

həyata keçirilir, gömrük rüsumlarının minimum səviyyəsi nəzərdə tutulur, daxili bazara xarici malların daha çox cəlb edilməsi stimullaşdırılır. Lakin, bizim fikrimizcə, ölkə sənayesinin qeyri-neft və aqrar sektorları üçün əlverişli investisiya mühiti yaratmaq, həmin sahələrin məhsullarına maksimum daxili tələbatı təmin etmək üçün proteksionist siyasəti həyata keçirilməlidir. İncə investora əvvəlcədən əmin olmalıdır ki, onun istehsal edəcəyi məhsula, birinci növbədə, daxili tələbat kifayət qədərdir.

Keçid iqtisadiyyatlı ölkələrdə gömrük rejimi, qeyri-tarif məhdudiy-yətləri, vergi tənzimləmələri, ixracın stimullaşdırılması (ixracın birbaşa subsidi-yalaşdırılması, kredit və sığorta əməliyyatları zamanı dövlət yardımı) kimi tənzimləmə mexanizmlərindən dövlət geniş istifadə edir. SSRİ dağıdıqdan sonra xarici ticarətdə dövlət inhisarından imtina edilməsi həlledici moment oldu. MDB ölkələrində xarici ticarətin tezliklə liberallaşdırılması daxili istehsalın stimullaşdırılması baxımından heç də həmişə özünü doğrultmadı, o cümlədən də, bizim fikrimizcə, Azərbaycanında. Halbuki, Çində, Vyetnamda planlı iqtisadiyyatın iqtisadi mexanizmləri və inkişaf edən bazar mexanizmləri uzun müddət fəaliyyət göstərmişdir. Çində xarici ticarət və valyuta məhdudiy-yətləri böyük əhəmiyyətə malikdirlər [129, c. 612]. İnkişaf etmiş ölkələr və onların birlikləri (Avropa İttifaqı) xarici ticarətin və kapitalın hərəkətinin liberallaşdırılmasında təkid etsələr də, özləri proteksionist siyasətdən imtina etmirlər. Bu məsələlərdə «ikili standartlardan» istifadə edirlər. Məsələn, Avropa İttifaqı Azərbaycandan yüngül sənaye mallarının idxalına kvota müəyyən etmişdir [16, s. 34-35]. Dünya təcrübəsini nəzərə almaqla, xarici ticarət sisteminə aşağıdakı tədbirlərin milli sənayeləşdirmənin sürətləndirilməsi xatirinə Azərbaycanda həyata keçirilməsi zəruridir:

- idxalı əvəz etmə siyasətinin prioritetliyinin təmin olunması; bunun üçün idxalı əvəz edən məhsullar istehsal edən və daxili tələbatı ödəyən milli sənaye sahələrinin inkişafını stimullaşdırmaq məqsədi ilə yüksək tarif və qeyri-tarif məhdudiy-yətləri ilə daxili bazarın qorunması;

- idxalı əvəz edən istehsalçıların cəlb etdikləri kredit resurslarına təminat verilməsi və sığortalanması;

- idxalı əvəz edən perspektivli investisiya layihələrinin yerinə yetirilməsində dövlətin payla iştirakı;

- idxalı əvəz edən məhsulların vergi ilə stimullaşdırılması;
- ümumi dövlət şəbəkəsi vasitəsilə idxalı əvəz edən məhsulların istehsalçılarına informasiya, marketinq və konsultasiya xidmətlərinin göstərilməsi;
- ölkə istehsalçılarının beynəlxalq sərgi və yarmarkalarda iştirakına köməklik edilməsi;
- iqtisadi diplomatiyanın vasitəsi ilə milli məhsulların xarici bazara çıxarılması.

Xarici ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, iqtisadiyyatın modernləşdirilməsi və rəqabət qabiliyyətli sahələrin və sektorların yaradılması və inkişafı döv-ründə milli istehsalçıların qorunma tədbirlərinin və müdafiəsinin gücləndirilməsi zəruridir. Tamamilə aydındır ki, qorunma və müdafiə total xarakter daşıya bilməz, uzunmüddətli ola bilməz. Onların həyata keçirilməsi müdafiə olunan sahənin «ayaq üstə durması» dövrü ilə məhdudlaşdırılmalıdır. İqtisadi cəhətdən səmərəli olmayan istehsalların müəyyən məhsullarının idxalla tam və ya müəyyən hissəsinin əvəz olunmasına imkan verilməlidir, şərait yaradılmalıdır. Milli istehsalın müdafiə dərəcəsi tədricən aşağı salınmalıdır.

Zəif tənzimlənən və nəzarət edilən idxal və ixrac ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyini zərbə altına qoyur. İndiki mərhələdə daxili bazarın mal-materiallarla, xüsusilə istehlak malları ilə təminatı bazarın tələbatından, ölkədaxili istehsalçıların maraqlarından, əhəlinin alıcılıq qabiliyyətindən, rəqabət mühitinin yaradılmasından, inhisarçılığın ləğv ediləndən asılı olaraq dövlət tərəfindən tənzimlənməsi gücləndirilməlidir. İdxal və ixrac kvotaları bu amillərdən asılı olaraq müəyyən edilməlidir. «İxrac yerli məhsulların texniki-iqtisadi səviyyəsinin və keyfiyyətinin yüksəldilməsini təmin etməlidir... İdxal ölkədə istehsal və istehlakın balanslaşdırılmasının təmin olunmasına kömək etməlidir».

Xarici ticarətə təkə valyuta vəsaiti qazanmaq mənbəyi kimi baxılmalıdır. Dövlətin iqtisadi təhlükəsizliyi baxımından ona yanaşılmalıdır. O, daxili bazarda rəqabət mühitinin formalaşmasına şərait yarada bilən vasitədir. Eyni zamanda xarici ticarət bu və ya digər məhsullara daxili bazarın tələbatını ödəmək üçün milli istehsalın stimullaşdırılması elementi kimi çıxış etməlidir.

Nəticə

Azərbaycan Respublikasında mövcud olan siyasi və iqtisadi sabitlik, yeraltı və yerüstü təbii sərvətlərin zənginliyi, onun tutduğu coğrafi – geosiyasi vəziyyəti, nisbətən ucuz işçi qüvvəsinin, mükəmməl normativ bazanın, əlverişli maliyyə - gömrük və vergi rejiminin olması, xarici investorları ölkəmizin iqtisadiyyatına sərmayə qoymalarına marağını gücləndirir.

Azərbaycan iqtisadiyyatına xarici sərmayənin cəlb olunması 20 sentyabr 1994 – cü ildə “Əsrin müqaviləsi” adlanan ARDNŞ ilə bir sıra xarici ölkələrin neft kompaniyaları arasında bağlanmış müqavilələrdən sonra başlamış və bu proses getdikcə geniş vüsət almışdır. Bu hər şeydən əvvəl Azərbaycanda uğurla həyata keçirilən daxili və xarici siyasətin nəticəsində bərqərar olmuş, sabitlik xarici sərmayədarların respublikamıza marağını getdikcə artırmışdır.

Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyata xarici sərmayələrin cəlb olunması bir tərəfdən xarici iqtisadi siyasətin yenidən qurulmasının və eləcə də ölkədə gedən bütöv bir iqtisadi sistemin – radikal iqtisadi islahatların, struktur dəyişikliklərinin həyata keçirilməsinin başlıca istiqamətlərini təşkil edir.

Azərbaycanın öz qapılarını xarici iş adamlarının, investorların üzünə açması, “açıq qapı” siyasətinin yeridilməsi, onun dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya etməsinə, beynəlxalq aləmdə nüfuzun yüksəlməsinə təkan verən mühüm amil məhz ölkədə ardıcıl və məqsədayönlü daxili və xarici siyasətin düzgün aparılmasıdır.

Azərbaycan sənaye istehsalında struktur dəyişiklikləri aparılarkən, bu məqsədlə daxili və xarici investisiyalar ayrılarkən, prioritet sahələrinə üstün sürətlə inkişafına, xüsusilə maşınqayırmanın – neft maşınqayırması, elektrotexnika, elektronika, cihazqayırma, dəzgahqayırma və digər sahələrin inkişafına bütün səviyyələrdə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Xarici investisiyalı birgə müəssisələrin milli iqtisadiyyatın bütün sahələrində yaradılması, fəaliyyəti və bu zəmin əsasında ölkə iqtisadiyyatını inkişaf etdirmək beynəlxalq standartlara cavab verən məhsullar istehsalını artırmaqla, xarici

bazarlara çıxarıla biləcək, rəqabət qabiliyyətli məhsullarla respublikanın ixracat potensialını gücləndirmək vacibdir.

Xarici investisiyaların səmərəliliyini artırmaq üçün :

- Xarici investisiyalarda emal sənayesinin, xüsusilə qeyri-neft sektorunun payının artırılması tədbirlərinin həyata keçirilməsi;
- Qeyri-neft sektoruna investisiyaların cəlb edilməsini yaxşılaşdırmaq məqsədilə stimullaşdırıcı xarakterli hüquqi-iqtisadi mexanizmlərin tətbiqi;
- Ölkə sənayesində əsas istehsal fondlarının yüksək fiziki və mənəvi köhnəlmə səviyyəsini nəzərə alaraq investisiya qoyuluşlarının texnoloji strukturunda mütərəqqi dəyişikliklərə nail olmaq istiqamətində təsirli tədbirlər görülməlidir. Xarici investisiyalarda yeni texnika və texnologiyaları özündə əks etdirən investisiyalara daha çox üstünlük verilməlidir.
- Hər bir ölkənin inkişafı onun xarici iqtisadi əlaqələrindən, xarici ticarətindən asılıdır. Heç bir ölkə beynəlxalq əlaqələrini genişləndirmədən inkişaf edə və dünyada özünəməxsus bir yer tuta bilməz. Xarici iqtisadi əlaqələr, həm də, ölkənin siyasi yolunu da müəyyənləşdirir, yön verə bilmək qabiliyyətinə məxsusdur. Ümumilikdə, xarici iqtisadi əlaqələr və xarici ticarət siyasətdən kənar düşünülə bilməz. Bu mənada, Azərbaycanın artıq həm siyasi, həm də iqtisadi olaraq dünyada özünəməxsus bir ad qazandığını söyləmək olar ki, bu da Heydər Əliyevin siyasətinin cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilməsi nəticəsində meydana gəlmişdir.
- Müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycanın dövlət olaraq beynəlxalq arenada indiki səviyyədə tanınması çətin olsa da, ölkə rəhbərliyimiz bu çətin işin öhtəsindən gəldi və hazırda da bu proses uğurla davam etdirilir. Siyasi problemlər çərçivəsində olmasına baxmayaraq, Azərbaycan, Ermənistanın təcavüzkar siyasətinə məhəl qoymayaraq inkişaf yolunu

seçmiş və uğurlu iqtisadi siyasət nəticəsində istər siyasi, istər hərbi, istərsə də iqtisadi gücünə görə dünyada tanınmışdır.

- Azərbaycanın xarici ticarətinin əsas hissəsinin neft-qaz sənayəsindən ibarət olduğu düşünülə də, ölkəmizdə gündən-günə qeyri-neft sektorları da inkişaf etməkdədir. Bunu statistik göstəricilər də sübut edir. Belə ki, 2011-ci ildə qeyri-neft sektorunun real artım tempi 2010-cu il ilə müqayisədə 9.4% çox olmuşdur.
- Qlobal maliyyə-iqtisadi böhran nəticəsində dünyanın aparıcı ölkələrində baş vermiş kəskin siyasi və iqtisadi vəziyyətə baxmayaraq, Azərbaycanda makroiqtisadi sabitlik, iqtisadi artım, yoxsulluq səviyyəsinin azalması və əhalinin maddi rifah halının yüksəlməsi bu ildə də davam etmişdir. Eyni zamanda, Azərbaycan ötən ildə iqtisadiyyatın real artım tempinə görə (iqtisadiyyatın inkişaf sürətinə görə) Cənubi Qafqaz regionunun ölkələri arasında lider olmaqla yanaşı, müvafiq göstərici üzrə dünya miqyasında da yüksək yerdə qərarlaşmışdır.
- Milli maraqlarımızın təmin edilməsinə yönəlmiş ardıcıl fəaliyyətdə çoxtərəfli əməkdaşlığın və ikitərəfli əlaqələrin inkişafı dövlətimizin beynəlxalq səviyyədə nüfuzunun və mövqeyinin daha da möhkəmləndirilməsinə xidmət etmişdir.
- Hesabat ilində ikitərəfli əsasda müxtəlif görüşlərin, danışıqların, qarşılıqlı səfərlərin təşkili, birgə Hökumətlərarası komissiyaların və işçi qrupların iclaslarının keçirilməsi, ölkəmizin iqtisadi inkişaf strategiyasında əsas prioritet təşkil edən qeyri-neft sektorunun inkişafı və ixracın diversifikasiyası, xarici sərmayələrin ölkəmizə cəlb edilməsi, ölkə sərmayələrinin digər ölkələrə yatırılmasının təşviqi, ölkəmizdə istehsal olunan məhsulların və xidmətlərin yeni bazarlara çıxarılması, işgüzar dairələr arasında münasibətlərin yaradılması kimi iqtisadi maraqların təşviqi istiqamətində fəaliyyət davam etdirilmişdir.
- Hazırda Azərbaycanın dünyanın bir sıra ölkələri ilə uğurlu siyasi və iqtisadi əlaqələri qurulmuşdur. Sözsüz ki, bu əməkdaşlığın inkişafında

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin xarici səfərləri və digər ölkələrin dövlət başçılarının ölkəmizə səfərləri, habelə müxtəlif dövlət və işgüzar nümayəndə heyətlərinin qarşılıqlı səfərləri əhəmiyyətli rol oynamışdır.

- Bu xüsusda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin Latviya, Serbiya, Sloveniya, İsveçrə, Belçika, Türkiyə və Qazaxıstana rəsmi və işgüzar səfərlərini, habelə Rumıniya, Polşa, Çexiya, Litva, İsveçrə, Yunanıstan, Monteneqro, Bolqarıstan, Fransa, Avstriya və Macarıstan dövlət başçılarının Azərbaycana səfərlərini qeyd etmək olar.
- Bundan başqa bu istiqamətdə aparılmış danışıqlar və əldə edilmiş razılaşmalar Azərbaycanın xarici əlaqələrinin gücləndirilməsinə öz müsbət töhfəsini vermişdir.
- Azərbaycan Respublikasının xarici iqtisadi əlaqələrin inkişafında Hökumətlərarası Komissiyaların fəaliyyəti xüsusi rol oynayır və ötən il ərzində İsveçrə, Macarıstan, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, İordaniya, Çexiya, Küveyt, Yunanıstan, Türkiyə, İran, Rusiya, Latviya, Ukrayna, İtaliya, Fransa, Qazaxıstan, Yaponiya, Pakistan, Çin, Serbiya və Gürcüstanla Hökumətlərarası komissiyaların iclasları, habelə Çin Xalq Respublikasının Sincan-Uyğur Muxtar rayonu (SUMR) və Almaniya Federativ Respublikasının Federal İqtisadiyyat və Texnologiyalar Nazirliyi arasında Ticarət və İnvestisiyalar üzrə Yüksək Səviyyəli İşçi Qrupun ilk iclasları keçirilmişdir. Ötən dövr ərzində müqavilə-hüquq bazasının genişləndirilməsi istiqamətində müvafiq tədbirlər də həyata keçirilmişdir.
- Bütün dünyanın qəbul etdiyi kimi , hər bir ölkənin iqtisadiyyatı onun gücündən xəbər verir. Azərbaycan da artıq iqtisadi cəhətdən gücünü bütün dünyaya sübut etmiş və istər iqtisadi, istərsə də siyasi mənada dünya ölkələri arasında özünəməxsus yer tutmuşdur. Bu prosesin növbəti illərdə də davam etdiriləcəyi təqdirdə, ölkəmizin inkişaf səviyyəsini daha da artıracağını və dünyada daha da böyük gücə çevriləcəyini söyləmək olar.

ƏDƏBİYYAT

1. Həsənov Ə.M. (2000) “Azərbaycanın ABŞ və Avropa dövlətləri ilə münasibətləri”. Bakı, 312 s.
2. Tayyar Arı (2008) “Uluslararası ilişkiler ve dış politika” (“Beynəlxalq münasibətlər və xaricisiyasət”), 7. Baskı. Bursa, 193 s.
3. UNCTAD (2007). Foreign Direct Investment Policies for Development: National and International Perspectives World Investment Report.
4. UNCTAD, (2003). Foreign Direct Investment Policies for Development:
5. OECD Investment News, Issue 14, International Direct Investment Database, October 2010.
6. A.Ş.Şəkərəliyev “Dünya iqtisadiyyatı və beynəlxalq iqtisadi münasibətlər» Bakı-1999
7. A.Ş.Şəkərəliyev «Bazar iqtisadiyyatına keçid: dövlətin iqtisadi siyasəti» Bakı-2002
8. Əfəndiyev O.F., Əliyev E.Ə. «Müasir beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə istifadə edilən 700 termin» Bakı-2004
9. İqtisadi nəzəriyyə (dərslük). Prof. T.S.Vəliyev, prof. Ə.P.Babayev, prof. M.X.Meybullayev. “Çaşıoğlu” nəşriyyatı. Bakı - 2001. 691 səhifə.
10. Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatının inteqrasiya yolları (kitab). Ç.M.Abbasov. Elm nəşriyyatı. Bakı - 2005. 252 səhifə. Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti. Kitabın nömrəsi: 338 (A13).
11. Regional iqtisadi inteqrasiya: nəzəriyyə və praktika (kitab). Ə.İ.Bayramov. “Azərənəşr” nəşriyyatı. Bakı - 1997. 208 səhifə. Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti. Kitabın nömrəsi: A65 (B29).
12. Лебедев В. Г. Производительные силы и социальный прогресс, М.: Книга и бизнес, 1997.

- 13.Лексин В. Мильнер Б. Швецов А. Региональная политика России: концепция, проблемы, решения // РЭЖ, № 5, 8, 11, 1994
- 14.Лившиц А. Государство в рыночной экономике // РЭЖ, № 11-12, 1992, № 1, 1993.
- 15.Липсиц И., Коссов В. Инвестиционный проект. М.: БЕК, 1996.
- 16.Макконнелл К.-Р. Брю С.-Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика. М.: Аспект Пресс, 1993.
- 17.Маниловский Р.Г. Бизнес-план. Методические материалы. М.: Финансы и статистика, 1998.
- 18.Марголин А. М. Критерии и методы обоснования эффективности инвестиций в рыночном хозяйстве. Сб.: Экономическая устойчивость и инвестиционная активность хозяйственных систем. - М.: РАГС, 1996.
- 19.Марголин А. М. Финансовое обеспечение и оценка эффективности инвестиционных проектов .- М.: Мелиорация и водное хозяйство, 1997.
- 20.Мексон М.Х. Альберт М. Хедоури Ф. Основы менеджмента. -М.: Дело, 1992.
- 21.Методика подготовки бизнес-планов и инвестиционных проектов // РЭЖ, № 4, 1994.
- 22.Методические рекомендации о порядке организации и проведения конкурсов по размещению централизованных инвестиционных ресурсов // Деловой мир, № 2, 1995.
- 23.Михайлов В. Инвестиционная политика в России // Инвестиции в России. № 1-2, 1994.
- 24.Мюччелли Ж.-Л. Международные экономические отношения. -М.: ССАТ, 1995.
- 25.Dunning J. H., (1986), 'The investment development cycle and Third World multinationals',
- 26.Erokina E.A. «Üikl razvitie naüionalĝnoy gkonomiki»
- 27.Harrison, A., Dalkiran, E., Elsey, E., International Business, Oxford University Press, 2000
- 28.Luo Y., (1999), 'Dimensions of knowledge: comparing Asian and Western MNEs in China', *Asia Pacific Journal of Management*,

- 29.QadciyevŞ. «Azerbaydcan naputi kmirovomusoobhestvo» Kiev-1998
- 30.Howell, J., Understanding Eastern Europe: The Context of Change, Ernst&Young, 1994
- 31.T.Kuliev «Requirituemaə rinoçnaə gkonomika» Baku-2000
- 32.National and International Perspectives, World Investment Report.
- 33.E.Q.Veduta «Qosudarstvennie gkonomičeskie strateqii» Moskva-1998
- 34.World Bank(1987). Development Report, Oxford University Press, Oxford.
- 35.World Bank(2001). World Development Indicators.
- 36.World Bank(2005). World Development Indicators.
- 37.Rajasekaran, Govindasamy (2002). “*Competition for Foreign Direct Investment; Its Impact on Working People*” OECD Global Forum on International Investment Attracting Foreign Direct Investment for Development, Shanghai, s.1–8.
- 38.Hooke, J., Emerging Markets – A Practical Guide for Corporations, Lenders and Investors, John Wiley and Sons, 2001
- 39.Web saytlar.**
- 40.www.imf.org, www.unctad.org, www.socar.az, www.wto.org,
www.un.org
- 41.www.economy.gov.az - Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin rəsmisaytı. Azərbaycanca xarici investisiya qoyuluşları. (30.06.2012).
- 42.www.economy.gov.az - Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin rəsmisaytı. Xarici investisiyalar (30.06.2012).

43. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin rəsmi saytı – www.president.az
44. Dövlət Statistika Komitəsi – www.azstat.org
45. Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi – www.agro.gov.az
46. İqtisadi İnkişaf Nazirliyi – www.economy.gov.az
47. Xarici İşlər Nazirliyi – www.mfa.gov.az
48. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı – www.cbar.az
49. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi – www.customs.gov.az
- 50.

Resume

В магистерской диссертации рассмотрены вопросы совершенствования экспортной политики Азербайджана и проблемы включения в мировые процессы транснационализации. Проблемы привлечения и социально-экономической эффективности их использования.

Дифференциация инвестиционной привлекательности предопределяет необходимость проведения дифференцированной политики по привлечению иностранных прямых инвесторов в Азербайджан. Привлечь иностранных или любых других внешних инвесторов только путем создания условий значительного повышения доходности инвестиционных проектов. Этот путь является верным, поскольку он опирается на законы рынка международных капиталов, суть которого состоит в том, что увеличение инвестиционного риска приводит к увеличению доходности инвестирования и наоборот.

Насмотрена связь иностранных инвестиций с экономическим ростом выявлены основные критерии повышения социально-экономической эффективности их использования.

на основе анализа динамики иностранных инвестиций построены тренды, а также определены их линейные уравнения. на основе анализа рассмотрена необходимость эффективного использования иностранных инвестиций в развитии промышленности и в претворении политики импортозамещения и экспортной политики.

The master's thesis deals with the issues of improving the export policy of Azerbaijan and the problem of inclusion in the global processes of transnationalization.. Problems attracting and socio-economic benefits of their use.

Differentiation of investment attractiveness determines the need for a differentiated policy to attract foreign direct investors in Azerbaijan. Attract foreign or any other outside investors only through a significant increase in terms of return of investment projects. This path is correct, because it relies on the laws of international capital market, the essence of which is that an increase in investment risk increases the return on investment and vice versa.

Hassmotrena link foreign investment to economic growth identified the main criteria for improving the socio-economic efficiency.

based on the analysis of the dynamics of foreign investment trends are built, as well as determine their linear equations. based on the analysis considered the need for effective use of foreign investment in the development of industry and implementing a policy of import substitution and export policy.